

M
146.364

ELK

P. 2m

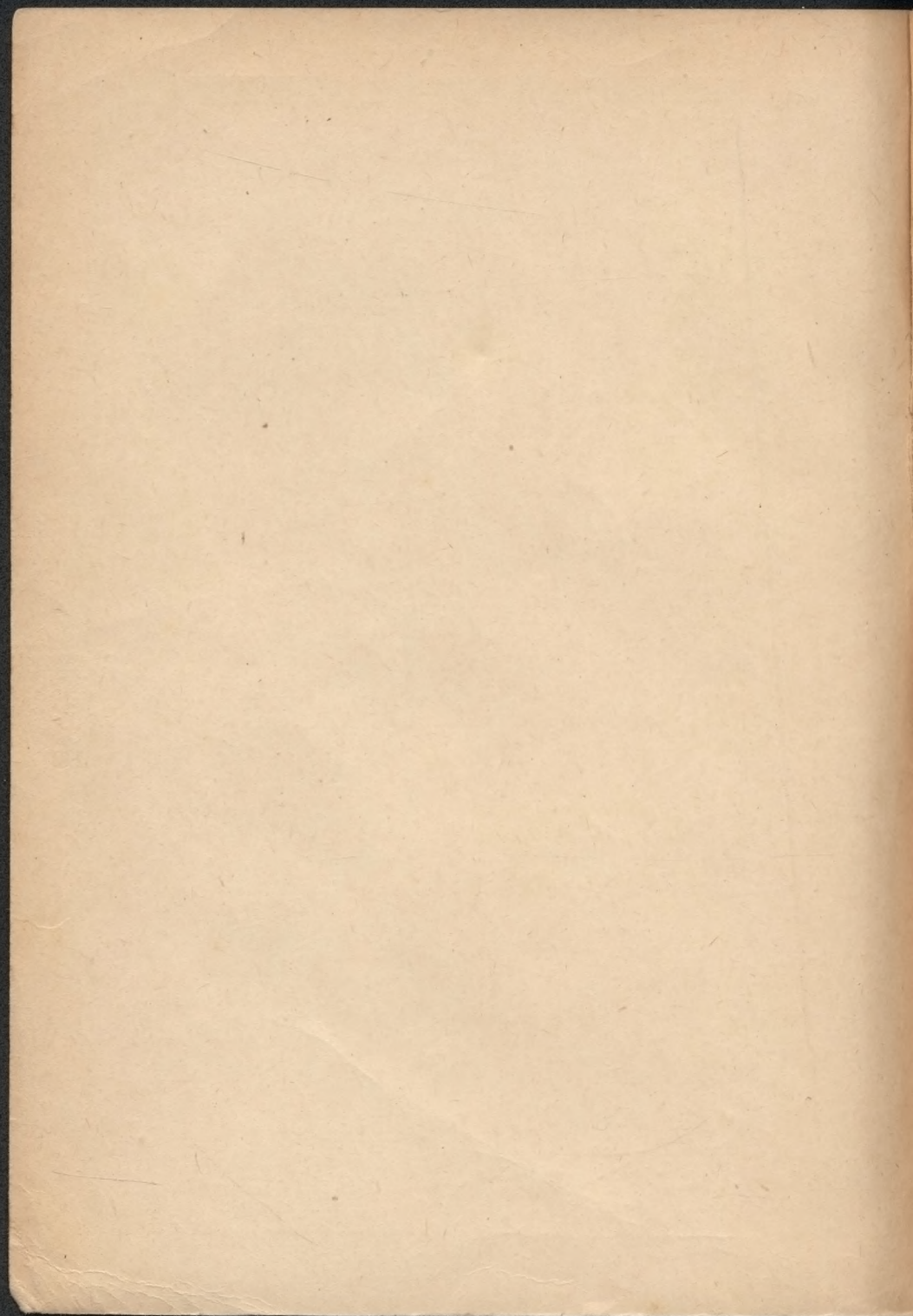
csgh

D^r. P. BOROS FORTUNÁT
O.F.M.

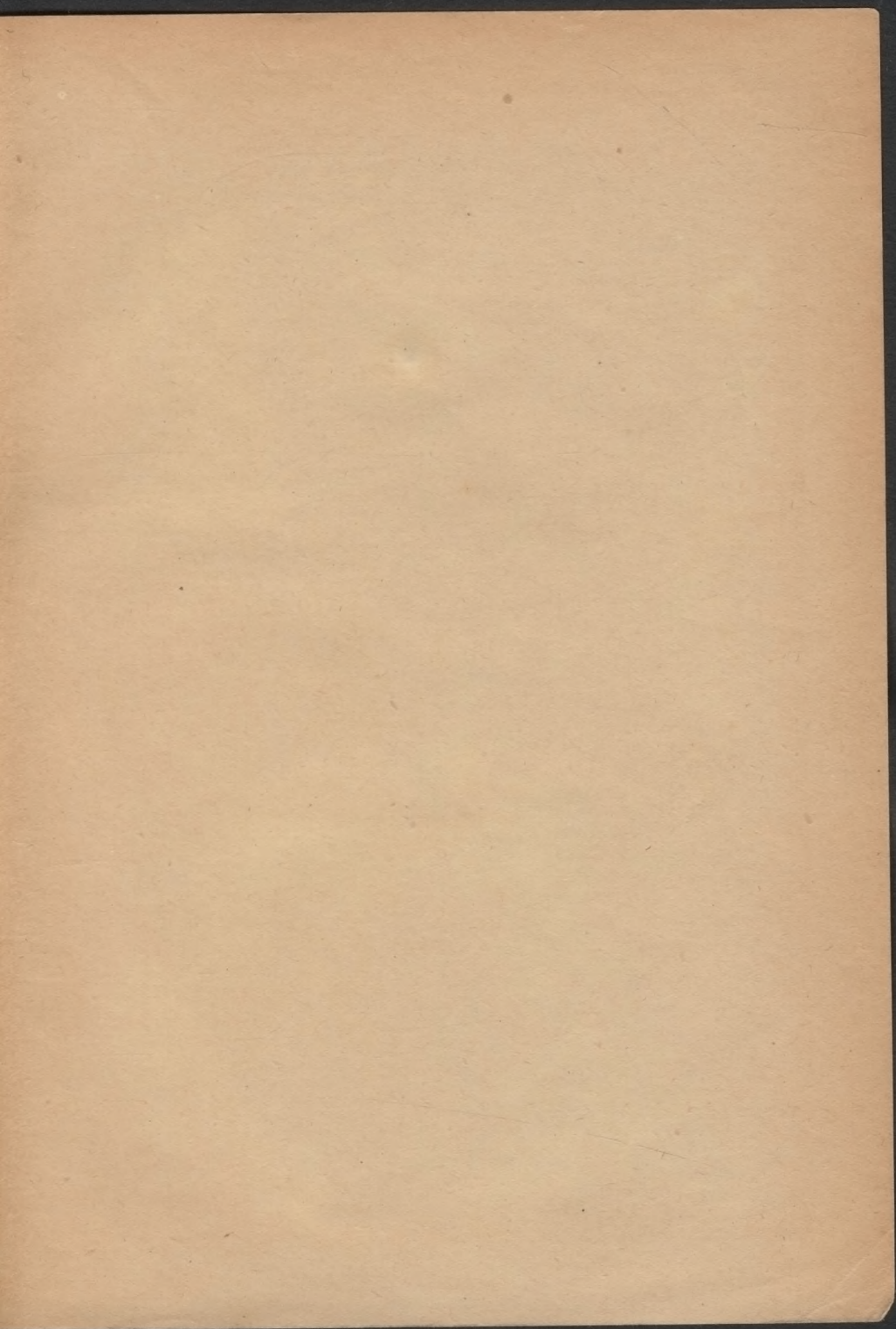
CSIKSOMLYÓ
A KEGYHELY

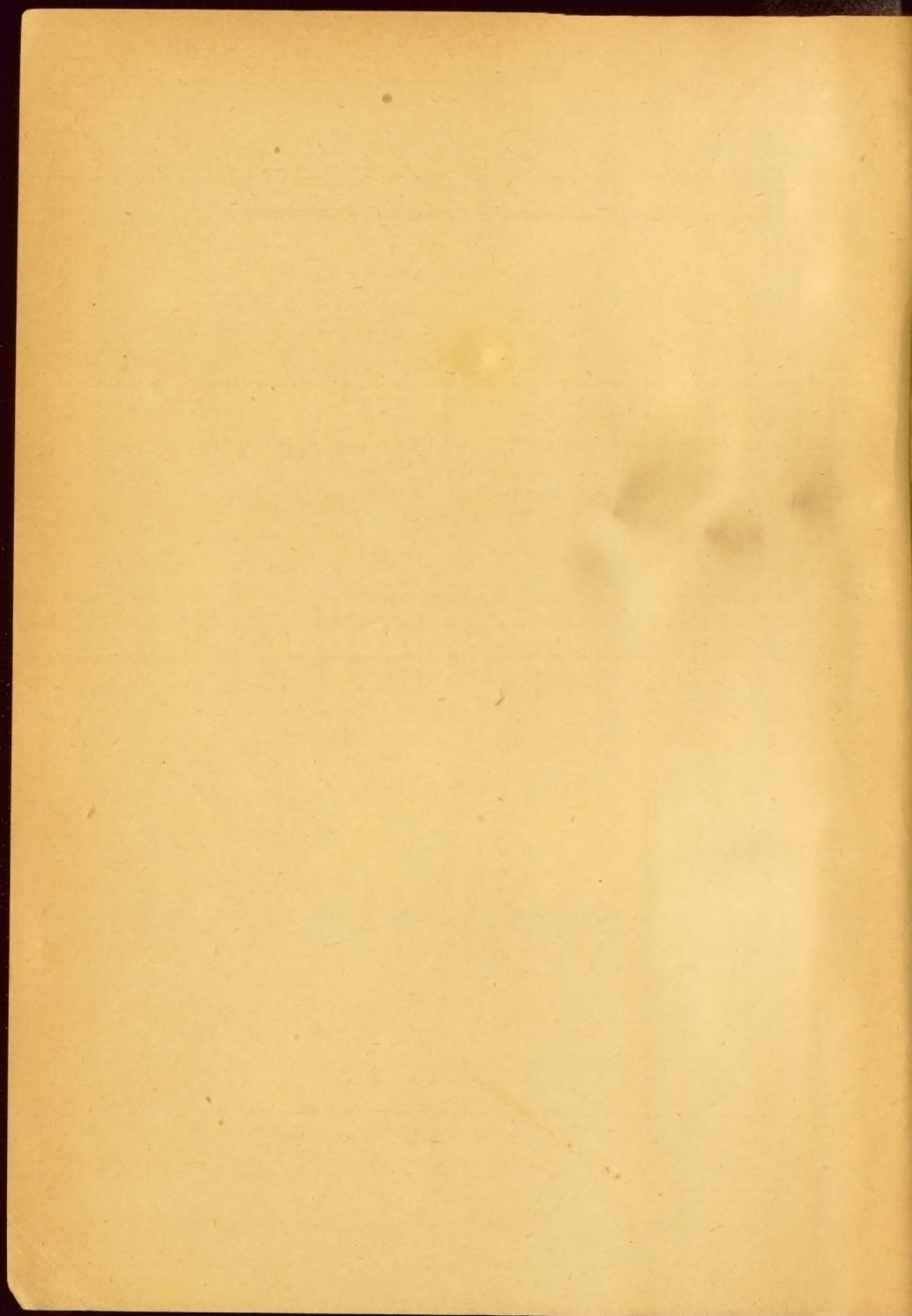

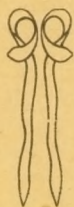

Csiksomlyó, a kegyhely.

Írta:

Dr. P. Boros Fortunát O. F. M.

Szent Bonaventura könyvnyomda Kolozsvár 1943.

M 146.361

CSTÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

1968/R leltár

Nihil obstat: Dr. P. Carolus Imets'
censor Ordinis. Num. 437/1942. Imprimatur. Claudiopoli, die 30 Maii 1942.
Fr. Vitalis Sándor O. F. M. Min. Prov.

Nihil obstat. Dr. Antonius Péte
censor dioecesanus. Num. 1691/1942.
Imprimatur. Claudiopoli die 3 Junii 1942.
Dr. Aloysius Boga Vices Ger. Vic. Gen.

Felelős kiadó: Dr. P. Boros Fortunát O. F. M.

Felelős nyomdavezető: Zsulyevics Mátyás.

Előszó.

Tíz esztendő múlva hatszáz éve lesz annak, hogy a ferencrendiek megjelentek a csiki medencében.

„Csiksomlyó, a kegyhely“ címen útnak indított ismertetés nem akarja a csiksomlyói klastromnak történetét a maga teljességében felölelni. Ennek a megírása egy később megvalósítandó feladat. E feladat elől pedig kitérni nem szabad, mert olyan szép multja, történelmi és kulturális jelentősége volt és van úgy a templomnak, mint klastromnak és kettővel szoros kapcsolatban álló intézményeknek, szokásoknak, mozgalmaknak, hogy ezek külön fejezetet képeznek nemcsak Csík vármegye történetében, de az egész székelv nép életében is.

Ennek tulajdonítható, hogy Csiksomlyó ma általános, országos jellegű érdeklődés középpontjában áll és a látogatók az egyszerű magyarázaton túl messzebbmenő megismerését is kívánják ennek a vallási és nemzeti szempontból annyira ki-magasló középpontnak. Ezek részére állítottam össze ezt a vázlatos történetet, amely még a kereteket sem domborítja ki tökéletesen.

A forrásmegjegyzéseknek nem a tudományosság látszata miatt adtam helyet, hanem a tapasztalaton okulva, az utánam következők munkáját akartam ezzel megkönnyíteni.

Az ismertetés nagy vonásokban felöleli mindazt, amire a jámbor zarándoknak és az érdeklődő turistának szüksége van.

Azért, akinek kezéhez ez az ismertetés el-

jut, csak annyit keressen benne, mint amennyit mi az általános tájékoztatás szempontjából összesűríteni kívántunk. Röviden adjuk a klastrom és templom történetét. Felsoroljuk a környező kápolnákat, amelyek a kegyhely jellegét emelik ki. Megemlékezünk a nyomdáról, iskoláról, amelyek a székely nép művelődését előmozdították s ahonnan a haladás szálai szétsugároztak a Székelyföldre vagy azon túl.

Ebben az évben ünnepeljük 500-ik esztendejét annak, hogy Hunyadi János 1442-ben a maroszentimrei győzelem emlékére a csiki klastrom szolgálatára harminckét szabad székely család munkásságát ajánlotta fel s ezzel biztosítani kívánta azt a történeti folyamatot, amelyet a ferencrendiek megindítottak a Keleti Kárpátok vonulata alatt. Ezt az évfordulót pedig az teszi emlékezetessé, hogy az a kegytemplom nagyobbzású restaurációjával záródik, amely biztosítéka annak, hogy a történelmi fonal meg ne szakadjon és Csíksomlyó a jövőben is az maradjon, ami a múltban volt.

Csíksomlyó, 1942 április 16-án

a Szerző.

A letelepedés és első küzdelmek.

Aki a csíki medencében megfordul és szóba ereszkedik az emberekkel, akár Szent Ferenc fiai-val beszéli meg az emberek sorsát, akár az emberektől érdeklődik a somlyói barátok felől, arra a meggyőződésre jut, hogy a csíkiak nem tudnak élni a barátok nélkül s a ferenceseknek is mindent jelent, ha az emberek ügyes-bajos dolgainak igazgatásába befolyhatnak és a közös élet szekere rúd-ját tolhatják. Azért kölcsönösen keresik fel egymást. Erre meg alkalom van elég. A somlyói nagy búcsún kívül a Szent Antal kilenc keddje április, május, június hónapokban, Sarlósboldogasszony ünnepe júliusban, Nagyboldogasszony ünnepe augusztusban, Mária nevenapja szeptemberben, Szent Ferenc ünnepe októberben azok a napok, amelyeken az emberek rajzanak Csík-somlyó felé. Az atyák is meglátogatják az embereket otthonaikban egy-egy gyóntatás, lelkipásztori kisegítés, búcsú, vagy más ünnep alkalmával, úgy hogy átlag többet tartózkodnak a csíki falvakban az emberek között, mint otthon. Mint ha a ferencesek mind a csíki talajból nőttek volna ki!

Csíkról a ferencesek nélkül még az idegen is nagyon sovány képet és fogalmat alkothat magának. Az is igaz, hogy az erdélyi ferencesek igazi életével Csíkban találkozunk.

Ez az összeforrás és szoros egymásmellett való haladás nem zárja ki annak a kérdésnek felvetését, hogy tulajdonképpen mikor is kerültek a ferencesek Csíkba, mikor jelentek meg ott leg-

Hétszáz esztendő óta Szent Ferenc követségében
a népek országútján.

először? A könnyűnek látszó kérdésre nehéz feleletet adni, mert kevés írásos emlék maradt fenn a legrégebbi időkből s csak gyér nyomokra vagyunk utalva, amelyekből a letelepedés idejére következtethetünk.

A ferencesek csíki tartózkodásáról okmányokkal alátámasztott adatunk 1400 október 29-ről van. Ezen esztendőben IX. Bonifác pápa Alvernai Bertalan bosnyák helynöknek engedélyt adott arra, hogy négy ferences klastromot alapítson és pedig Dalmáciában Raguza mellett Vetiła, (Velia, Velica) helyiségben, a másikat a magyar ferences tartomány *Billich* nevezetű majorjában, amely nem lehet más mint a magyarországi Üdvözítőről nevezett tartomány csíki (Chichienne) háza Erdély közelében, amelyet a háború dühöngései miatt sokszor elhagytak, de ahová mindannyiszor visszatértek.¹

Az alapítás ezen évszámát megerősíti egy későbbi pápai rendelet, illetve engedmény is 1444 január 27-ről keletkezve, amely szerint a Sárlósboldogasszony tiszteletére épült templom omladozóban van s bár megkezdették az újraépítését, de még nem fejezték be.²

A rendi évkönyvek följegyzései megengedik azt a következtetést is, hogy a ferencesek Csíksomlyón először nem 1400-ban jelentek meg, hanem már korábban ott voltak, honnan sokszor elmenekültek és hová sokszor visszatértek. IV. Jenő pápa 1439 szeptember 15-én Florenceben kelt levelében megparancsolja Benedek szörényi püspöknek, hogy személyesen és alkalmas megbízottai különösen a boszniai ferencesek által gondoskodják arról, hogy Moldovában, a székelyek földjén (terra Ciculi) és Havasalföldön a nép papokban szükségét ne lásson.³

A körülmények is mind olyanok, hogy kénytelenek vagyunk ezt minden fenntartás nélkül elfogadni és a csíki medence zártságának tulajdo-

níthatjuk azt, ha ott korábban véglegesen nem tudtak megjelenni állandó letelepedéssel, amelyet a római központnak is bejelenthettek volna, hogy házalapításra engedélyt kapjanak.

Ebben az időben a ferencesek északon és keleten szabályszerűen be voltak szervezve. A történelmi Lengyelország területén az orosz helynökségnek 14 háza volt, amelyek közül Erdélyhez a legközelebb estek a csernovici, szereti és moldovai házak. A keleti helynökség házai között találkoznak az akkermáni (Cetatea Alba) és a tulcseai házakkal.⁴ Volt külön tatár rendtartomány is (Cathay).⁵ Erdélyben sem voltak ismeretlenek a ferencesek, mert Marosvásárhely, Beszterce, Nagyszeben, Szászváros képezték az erdélyi őrseget.⁶ Azt mondhatjuk tehát, hogy Erdély keleti része, Moldova és Havasalföld ferences gyűrűben volt, ha tudjuk azt, hogy Szörény, Orsova, Kövesd, Karánsebes és Cseri a bulgár őrseggnek voltak házai.

IV. Béla kúntérítési politikájába bevonták a ferenceseket is. Sokkal nagyobb jelentőségű volt az a mozgalom, amelyet Nagy Lajos magyar király indított meg az oroszországi és besszarábiai katolikusok megvédésére. Ezért Alvernai Bertalan bosnyák helynököt XI. Gergely pápához küldötte, hogy engedélyt kérjen házak alapítására és páterek behívására. A pápa 1372 július 5-én megengedi, hogy tizenkét helyen zárdát és templomot fogadhassanak el vagy építsenek. Július 23-án pedig arra ad engedélyt, hogy hatvan páttert hívhasson meg a gazdag aratásra. Egy év múlva hat új zárdát építésére nyer engedélyt Magyarország, Bosznia és nagy Oláhország területén.⁷ Így 1384-ben a bosnyák helynökségnek hét őrseggben harmincöt háza volt. A feltevés tehát nem egészen alaptalan, hogy a ferencesek 1372-ben már Csíksomlyón voltak. Ismerve a házfoglalások rendszerét ezt egészen természetesnek vehetjük, mert először egy helyre bedolgozták magukat s

csak azután következett az engedélynek hivatalos kikérése.

A följegyzések azt is elárulják, hogy a csík-somlyói megtelepedés nem történt minden nehézség nélkül. Sokszor elmenekültek majorszerű (villa) lakásukból, de görcsösen ragaszkodtak hozzá, mert véglegesen soha el nem hagyták. Az egyszerű majorba életet a ferencesek vittek. Az, hogy 1400-ban is engedélyt kapnak a pápától a

A kegytemplom a Kis- és Nagysomlyó hegy lábainál.

megtelepedésre, egyáltalán nem zárja ki azt, hogy előbb is ott ne lettek volna. Még Báthori Endre bíboros 1591-ben tett jelentésében is a klastrom mint Monesterium in villa Somlia Franciscanorum szerepel.⁸ Losteiner szerint a klastrom alapítási éve 1352, amely Apor András erdélyi vajda bőkezűségének köszönheti létét.⁹

Ha tényleg majdnem hatszáz esztendeje, hogy a ferencesek Csíkban élnek, akkor nincs semmi meglepő abban, ha összeforrottak ott az emberekkel és röggel s nemcsak otthon érzik ma-

gukat, hanem együtt is élnek a néppel, amellyel megosztanak örömet és bánatot.

Azt tudjuk, hogy a küzdelemből kijutott, különösen a reformáció után. Az Üdvözítőről nevezett rendtartomány 68 zárdájából csak négy (Szeged, Gyöngyös, Szokolca és Csíksomlyó) menekült meg s 1700 testvér száma 50 év alatt 4-re apadt le.

Az életért folytatott küzdelmek hevéből ne vegyünk semmi egyebet, mint azt, hogy Erdélyben csak a csíki klastrom maradt fenn, mert máshol pápás papnak nem volt szabad tartózkodnia az 1588-ban hozott törvény értelmében.¹⁰ Sőt, egy időre innen is ki voltak tiltva. Tehát az egész terület lelkigondozása a csíki atyákra várt. Azután 1553-ban egy moldovai betörés alkalmával Rares Péter katonái felgyújtják a klastromot.

János Zsigmond térítési kísérletei sok keserűséget okoztak a népnek, de örömet is jelentett az a győzelem, amelyet a Nagyerdőn vívtak ki az Udvarhely felől közeledő hadakkal szemben. A nép ezt a győzelmet (1567) a Szűzanya segítségének tulajdonítja és megerősödik hitében és kitartásában s kezd kialakulni Csíksomlyó központi jellege, mert a Mária-tisztelet növekedésével távolabbi vidékek is a Szűzanya pártfogása alatt remélik menedéküket.

Csíksomlyó szigeti jellege jobban kiemelkedik Báthori Endre bíboros jelentéstételében. Ebben azt ajánlja a Szentatyának 1594-ben, hogy valakit a rend tagjai közül nevezzen ki Csík püspökévé.¹¹ 1599 június 23-án Kolozsváron kiadott levelében engedélyt ad a kéregetésre és a lelkipásztori teendők végzésére. 1600 szeptember 18-án Mihály vajda katonái Csíkot felperzselték. A következő évben Székely Mózes katonái dúlták fel a zárdát és Váradi János, Soldi János atyákat több társával egyetemben megölték. Mária csodálatosan védte a templomot s azért az eret-

nekek Csíkrákos felé vonultak, ahol a templomból minden képet és szobrot eltávolítottak.¹²

Csíkból terjeszkednek a ferencrendiek Székelyudvarhely felé, de ott nem tudtak véglegesen megmaradni. Innen járvák Moldovát is, amíg a létszám annyira le nem apadt, hogy csak egy vak testvér marad. Ekkor a Szentszéket az a terv foglalkoztatja, hogy kapucinusokkal népesítik be a klastromot, de ez Pázmány Péter bíboros és az erdélyi katolikus főurak ellenszenvével találkozott s a magyarországi részekről küldöttek néhány pátert, akik átmentették a klastrom életét egy újabb küzdelmes és szebb kor számára.

A klastromépület története.

A csíksomlyói klastrom életében és történetében az eddig ismertek után Pázmány Péter bíborosnak és az erdélyi magyar főuraknak sürgető fellépésére új életkezdet indult el akkor, midőn 1624-ben az öreg Váradj Gáspár meghalt és a klastromban már nem volt alkalmas ember, mert csak egy felszenteletlen testvér maradt, hogy a ház javaira felvigyázzon.

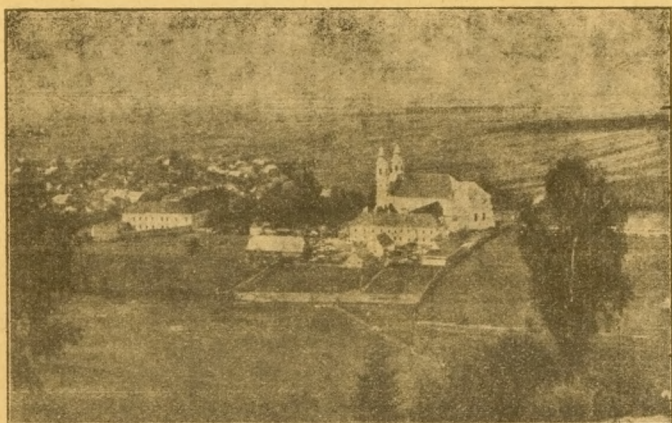
Csicsai Petki István lófőszékely a fejedelem-től engedélyt nyert arra, hogy a klastrom javait őrizhesse, míg valahonnan újabb testvérek nem érkeznek. Az Üdvözítőről nevezett magyarországi rendtartományból küldöttek 1626-ban atyákat: Somlyai Miklós, Csíkszeredai Márton, Váradj János, Remeteházi András, Nemsői Dániel, Szederjesi Mihály személyében és három testvért.

Bethlen Gábor, I. Rákóczi György fejedelmek megerősítették a rendház kiváltságait, sőt 1629-ben a Boszniából menekült atyáknak is menedéket adtak Mikházán és most már két irányból kezdették meg a Székelyföldön a lelkek munkálását.

A Mikháza környékén működő bosnyák atyák 1636 szeptember 23-án a Szentszéktől megkapták a missziós atyák lelki kiváltságait és Erdély területe a Propaganda Fidei kongregáció felügyelete és jogköre alá tartozott mint önálló missziós terület.¹³

A bosnyák atyák nyelvi nehézségeit egy szövatai eredetű ferences testvér, Damokos Kázmér hidalta át, aki a misszió vezetőjének Szalinai Istvánnak keze, lába és szája volt. Szalinai meg is

Csíksomlyó látképe a Kissomlyó hegyéről nézve.

becsülte a jó ferences testvért, mert 1639-ben Rómába küldötte követségbe, hogy jelentést tegyen a misszióról, közvetítse a mikházi és csíksomlyói atyák egyetemes kérését, hogy e két zárdához tartozó Fehéregyházával és Nyujtóddal együtt az Apostoli Szentszék nyilvánítsa őket önálló őrségnek. A harmadik kérés pedig az volt, hogy Damokos Kázmért szenteljék áldozópappá. Róma mind a három kérést teljesítette 1640 február 3-án kelt rendeletével.¹⁴

Ezen időben Csíksomlyón laktak: Csíksomlyói (Somlyai) Miklós házfőnök, Csíkszeredai Márton, Török Imre, Tóth Márk felszentelt rendtagok és Kállai Tamás segítő testvér.

Az önálló alakulás és az őrség bölesője Csíksomlyó lett. Innen alapították meg a fehéregyházi, szárhegyi, esztelneki házakat és vették át a mikházi klastrom vezetését is.

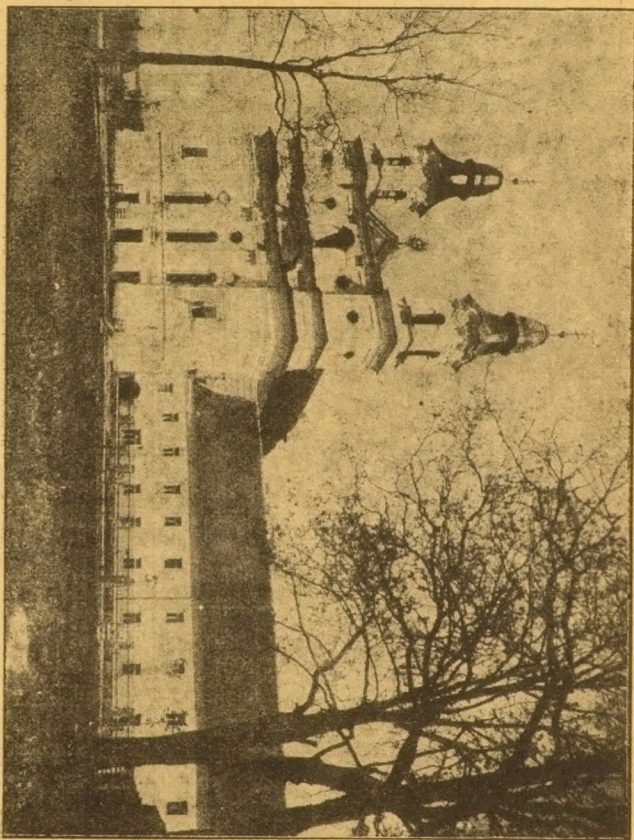
Az őrség megalakulásával meglehetősen omladozó állapotban találták a csíksomlyói klastrom épületeit. Ezen egyáltalán nem csodálkozhatunk az eddig ismertek alapján. Közel egy százada,

hogy a csíksomlyói ház rendtagokban állandóan rosszabbul és rosszabbul állott, amíg teljesen ki nem haltak a rendtagok. Kevés embernek sok munka jutott és időt sem fordíthattak arra, hogy a régi épületeket alaposan átjavítsák az 1553-ik és 1600-ban történt dúlások után.

Különben is a klastrom építésére, fenntartására vonatkozó feljegyzések hiányában arra kell következtetnünk, hogy a Szűzanya szentélyének

A kegytemplom előtere és a klastrom déli szárnya.

A főméltóságú kormányzói pár 1940. október 8-án Csíksomlyóra érkezett. P. Szőcs Dénes házfőnök a Kormányzó úr balján és P. Hajdu Leánder házfőnökhelyettes kíséretében vonulnak be a kegytemplomba

őreinél nem volt fontos a lakás; ha gondoskodtak is róla, de nem tartották érdemesnek ezt a megőrkítésre.

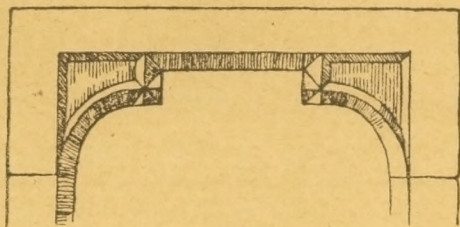
Az biztos, hogy a templom mellett ház is volt, de az bizonytalan, hogy mikor építették? Föltehetjük, hogy a csúcsíves templom mellett csúcsíves stílusban épült a csíksomlyói régi klastrom.

A klastrom nagyságára következtethetünk abból, hogy időközben a rendtagok száma elég tekintélyes volt s tíz-tizenöt embert is befogadhatott.

A templomjavításokkal egyidőben Damokos Kázmér házfőnök a klastrom rendbehozásáról sem feledkezett meg, mert 1650-ben a gyergyói alkirálybírótól embereket kért.¹⁵ Már az előző évben megjavíttatja az ebédlő felett az ajtókat s az egész keleti szárnyon a cellákat, és a konyha felett az emeletet, a szobákat.¹⁶

A rendbehozott klastromnak és templomnak nem sokáig örvendhettek, mert az 1661. évi tatár-támadás alkalmával a klastrom teteje teljesen leégett és belsejében is nagy kár esett.

A veszteség a legnagyobb volt a személyekben. Csomortán mellett megölték a hatvanéves Somlyai Miklóst, az őrség alapítóját, Pálfalvi Pétert a templom padlásán találták s ott ölték meg. Szentimrei József ujoncot a fitódi erdőben fejezték le. Kolozsvári János testvér a Széphavasban végezték ki. A sírja fölé emelt keresztbe a villám 1775-ben csapott bele, míg Besszei Pál, Bosnyai Illés és Görög Ja-

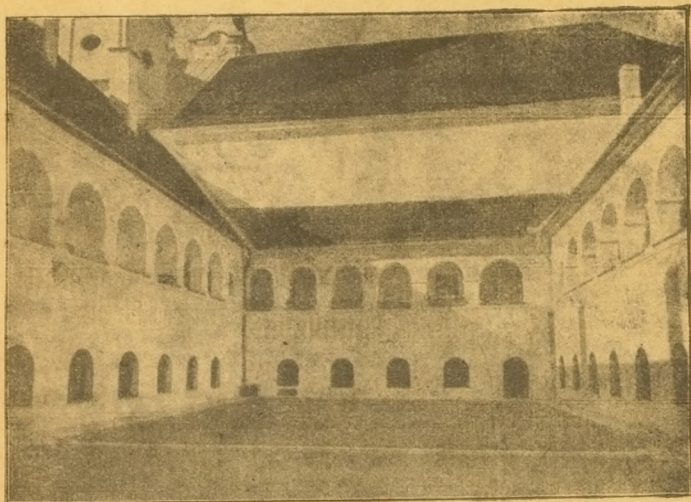
Gótikus ajtó részlet.

kab klérikusokat Mácai Antal testvérral fogságba hurcolták, de később kiszabadultak. Az egyik testvér a kis Somlyó hegyén rejtőzködött el és csodálatos módon megmenekült.¹⁷

A tatárok kivonulása után az építkezéseket újra kellett, hogy kezdjék, de az atyák szívóssága, a hívek buzgósága és az erdélyi, magyarországi főurak nagylelkűsége minden akadályt legyőzött és a klastromot annyira rendbehozták, lakhatóvá tették, hogy egy félszázadig a zsindegyezésen kívül más nagyobb javíttatásra nem volt szükség.

Az élet azért nyugodtnak nem mondható. A tatárok beütése Csíkba elég gyakori maradt. A csíkiakat, Thökölj Imre kuruc vezér meghívására

Készlet a klastromépület négyszögéből. A déli, nyugati, mely egészen a templom falához van hozzáragasztva, és az északi szárnyak barokk folyosói (kerengő) az udvarról nézve

beözönlött tatárok, futásra kényszerítik. 1691 augusztus 23-án felbolygatódik Csík-Gyergyó és Kászonszékek nyugalma. A klastromban is csak két páter maradt. A többiek Szárhegyre menekültek.¹⁸ Majd a sáskák lepték el a Szék mezőit és erdőit.¹⁹

A tatárok 1694-ben is jelentkeztek a klastrom körül.

Ekkor maradt a klastrom birtokában néhány szakállas ágyú, mely később annyi kellemetlenséget okozott a háznak a Rákóczi felkelés idején. Egy Szilveszter nevezetű kilépett német testvér jelentést tett 1705-ben a német katonáknak, hogy fegyver van a klastromban s ekkor Graven a klastromot megsarcolta, gabonáját, lovait, borát elvitte, a templomot, klastromot és kriptát feltörtte s mikor az atyák a templomgyalázás miatt

nem akartak istentiszteletet tartani, akkor Sigraí Modeszt ört halálbüntetés kilátásbahelyezésével arra kényszerítette, hogy a tábornok katonái által okozott botrányt tegye jóvá, azaz engeszteljük ki a templomot és folytassák az istentiszteletet.

A tábornok neheztelt a klastrom lakóira azért is, mert az atyák lélekben a kurucokkal éreztek és ebből nem csinálhattak titkot.

A kuruc-labancvilág testvérharcainak hullámai elvonultak. A múlté volt az 1717. évi nagy éhség emléke is. Az életerő duzzadt az erdélyi ferencesek vérkeringésében a XVIII. század folyamán mindaddig, amíg II. József vallási rendeletei meg nem bénították a vallásos élet nyugodt menetét.

A klastrom életében 1733-ban olyan építési folyamat indult meg, amely a klastrom mostani kiépüléséhez vezetett.

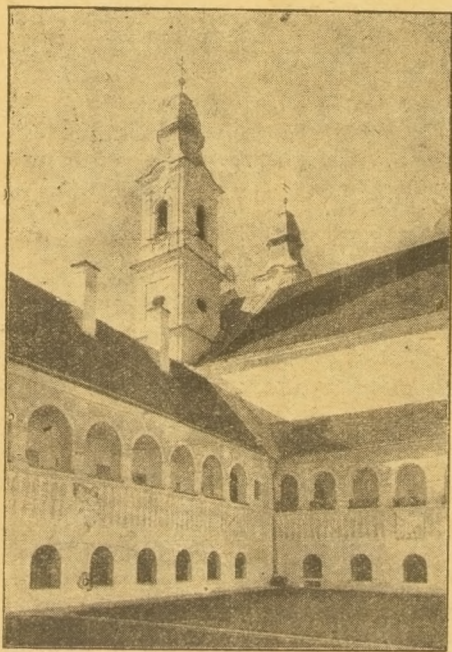
A háznak ezen időben volt két derék világi tanácsadója és áldozatkész jótévője: Boros Mihály apostoli fősyndikus és Lázár Antal syndikus személyében, akik újjáépítették az ebédlőt, amely fölé cellákat készítettek és ezt a szárnyat felemelték. Továbbá a Szent Ferenc kápolnát építették fel és a templomot újraboltozták, a homlokzatot fölemelték Bakó Imre 1732–1734 és Bartalis István házfőnöksége alatt, sőt ez folytatódott Kis Sebestyén házfőnök alatt is, mert a keleti falat is a szentély felé felemelték sőt a nyugat felé néző úgynevezett temető-falat is megerősítették, amely egy esetleges tatárbetörés ellen védelmet nyújthatna.²⁰

Ebben az időben a Székház, templom és klastrom között a tér, temető volt.

A régi klastrom felett az idő eljárt. Az iskola fejlődése és a rendtagok szaporodó száma, a klastrom keleti szárnyának roskadása arra figyelmeztette a rendtartomány vezetőségét, hogy

általános átépítésről gondoskodjon. Azért 1758 április 9-én egyezséget kötnek Fogarassy Györggyel, hogy az északi szárnyat a megadott terv szerint a kamarától a sekrestyéig átépíti olyanformán, hogy megszűnik a középső folyosó, mert ezen a részen középső folyosóval kétsorosak vol-

A klastrom négyszögéből a templommal.

tak a cellák. Az északi szárnyal együtt két folyosót épít ki és a templom megvilágítására ezen a részen három ablakot vág. A keleti szárnyon a belső falakat az alapokból emeli ki, míg a más két falsort, tehát a cellák falait rendbehozza. Még azon év május 18-án megkezdették a bontást Dudás Domokos házfőnöksége alatt 1757-ben és

csak Bocskor Paulin idejében 1758-ban fejezték be. Hasonló megoldásokkal készítették el a klastrom többi részeinek újraépítését is. A templom felőli belső rész 1770-ben, a térre néző, nyugati rész 1777-ben és a déli rész pedig 1779-ben készült el.

Azóta a klastrom épületén lényeges változás nem történt. Egy század múlva, 1877-ben, általános javíttatás alá vették a klastromot. Eltűnt a klastrom nyugati szárnyához ragasztott Tipográfia, melyet a XVIII. században építettek oda, mikor a nyomdát átépítették és a tömegesebb munka termelésére alkalmassá tették. Javították a fedélzeten. A déli szárny belső folyosóját zárttá tették, hogy télen a metsző hideg ellen védekezzenek, de a többi szárnyaknál megmaradt alól és felül a jellegzetes félkörív. A cellák is mind a barokk építkezés jellegét viselik magukon és nagyon szép barokk-kidolgozás az ebédlőterem.

A gótikus korszaknak igen szép maradványa leszelt ívű későgót ajtókeret, amely a klastrom keleti szárnya földszinti folyosójának falába van befalazva. Ugyane korból való a pince ajtókerete, egy kis, négyszögű pinceablaka és a két kőoszlop maradványának ideje kb. a XIII. századra tehető. E két darabot ma a templom folyosóján őrzik. Azelőtt szegletkőnek és szeker-vettetőnek használták.

Általában megállapíthatjuk, hogy a klastrom a mellette lévő nagy templommal erdélyi barokk emlékeink között az első helyet foglalja el.

A gótikus templom.

A Csíksomlyóra érkezett ferencesek a letelepedéssel egyidőben gondoskodtak a templomról, amelyben az istentiszteleteket végezték és a ferences szellem tisztelőit összegyűjtötték.

Ez a templom a XV. század közepén omladozóban volt és szűknek is bizonyult. Az atyák Hunyadi Jánosnak a rend iránt tapasztalt jóindulatát használták fel arra, hogy az új építkezésekhez az előkészületeket megtegyék.

Igen sok ismert adatunk van arra vonatkozólag, hogy a nagy törökverő hadvezér becsülte, védte, helyhez juttatta a szabályokat szigorúbban tartó ferenceseket.

A ferencesek Erdélyben soha sem éltek jó-módban és ha akarták, ha nem, a néppel együtt a szegénységet meg kellett tartaniok. Érthető tehát, ha a Hunyadi János által nyújtott segítségen kívül, amely anyagiakban egyszerre nem jelentett annyit, hogy abból nagyobb építkezésbe foghattak volna, a Szentszéket is megkeresték és IV. Jenő pápa 1444 január 27-én kelt rendeletével örök időkre szólóan hétévi bűcsút engedélyezett azoknak, akik Sárlósboldogasszony napját megelőző vecsernyétől kezdődően másnap vecsernyéig a templomot meglátogatják, gyónnak, áldoznak, a templomépitésre és annak fenntartására alalmaználnakodnak.²¹

Ebből az oklevélből megtudjuk azt is, hogy a Sárlósboldogasszony tiszteletére épült templom újraépítéséről van szó, melyet még nem tudtak befejezni, hogy az ájtatos hívők nagy tömege

szokta látogatni és naponkint is sokan látogatják. Azért a Szentatya kívánatosnak tartja, hogy minél hamarabb rendbehozzák, kelyhekkel és más egyházi ruhákkal, felszereléssel megfelelő módon ellássák.

A Szentatya óhaja rövidesen teljesedésbe ment, mert 1448-ban a templom rendbehozásával elkészültek és azt az istentiszteletek tartására használatba vették.²²

Losteiner a rend krónikása a csíksomlyói klostromról írott kézíratos munkájában megemlékezik a templom építészeti stílusáról, nagyságáról és belső berendezéséről is.²³ A templom hossza 14 öl, szélessége 5 öl volt. Építészeti formája pedig az akkor uralkodó csúcsíves. Érdekes az, hogy a későbbi idők folyamán szintén többször került javítás, átalakítás alá, de a nagyságán nem változtattak csak tágították, mindaddig, míg a XIX. század elején a mostani templom fölépítéséhez nem fogtak.

A templom nyugati falán kívülről a vakolatba vésték bele a feszületet, jobban mondva keresztben függő Krisztus alakját; a fájdalmas Szűzanyának és a szeretett tanítványnak és Krisztus drágalátos szolgájának Szent Ferencnek képét. Valószínűleg freskófestésről van szó.

Ezen képcsoportozat alá pedig a kor szokása szerint gót betűkkel a következő feliratot tették: a mi Urunk Jézus Krisztus tiszteletére: 1448. Ezt Losteiner, aki 1826-ban halt meg, saját szemével látta.

Csíksomlyó környékén apróbb csatározások többször zajlottak le (1553, 1600, 1604, 1694), de a tatárbetörés alkalmával szenvedett a legtöbbet.

Az önálló élet megindulása után 1647-ben történt nagyobb belső átalakítás és javítás. Ferenczi György püspöki helytartó a templom részére elkészítteti a nagy kórust, ahol az éjjeli zsolozsmát végezték, padjait, székeit és a menyezet

A barokkstilusban épített kegytemplom szentélye kívülről. Egy részlet a három kilométer hosszú pütködszombati kikerülésből. Középen a Labarum.

egy részét. Csináltatott két tornácot és ezekre adott 200 forintot.

Damokos Kázmér házfőnök 1649-ben Szepesből nagyon szép négy szekrényes tábernákulomot hozatott, Nagyszombatból pedig aranyo-

zott főoltárt Szent Antal tiszteletére. Rendbehozatta a templom előcsarnokát, befödette a templomot, kijavította a temetőben a szószéket.

Apaffi Mihállyal szemben a székelyek Kemény János pártján állottak s ezen ok miatt 1661 október 21-én Udvarhely felől török-tatár csapatok törtek Csíkba s a klostrommal együtt a templomot is felgyújtották, amelynek fedele leégett, belseje nagyon megrongálódott.

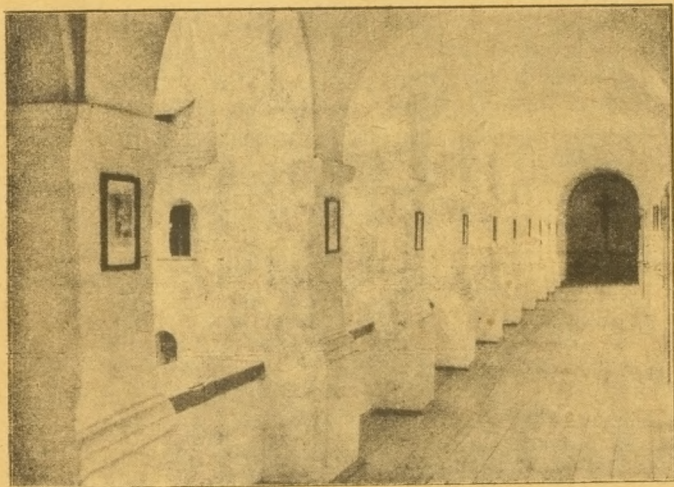
Damokos Kázmér házfőnök a fejedelem engedélyével országos gyűjtésre indult úgy Erdélyben mint a magyarországi részekben s 1664-ben felkereste II. Rákóczi György özvegyét, Báthory Zsófiát Munkács várában, a Csákykat Szepesben, Wesselényi Ferenc nádorné, Szécsi Máriát, Csáki Istvánt, Petki Istvánt, Mikes Mihályt és Keleмент és másokat. Még ezen évnek második felében megegyezett Nyerges Ferenc brassói képviselővel és fafaragóval, aki elkészítette a nagy oltárra szánt Szent Katalin és Szent Borbála szobrokat. A sértetlenül maradt Mária-szobrot a nagy oltár mögé helyezték el. A Szent Antal melléoltárt és a megfüstölődött Szent Gábor oltárt rendbehozatta és megfehérítette, melyeket a bolthajtás alatt épen maradt és Pálfi János püspök által 1658-ban ajándékozott Szent Ferenc oltár mintájára faragták és készítették el.²⁴

Kajoni János 1659-ben Brassóban 1000 forinttal megvásárolta János eperjesi orgonacsináló által a prázsmári szászok részére készített orgonát, amelyet Haller Istvánné Barkóczy Mária hagyományából fedeztek. A tatárok szintén felégették, de most ezt Kajoni, aki első felállítására alkalmával elleste az orgonakészítés titkát, pótolta.

A tornyot Kálnoky Istvánné Beldi Anna bőkezűségéből rakták újra.²⁵ A toronyba harangokat és órát helyeztek el.

Valószínű, hogy Kajoni János házfőnöksége

Kerengőrészlet a klastromban

idején 1680—1682-ben mellékkápolnát építettek a templom mellé és ezt 1682. április 11-én kezdődőleg Piluzzi Vitus marcianopolisi c. érsek nagy ünnepségek keretében szentelte fel. Először a Szent Antal és Szentkereszt oltárokat szentelte fel. Másnap a Szent Gábor és Szent Ferenc oltárookra került a sor. Május 5-én a szentségtartó szekrényt áldotta meg. Május 10-én, egy héttel pünkösöd előtt a főoltárt és vele az egész templomot szentelte fel. Másnap megáldotta a temetőben a köemlékoszlopot és a csodálatos keresztet, amely most a templom bejárata előtt a Szék útjának a bal oldalán a kert mellett van.²⁶ Az oltárokat ellátta ereklyékkel.

Ezzel az építkezési kedv a rendtagokban nem szűnt meg.

A XVIII. század Erdély részére meghozta a katolikus vallás fellendülését, a vallási megmozdulások szabadságát, a társulati élet bensőségét.

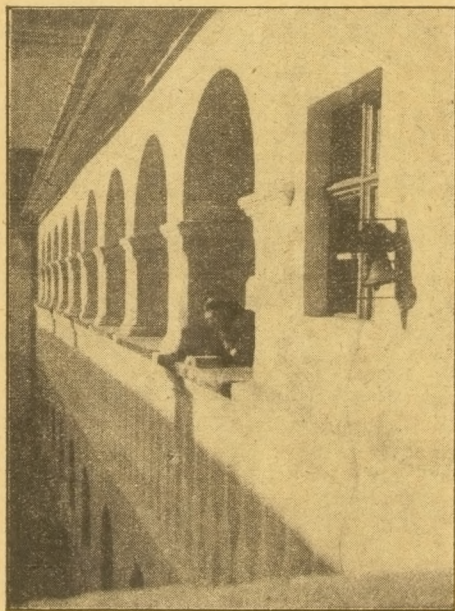
Az iskolák fejlődése és a pünkösdi búcsú fellendülése megmutatta azt, hogy a meglévő templom a szükségleteket nem tudja kielégíteni és a hívő közönséget befogadni, azért a jelentkező nehézségeken úgy próbálnak segíteni, hogy Gáspár Ferenc házfőnöksége idején (1730—31) a rendtartomány tanácsa elhatározta, hogy csíkszentkirályi Bors Mihály özvegye, zsögödi Mikó Judit költségén a templomot meg fogják nagyobbitani és pedig a következő megoldással: Kibővítették a Szent Ferenc kápolnájának szentélyét. A szentély és sekrestye között ablakokat vágtak a templom megvilágítására. A falakat középen főoszlopokkal támasztották alá és a szentély északi felét boltívezték. A tatárok esetleges támadásai ellen védőfalakat emeltek és ezeket befedték. Szent Ferenc kápolnájához a Szent Mihály kápolna irányában a bejárat fölé kórust építettek. Szent Ferenc kápolnájának északi felét 1729-ben altfalvi Hajnal István mesterrel Bors Mihály syndikus csináltatta meg.²⁷ A templom hajóját, a két kis tornyot és a Szent Mihály kápolnáját kúpcseréppel födtek be az esővíz levezetésére. Ez építkezést a következő kronosztikonnal örökítették meg: paCe tUa franCisCE ultat renoVata Capel CapeLLa MoLe priUs LeVI nUnC potlore sIlta (Ferenc, az újraépített kápolna a te békességedet hirdeti. Kezdetben nagyon egyszerű, most sokkal előkelőbb.)

Az elmondottak alapján látjuk, hogy a Sarlósboldogasszony tiszteletére szentelt templom mellett még két mellékkápolnát is építettek Szent Mihály arkangyal és Szent Ferenc tiszteletére. Kibővítették a sekrestyét kelet felé, amely fölé cellát is építettek. Ez a filozófiai hallgatók múzeuma volt abban az időben.²⁸

A főoltáron kívül még a következő mellékoltárokat állították be: a főoltár két oldalán balról a szent Kereszt, jobbról páduai Szent Antal tiszteletére. A következő oltár a Mindenszentek tiszteletét hirdeti, az ajtó mellett pedig Szent Gábor

tiszteletére emeltek oltárt. (Gr. Csáky Lászlóné, gr. Kálnoki Katalin ajándéka 1664.) A Szent Anna oltárt gr. Haller Péter és gr. Pétsi Erzsébet csináltatta. A Szent Mihály kápolnában a Szent Mihály tiszteletére oltárt gr. Mikes Kelemen készíttetett és ezt a kápolnát később testvére Mihály temet-

A kerengő az emeleten a csengővel,
amely a szerzetesek életét kora reggeltől
késő estig szabályozza

kezési helyül kezdette használni. Később állították be a nep. Szent János oltárt.²⁹

Mindez csak részleges megoldás volt és időnyerést jelentett, de nem térhettek ki a teljes megoldás kersztülvitele elől még azon esetben sem, ha az elképzelhetetlen nehézséget jelentett és hosszú időt vett igénybe.

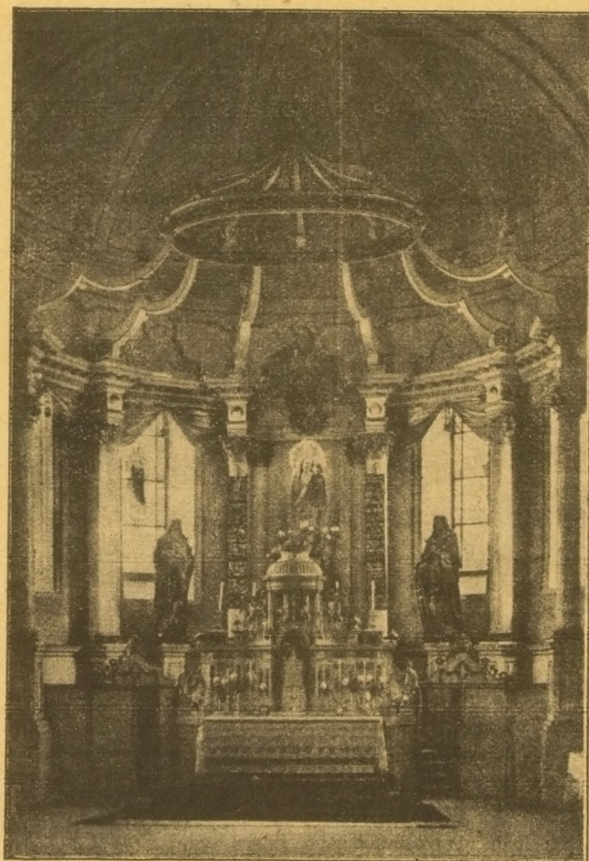
A barokk templom.

Félmunka volt minden, amit eddig kétszáz esztendőn keresztül a templomon végeztek, mert ezekkel a szükségleteket és hiányokat nem tudták kielégíteni. A templom befogadó képessége szűk maradt és ezen másképpen nem segíthettek csak egy új-építkezéssel.

A XVIII. század második felében már ez foglalkoztatja nemcsak a csíksomlyóiakat, hanem az egész rendtartomány tagjait is. Módot nem találtak arra, hogy miképpen oldhatnák meg egy nagyobbyszerű építkezés anyagi kérdéseit? A klástrom anyagi körülményei még az eddigi javíttatásokat sem fedezhették; a közben szükségessé vált épületrészek kiépítése, rendbehozása, kiegészítése nagy megterheltetést jelentett. A rendtartományra számítani alig lehetett, mert e század folyamán a két előző századnak kényszermulasztását pótolták, vagy romjait hordották el, amíg kialakíthatták a rendtartomány mai napig is fennálló képét. Csík és általában véve a Székelyföld nem az a tej-jel-mézzel folyó Kánaán, ahol számítani lehetne arra, hogy egy nemesen gondolkodó főúr Isten iránti szeretetből mindent elvégeztet. Nem volt más mód mint közadakozásra szorítkozni és általános gyűjtéssel oldani meg az elháríthatatlannak látszó nehézségeket. Építse fel a székely nép, mert minél nehezebben megy, annál jobban a lelkéhez fog nőni, sajátjának tekinti és jobban megbecsüli, volt az atyák általános véleménye, azonban ez csak jámbor óhajítás és vélemény maradt.

Ezek tervezgetések és elképzelések voltak,

A kegytemplom főoltára

mert végeredményben az atyák a székely nép vállvetett anyagi erejében sem bíztak s azért Kreypacher Pius atyát és Schmidt Adjutus testvért németországi hazájukba küldötték, akik 1773-ban 700 forinttal tértek vissza.

A vérmes reményeket még jobban lelohasztotta a jezsuita rendnek eltörlése (1773), majd a

trinitáriusok és a Szent Antal remetéinek az osztrák császárság örökös tartományainak területéről való kitiltása. Később más szerzetesrendek megszüntetése vagy megrendszabályozása olyan előjeleknek mutatkoztak, amelyek egyáltalán nem fokozták az alkotó lelkesedést és hasonló sorstól tartva a rendtartományfőnökök nem adhattak engedélyt az új templom építésére; bármennyire kívánatosnak is látszott.

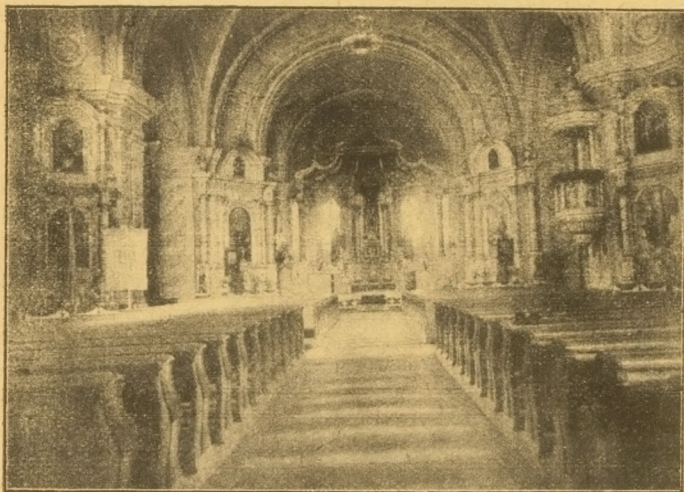
A pénz olyan mint az illanó olaj vagy az olvadó vaj: nehéz megőrizni. Ha nem tartanak attól, hogy a császári rendeleteket erre is kiterjesztik, úgy is eltűnt volna, mert az iskola fenntartása akkora anyagi gonddal járt, hogy jobbnak látták ebbe fektetni bele abban az aggodalomban, hogy különben a kincstár valami úton-módon egyszer úgy is ráteszi a kezét.

II. József halálával a rendtartomány jövő sorsa felől elült a veszély és Borbély Absalon provinciálissá választásakor (1795) az építkezés tervei újra szőnyegre kerültek, de természetesen most mindent újra kellett kezdeni.

A terv és cél megvalósítása nagyon komoly volt. Általános gyűjtést indítottak. A templom arany és ezüst készleteit pénzzé tették. Ezek között volt 3 drb. ezüst pohár, 2 drb. ezüst pártav, 3 drb. aranylánc kis kereszttel, 1 drb. pacificale, 2 kis kereszt, szobrok és más ezüst tárgyak. Két láb szélestalpú és 18 ujj magas Mikes keresztet a család engedélyével 1796 február 25-én a gyulafehérvári kincstárba helyezték el s az egészt kaptak 597 rajnai forint 18 krajcárt. Szász Krizológ házfőnöksége alatt (1801—1810) Gál Áron tartományfőnök engedélyével a kegyszoborhoz tartozó votív dolgokat cserélték be 1802 június 22-én 258 forint értékben.

Ezek voltak a távolabbi előkészületek. A közelebbi tervek megvalósításai sem mentek simábban és az igazi nehézségek ezután jelentkeztek.

A barokk templom szentélyének belső része a Szent Ferenc (bal), Szent Antal (jobb), Szent Erzsébet oltárával és a szószékkal.

1802 augusztusában a rendtartomány tanácsa Marosvásárhelyen elhatározta az építkezés megkezdését. A gyűlés folyamán megbízták az egyik tanácsost, hogy azonnal induljon Csíksomlyóra, aki augusztus 30-án megérkezett a helyszíni szemle megtartására és a közelebbi megbeszélések elvégzésére.

Schmidt Konstantin építész (kőművesmester), akinek még Marosvásárhelyen megbízást adtak, csak 1803 február 5-én jutott Csíksomlyóra és tizenhét napig dolgozott egy templom-tervezeten. Ezen első terv szerint az új templom kétszer akkorára volt méretezve mint a régi, azaz 30 öl hosszú, 12 öl széles és 18 öl magas, egy toronnyal.

Ez a terv a kívánalmakat nem elégítette ki. Erre vall, hogy a tervező húshagyó hétfőn külföldi tanulmányútra indult és Magyarország, Lengyelország, Ausztria és Németország tizenöt

rendtartományának templomait vizsgálta felül és tanulmányozta. Csak 1804 január közepén ke-
reste fel a rendtartományfőnököt Vajdahunyadon.
Két hónapi ott tartózkodása alatt kidolgozta a
mostani templom tervét, amellyel március 24-én
indult Csíksomlyóra.

A rend részéről az építkezések idejére meg-
figyelőnek és felügyelőnek Losteiner Leonárd
atyát küldötték ki.

Losteiner nagytudású ember volt, aki sok
ideig a jogot és egyháztörténelmet adta elő a rend
teológiai főiskoláján Kolozsváron. Előszóval foglalkozott történetírással, amiről nagy kézira-
tos műve tanúskodik. Ezekben megmentette az
előtte élő ferences krónikáírók feljegyzéseit. Fog-
lalkozott pásztorációs munkával is és ő volt az
első erdélyi leánynevelőintézetnek tanfelügyelője
és lelkiigazgatója. A kolozsvári ház történetírója
1774. évben mint nagyon jámbor emberről tesz
róla említést. Mikházáról, a rendi ujoncnövendé-
kek mellől hozták Csíksomlyóra. Az ő nagy szel-
lemének nyomai látszanak meg a kevéstemplom
körvonaláiban.

Schmidt Konstantint a beépítendő anyag egy
része már készen várta. Április 13-án jelölték ki az
új templom helyét és 18-án a Szentlélek Istennek
segítségül hívása után megkezdették az alapok ki-
ásását. Az alapkövet püspöki megbízás alapján
(Kolozsvár, 1804 máj. 7) Ferenczy Péter felcsíki
főesperes és csíksomlyói plébános tette le a
szentély és a hajó északi részén lévő sarokban.

Az építkezéshez nagy lelkesedéssel fogtak,
de a jövővel senki sem számolhatott előre. Az
embernek az a benyomása, hogy a vállalkozás
nagyságával sem az építész, sem pedig a rendtar-
tomány nem volt tisztában. Részben ennek, rész-
ben pedig a háborúval járó nehézségeknek és az
építész állhatatlanságának tulajdonítható az, hogy
huszonkét évig tartott, míg az egész épülettömb
tető alá került.

Kétségtelen, hogy a vállalkozóból hiányzott a kitartás, de az is bizonyos, hogy az idő sem kedvezett az ilyen nagyszabású kezdeményezésnek. A napoleoni háborúk nagyon leszegényítették a népet. Egyfelől elvonták a békés munkától, másrészről pedig mint minden háború gazdasági vál-

Szent Antal oltára, melynek oltárképét
Szopos Sándor festette

ságot idézett elő s ez maga után vonta a pénz elértéktelenedését. Ahonnan pedig a legtöbb hozzájárulást remélhettek volna, a székely néptől, ott a szegénység járt házról-házra.

Az építkezést nehézkessé tette, hogy az akkori szokás szerint a vállalkozó csak a maga munkáját adta, míg az anyag beszerzése teljesen az

építtetőt terhelte. Nem akkor fogtak a munkának, mikor már minden anyag együtt volt vagy beszerzése a befejezéshez közeledett s így előreláthatólag a munkálatok végzésében fennakadást nem jelenthetett, hanem amikor anyagot tudtak összegyűjteni. Az építkezések elején nem kötötték ki s így ki sem köthették a meghatározott időt, amelyre be kellett volna fejezniük a felvállalt munkát. Így nagyon természetes, hogy a sok húza-vonát, halasztást sem lehetett kikapcsolni, mert egyszer pénz nem volt, máskor munkást nem kaptak vagy az építőanyag hiányzott. Értethető az is, ha építkezés közben arról szerzünk tudomást, hogy a vállalkozó más helyeken munkálatokat vállal vagy pedig egészen ki is cserélődik.

A ferencrendiek kolostorai a XVIII. században ezért épülnek olyan sok ideig. Innen érthető, hogy a nagyobb kolostoroknak különböző szárnnyai között hiányzik az egyöntetűség és nagy az aránytalanság.

A templom építésénél a mester a napi ellátás mellett két rajnai forintot kapott, a felügyelő egyet és a munkásoknak 45—48 krajcárt fizettek. A munkásokat későbbben öl szerint fizették. Egy kubik öl 216 láb terület.

A mester munkájáért ötévi jótállást vállalt és az első esztendőben a szentélyt és a hajó falait a föld színétől számítva hat öl magasságig emelték fel. A keleti oldalfal alapját a régi templom alapjainál hét lábbal mélyebben ásták ki. Közben az istentiszteleteket a Szent Ferenc kápolnában tartották.

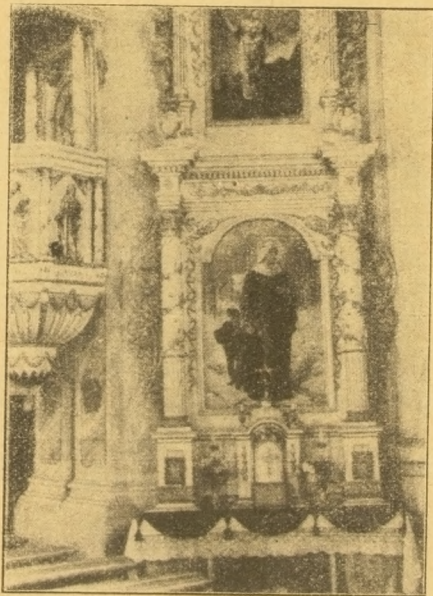
A következő évben (1805) a munkálatokat április 22-én kezdték meg és szeptember 15-én fejezték be. Ez év építkezési költségei 1037 rajnai forintot tettek ki.

1806-ban a bal torony (út felől) építéséhez fogtak, de sokat nem haladtak vele.

1807-ben a klastrom és az építész között a munkások magatartása és a tervezet megváltozta-

tása miatt nézeteltérések merültek fel. Az építész a terven változtatni akart, de a rendtartomány tanácsa Szamosujváron, 1808 február 11-én tartott értekezletén, ragaszkodott az eredeti tervhez és csak kisebb változtatásba volt hajlandó belemen-
ni s ezt is csak azért, mert az előző esztendőben

Szent Erzsébet oltára, melynek oltárképét Burchard János festette. A szó-
szék egy része.

az építész otthagyta Csíksomlyót s a gyergyó-
alfalvi plébánia és gyergyószentmiklósi örmény
templom építését, illetve javíttatásait vállalta el,
őrizte ellen, míg a kegytemplom építésének veze-
tését Ferdider József vicepallérra bízta. A mun-
kásokat illetlen magaviseletük miatt elbocsátot-
ták és Brassóból hoztak újakat. Ezévi munkálatok

május 10-én kezdődtek és november 22-én fejeződtek be. Az elvégzett munkával a kórusnak a klastrom felőli bõlthajtásáig jutottak el.

Csak öt esztendő múlva gondolnak a famunkálatok megkezdésére. 1809 június 13-án szerződést kötnek Simonffi György szászrégeni ácsmesterrel, hogy a Schmidt Konstantin által megkezdett munkálatokat befejezi, kijavítja a sekrestye fölött lévő két szoba stukaturozását és szarvazatokkal látja el. Ha szükség, hasonló munka, azt máshol is elvégzi. A szentély fölé a tervrajz szerint elkészíti a födélzetet. 500 rajnai forintért; elvállalta a templom fedélzetének elkészítését és beléceztetését.

Ferdider vicepallér Székelyudvarhelyen meghalt. A sekrestye fölött a párkányzat 1810-ben kb. hat öl hosszúságban leduvadt és ezt újra kellett javítani.

A famunkálatok elvégzéséhez Simonffi György és Léstyán Miklós május 16-án fogtak és június 8-án fejezték be. Most meg az építésszel volt baj, mert június 12-én a csikmadarasi templom szentélyének javíttatását vállalta, 28-án pedig a székelybetlenfalvi templomépités szerződésének megkötésére ment át a Hargitán. Ez néhány heti mulasztást jelentett. Azért július 6–7-én az ácsmunkálatokkal készen volt, de 21-én véglegesen Betlenfalvára távozott.

A szentély és hajó tetejére a keresztet nagy örömnépszerűség között július 2-án tették fel.

A keresztet a régi templom kötővasaiból csiktaplocai Lajos Miklós kovács-testvér készítette el. Az ünnepélyes szentmisét 11 órakor tartották. *Királyi zászlók lobognak, Magasztalja az én lelkem az Urat* kezdetű énekeket zengették, amíg a keresztet a tetőn elhelyezték.

Az ünnepségen résztvett a kerületi papság, katonaság. Képviseltette magát a rendtartomány. Az ünnepi beszédet az újonnan kinevezett általános

hitszónok, Szekeres Vitális tartotta. A végén Te-deumot énekeltek.

A templom építését vezető Schmidt Konstantin a templom tetejéről mondott beszédet a néphez. Beszéde végén a fejedelemre és gubernátorra ürítette poharát, amelyet azután a nép közé dobott.

A sekrestyére a szarvazatokat augusztus 7.

Tömeggyóntatás a klastrom négyszögében

szeptember 22 között rakták fel és vonták tető alá.

Most egy kis közbevetéssel kell élnünk. Az atyák azt hitték, hogy a gyenge pénzügyi helyzeten segíthetnek és az építkezést siettetni fogják, ha az Olton épülő fűrészgyár építéséhez hozzájárulnak. Szerződést kötöttek 1812 június 10-én zsögödi László József szabadszékellyel, hogy az épülő fűrészgyárhoz a vasanyagot a klastrom fogja adni s ennek fejében tíz évig szabadon használhatják a fűrész s azonkívül minden harmadik

nap vágatásának tiszta jövedelme a klastromot illeti. Tíz év múlva az egész fűrésztelep az építető László Józsefé és örököseié marad. A fűrésztelepet csíkszentdomokosi Török Mihály hat hét alatt elkészítette és a vasmunkákat hozzá az említett Lajos Miklós kovács-testvér adta.

A kereszt feltűzése után Schmidt Konstantin Bota György vicepallérral együtt Moldovába szegődött. A klastrom azzal a tudattal engedte el, hogy nemsokára visszatér, de ez hiábavaló reménynek bizonyult. A váarakozást megunták és Müller Ignácot fogadták fel, aki október 18-ra befejezte a sekrestyét. Ezután Mártonffi püspöktől engedélyt kértek a szentély és sekrestye megáldására, melyet 1813 november 21-én végzett el Szász Krizolog tartományfőnök. A szentmisét 300 katona jelenlétében Beke János helybeli plébános tartotta.

A következő esztendőök tervei kevésbbé valósultak meg. 1814-ben a Szent Ferenc kápolnát levakolták cementtel és az oltárt megnagyobbították, hogy a pünkösdi ünnepek alatt annál nagyobb terük legyen. Müller építész átment Kézdivásárhelyre, hogy a kantai minoriták templomát két öllel felemelje.

1815-ben rossz előjelek mutatkoztak. A pénz értéktelenedett. Az építész Kantán volt s csak augusztus 17-től október 15-ig dolgozott.

1816 év sem jelentett semmi haladást, de ami 1817-ben történt, az a soknál is több volt. Megismétlődött Csíkban a száz év előtti terméketlen esztendő. Szárazság miatt semmi sem termett. Az emberek majdnem éhen pusztultak. Egy köből búzát még 60 rajnai forinttal sem lehetett kapni.

Az építkezés folytatásának mégis nekifogtak, mert a munkálatok félbehagyása nemcsak hátramaradást, de nagy veszteséget is jelentett volna a porladással, bomlással, értékesökkenéssel és a begyűlt pénznek más célokra való fordítása ál-

tal. A munkálatokban haladást tapasztalunk, mert június 18-iki kezdéssel eljutnak az oldalfalakkal a tetőzetig.

A famunkákat Erdélyi János vállalta el, de mivel őt a kézdivásárhelyi minoriták visszahívták, fitódi Gábor Péterrel cserélik ki (augusztus 18). Nem volt elég a zsindely s azért alul félőlnyi szélességben a fedélzetet deszkával pótolták.

Az 1818. év kedvezőbben indult. Szárhegyi ifj. Lázár József gróf magára vállalta az orgona beállítását és a templom felső padozatának elvégztetését. A déli részt és a folyosót a templom mellett deszkával fedték be.

1819-ben sokat nem dolgoztak. Levakolták a falakat. Müller József építész-vezető katonáskodott. Őt fia helyettesítette.

1820-ban beköszöntött a pénztelenség. Tehetetlenül nézték, hogy a szél mint szaggatja le a templom tetejéről a fedelet. A nyomda semmit se hozott. Az ezüst ékszerek elfogytak. Andrassy Rafael tartományfőnök 40.000 zsindelyt rendelt a hajó befödésére. Az egyik tornyot Segesvárról fedették be.

1822 Kálnoky József grófné, Kemenes Lajos. Diviki generális és mások költségén a templom frontjának három és hajójának négy-négy ovális ablakát készítették el. Ekkor készültek el a Mária kápolna ablakai is. Az üvegezést miklósvári Vajda János végezte.

A lassú haladás azt jelentette, hogy a klastrom saját erejéből képtelen befejezni a templomépítést. Csak közös adakozástól vártak jelentősebb segítséget. Szó sem lehetett arról, hogy ilyen irányú gyűjtést a Székelyföldön indítsanak meg. Csíksomlyót környező községekre sem lehetett már támaszkodni. Mikor a templom falainak levakolására került sor 1823-ban, akkor a taplocaiak és a csíkszentmihályiak vállalkoztak a fővény összehordására.

Ezek mind aprólékos hozzájárulások, amelyek természetes szolgáltatásban nem tűnnek fel, de ha pénzt kellett volna ezekért kiadni, akkor jelentőségükben azonnal nyertek volna még a kevésbé hozzáértő szemében is.

Andrássy Rafael rendtartományfőnök a magyarországi nemzeti zsinat (Pozsony) idejét használta fel arra, hogy az Erdélyből elkerült Rudnai primással megbeszélje Csíksomlyó szorult helyzetét. A hercegprimás azt tanácsolta a rendtartományfőnöknek, hogy a Gubernium útján a magyarországi helytartótanács közvetítésével forduljon a magyarországi püspöki karhoz, káptalanokhoz, szerzetesrendek főnökeihez, hát ha ezeknek révén annyi anyagi segítséget nyernének, hogy az építkezést befejezhetik.

A csíksomlyóiak 1823-ban kéréseikkelben felsorolják a templom akkori állapotát: hiányoznak a tornyok, amelyeket csak a templom faláig emeltek fel. A templom sem kívül, sem belül nincs levakolva és a templom elülső része nincs kiépítve.

A gyűjtés eredményét akkor ítéldhetjük meg pontosan, ha az elvégzett munkát felmérjük. Landt Mihály besztercei kőművesmester 1830-ban a templom tornyait a falon felül emeli kilenc öllel, a frontot letisztítja, lemeszeli, az órát megjavítja s mindezekért neki teljes ellátás mellett 520 bécsi forintot adtak. Külön fizették meg az úti-költséget (50 forint) és külön az órajavítást (50 rajnai forint). A tornyot fával Losonczi János kolozsvári építész földte be, melyért 1150 forintot kapott, míg a bádogosmunkákat a Pestről lehívott brassói származású Czetthoffer Mihály végezte. Az anyagért 2996 forintot adtak.

A templomépítéssel foglalkozva eddig csak a külső munkálatokról emlékezhattünk meg. Huszonhat évi fáradságos munkának eredménye a csupaszon emelkedő falak a klastrom mellett és a kongó üresség a falak között. A két toronyban

a két harang hívogatta a hívőket Mária dicséretére. Korábbi a jobboldali torony harangja. Most szerezték be a bal oldalra. Az a munka, ami ezután várt az építkezőkre, nem volt kisebb az elvégzettnél és amint látni fogjuk, több időt vett igénybe, mint a falak felemelése.

A templom bolthajtásainak kiépítését Erős József kézdivásárhelyi mesterre bízták, aki a

Tömegáldoztatás a klostrom négyszögében

munkálatokat április hónapban el is kezdette és az elkészített munkáért 1800 r. forintot kapott. A boltívek fából készültek.

A következő évben Pfeifer Antal gyergyó-szentmiklósi mester a kórust készítette el. (4500 rajnai forint.)

A szószéket brassói Papp Miklós festő készítette el abból az adományból, amelyet csíkszentgyörgyi Bálint Ignác és neje ajánlottak fel (1000 magyar forint) és az első szentbeszédet róla

Tankó Albert csíkszentgyörgyi főesperes mon-
dotta.³⁰

Ugyanezen évben (1835) vágatta Győrffy Ferenc házfőnök Kurtapatakon a szentély pádozatának köveit.

A templomépítés még be sem fejeződött, már a torony javítására kellett gondolniok, mert a bádog meglazult és a vakolat omladozni kezdett s ez a munka 1836-ban 1814 rajnai forint 5 krajcárba került. Javitották a templom és a gimnáziumot összekötő folyosót is.

Bálint Ignác ny. lovaskapitány és felesége Bors Juliánna nevével 1836-ban is találkozunk. Papp Miklós szobrásszal a templomban felállítatják a Szent Ignác oltárát. Erre a célra 750 rajnai forintot tesznek le és ugyancsak 750 forintot ajánlanak fel arra a célra is, hogy annak 45 forint kamatjából a tanulók részére könyveket vásároljanak és három forintot a legjobb tanulóknak adjanak.³¹

Az atyák másirányú építkezésekkel is elvannak foglalva. 1834-ben megkezdik a szeminárium építését és 1836-ban fejezik be P. Darvas Venánc felügyelete alatt.

A följegyzések azt mutatják, hogy minden esztendőnek meg volt a maga terhe. 1838-ban megegyeznek Vasconti olasz orgonaépítővel, hogy adnak neki 2000 rajnai forintot s ezenfelül ellátják őt és embereit is minden szükségessel, ha felépíti az orgonát, de mielőtt munkáját befejezte volna, tüdőbajban elpusztult. A templom főkapuja is ekkor készült, mely Názán Félix munkája.³²

1839. Rakovszky Márton özvegye br. Henter Anna a Szent Anna oltárát állíttatja fel. P. Darvas Venánc házfőnök pedig a kriptát javíttatja ki, új falakat húzat fel és kibővíti. A templomot (hajót) kurtapataki kővel rakatja ki. A borvízforrást kőköprüvel látja el.

1840. Lukács János csíkszeredai kereskedő

és neje Mánya Sára felállíttatják keresztelő Szent János tiszteletére az oltárt és megfestetik Papp Miklóssal az oltárképet, amelyekért 1000 rajnai forintot fizetnek.³³ A háztörténet feljegyzője megemlékezik arról a nehézségről, hogy nem kapnak annyi miseintenciót, ami a ház részére elegendő volna.³⁴

1842. Csíksomlyón az építkezések minden irányban folynak. A Székház még nem épült fel. A Székház és a klostrom kapuja között egy német öl magasságú kőfalat húztak fel. Szomorúan tapasztalják mindennap, hogy hiányzik a főoltár, három mellékoltár; nincs befejezve az orgona, a templomban nincsenek padok, a toronyórával is baj van. A töprengések között br. Apor Lázár udvari tanácsos indítványára Darvas Venánc házfőnök április 27-iki keltezéssel megkeresi kérésével a királyi házat és annak egyes tagjait, amelyet megküldenek a királynak és feleségének külön-külön, az özvegy császárnénak, Ferenc főherceg nejének s ebben a levélben pontokban sorolják fel, hogy a templomnak nincs semmi alapítványa, a szerzetesek után járó tiszteletdíj (a gimnáziumtól) arra is alig elegendő, hogy egyik évről a másikra élhessenek; a nép nagyon elszaporodott és a termés kevés; a külföldi kéregetésből keveset kapnak, a pártfogók részben elhaltak, részben kimerültek s nincs kihez forduljanak. A helyzet ezen feltárására azt a megjegyzést találtam: biztatást kaptak.

Több volt az, amit 1843-ban Kovács Miklós erdélyi püspöktől kaptak, aki 1625 forintot ajánlott fel a Szent Antal oltára elkészítésére, de a székeket is el tudták készíteni ebből az összegből.

1844. Papp Miklós oltárépítővel megegyeznek a főoltár megépítésében, aki ezen munkájáért 8000 forintot kért³⁵, de úgy látszik, hogy az összeg nem volt kéznél még, mert 1854-ben gyűjtést indítanak és a szabadságharc kitörése előtt a főoltár nem is készülhetett el.

1860-ban Szent Klára oltárképét Potorszky (Erős) Gyula festette.

A szabadságharc és ami azután következett, a megtorlás, nagyon beleszólott a klostrom életébe, leszegényítette a népet, sok időre megbénította a lendületes életkedvet s azért a templom kifestésére csak 1876-ban gondolnak, mert közben templom, klostrom, gazdasági épületek romlanak, javításra, újraépítésre szorulnak.

Az újonnan kifestett templomot Fogarassy Mihály erdélyi püspök az erdélyi katolikus intézmények nagy felkarolója nagy ünnepek között felszentelte és 1879-ben jelen lévén a pünkösdi búcsún, ezt azzal tette emlékezetessé, hogy a gyulafehérvári káptalannál 1000 forintot tett le azzal a kikötéssel, hogy ezt csak a nagyobb építkezések, befektetések alkalmával vehetik igénybe.

A felszentelt templom szentélyének hossza 16 méter, szélessége 14 méter, magassága 15 méter. A hajó hossza 40 méter, szélessége 22 méter, magassága 18 méter.

Hetvenkét esztendő küzdelmes munkássága pergett le szemünk előtt, mialatt a csíksomlyói kegytemplom a mai alakjában elkészülhetett. A sorok közül kiolvashatjuk akkor is, ha nincsenek megörökítve, azt a küzdelmet, amelyet az atyák és a székely nép ezen kegytemplom felemeléséért folytatott a szegénységgel és az idők mostohaságával.

Csak a nagyobb adományokat jótevők neveit emeltük ki, de ezzel nem akarjuk a feledés leplét borítani azok emlékére sem, akik a kevésből többet tettek le akár kezimunkával, vagy igás szolgálattal napokat, heteket, hónapokat áldozván arra a célra, mint a tehetősök pénzbeli adomanyukkal, hogy a segítő Szűzanya iránt hálájuknak így adják tanújelét.

A kegytemplom újravétele.

A kegytemplom történetében nevezetes esemény és fordulat történt 1940 november 10-én. A templom éjjel 1 óra 15 perckor délkeleti irányból húzóód hatalmas erejű földrengés vonalába esett és súlyosan megrongálódott. Az oromfal egész falvastagságban megrepedt. Repedések máshol is keletkeztek. A boltívek megszakadtak, a gyenge tetőszerkezet meglazult, megrepedt. Ez volt az öröm abban az örömben, amely ekkor fogva tartotta a testvérek, de az egész Székelyföldön élő minden magyarnak és katolikusnak a lelkét.

A szomorú hírt másnap a rádió azonnal közvetítette az egész országgal s az utána keletkezett visszhang meggyőzött mindenkit arról, hogy a kegytemplom nemcsak a ferenceseké, nem is a Székelyföldé, hanem az egész országé, melyet felekezeti különbség nélkül mindenki nemzeti szentélyének tart.

A megdöbbentő esemény után a ház tagjai azonnal hozzáláttak a helyreállítási munkálatok beindításának. A szakértők megállapították, hogy a kár kb. 150.000 pengőt tesz ki. P. Sándor Vitális rendtartományfőnök és a házfőnök lépéseket tettek a belügyminiszternél országos gyűjtési engedély megszerzésére, melyet dr. Keresztes-Fischer Ferenc 363.388/1940 v. szám alatt meg is adott. Átmenetileg dr. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter 30.000 pengőt utalt ki a leg-szükségesebb elővigyázati óvóintézkedések megtételére és utasította a csíkszeredai államépítészeti

Horthy Miklósné Főméltóságú Asszony hívja fel a magyar közvéleményt adakozásra a csíksomlyói kegytemplom rendbehozására

hivatala a kimerítő helyszíni vizsgálatok megtételére.

Mikor készen volt az 1000 darab gyűjtőív, akkor a propagandára felkérték a lapokat, amelyek közül *A Hírnök, Katolikus Világ, Nemzeti Újság, Új Nemzedék, Szív, Függetlenség, Új Magyarország, Pesti Hírlap, Pest, Hargitaváralja, Keleti Újság, Ellenzék, Magyar Lapok, Csíki Lapok, Székely*

Nép, Csiki Néplap című napi- és időszerző lapok vállalták a felhívásokat és az adományok összegyűjtését.

A megismétlődő árvizek, a háborús állapotok megnehezítették a gyűjtést, de azért a felhívásokra megmozdult a magyarság szíve és szépen folytak az adományok.

Az 1-ső számú gyűjtőíven a Főméltóságú Kormányzó Úr hitvese szerepel 500 pengővel. P. Hajdu Leándert március 4-én kihallgatáson fogadta a Főméltóságú Asszony s többek között a következőket mondotta az előtte megjelent atyának: „Csodálatos, hogy milyen sokat szenvedtek és megnyit tettek a ferencrendi atyák a Székelyföldről... Csíksomlyó valóban középpontja a székely életnek.” Az átnyújtott Albumba pedig a következő felszólítást írta be:

Kérem az ország főpapjait és a magyar társadalmat, hogy a földrengés által súlyosan megromogált ősi magyar szentélyt, a csíksomlyói kegytemplomot helyreállítani segítsenek.

Horthy Miklósné

Budapest, 1941. március havában.

A magyar királyi miniszterelnökség is nagyobb összeget ajánlott fel, amelyet gr. Teleki Pálnak köszönhet a ház és a magyar társadalom.

A gyűjtés érdekében sokat fáradoztak az országgyűlés csíkmegyei képviselői: Dr. Pál Gábor és Adorján Imre. De meg kell emlékeznünk dr. Zsindely Ferenc államtitkár feleségéről, Tüdös Kláráról, Sorg Antalné úrhölgyről, Baranyai Lipótról a Nemzeti Bank elnökéről és Vaday Lászlóról. Csak a legfőbbeket említettem meg, mert lehetetlen minden arra érdemet szerzett ember ne-

Gróf Teleki Pál magyar miniszterelnök, aki a kegytemplom kijavításához az első segítyt nyújtotta

véről most megemlékezni. A ház tagjai pedig szívükbe és imájukba zárják a legkisebb adományt is, mert a gyakran megismétlődő alábbi kijelentések bizonyítják, hogy szívesen hallgatták meg a kérőszót: „Somlyónak és az erdélyi ferenceseknek szívesen adunk, hiszen felbecsülhetetlen szolgálatot tettek a magyarságnak. Hálánkat akarjuk leírni a csíki barátok iránt.”³⁶

A helyreállítási munkálatok 1941. év nyarán megkezdődtek, de az anyagbeszerzési nehézségek miatt későn indulhattak meg és nehezen haladtak előre.

Az anyagbeszerzéseknél felmerült nehézségek leküzdésénél felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak a háznak dr. Kádas Károly iparügyi államtitkár és dr. Regős Ferenc titkár. De a klastrom története hálával emlékezik meg vitéz Bakó Gábor m. kir. műszaki főtanácsosról és csíkdánfalvi Antal István mérnökről akik fáradhatatlan közreműködéssel irányították a munkálatokat.

A javítási munkálatokat 1942 augusztus 1-re fejezték be és költségei sokkal többet tettek ki. (180.000 pengő) mint amit előirányoztak.

A segítő Szűz Mária.

A templomnak dísze, értéke, kincse és a szé-
kelyföldi katolikus életnek középpontja a főol-
táron őrzött Madonna-szobor. A templomot ez
tette híressé, a hitélet felvirágzását a szobor körül
terjengő áhítatnak is köszönhetjük.

Az Istenanyában való bizalom termelte ki a
lelkekben a megacélozott és harcraserkentő hitet.
A hit emlőjén nőtt nagyra az a kultúra, melyet
Csíksomlyónak köszönhetünk. Ennek a kettőnek:
a hitnek és kultúrának tulajdoníthatjuk évszáza-
dokon keresztül a törhetetlen magyarságot, amely
szembeszállott törökkel, tatárral, osztrákkal és ro-
mánnal és megmaradt egészen magyarnak.

Akár a hit szemével nézünk a szoborra és
vizsgálódunk a körülötte szövődő legendák és
csodás események között, akár pedig művészi
szempontok szerint vesszük vizsgálat alá, minden-
képpen ritka érdekességeket rejteget számunkra
és megilletődés nélkül nem tudunk távozni büvkö-
réből. A legendáknak zamatja, a csodás esemé-
nyeknek megragadó valószínűsége van, de izga-
lomban tartja a szemlélőt az is, hogy ki, mikor és
hol faragta a szobrászatnak ezt a ritka remekét?

Nagyon sok erdélyi műemlék szerzője, mes-
tere ismeretlen. Pedig sok esetben nemcsak a mű-
vészi kivitel emeli egy-egy képnek, szobornak, épü-
letnek, varrottas munkának vagy az ötvös ipar re-
mekének értékét, hanem a művészi tervezőnek,
mesternek a személye is hozzájárul ahhoz, hogy
nagyobb tisztelettel közeledjünk feléje és őrizzük

mint a múlt halhatatlan szellemének drága örökségét.

A csíksomlyói Madonna szobra a Székelyföld legdrágább kincsei közé tartozik. S az az érdekesége is megvan, hogy nemcsak a kiválasztottak, vagy egy népréteg előtt van meg az értéke, hanem általános és osztatlan becsülésnek örvend mindenki előtt, aki csak egyszer látta vagy varázsának hatása alatt állott.

Az egyszerű nép tiszteletben tartja, mint csodás események közvetítőjét. A hívő ember mint a hit pajzsára tekint rá, mert évszázadokon át benne volt bizalma és menekvése. A nemzetvédő is tisztelettel emeli meg kalapját előtte, mert a hittel együtt a faji és nemzeti jellegzetességek kikristályosítója és megtartója volt mind a mai napig. A művészettörténész pedig keresi az időt, amelyben e műremek készült és kutatja a mestert, akinek köszönhetjük az erdélyi Madonna-szobrok legesodálatosabbikát, amely örként áll a nyugati művelődés keleti határán.

Ez a kutatómunka éppen kétszáz esztendő és azóta sem haladt sokat előre, mert ma is csak találgatásokra vagyunk utalva.³⁷

A Keleti Kárpátok a nyugati kultúra határvonalát jelentették a múltban és jelentik a jelenben. A Keleti Kárpátok nyugati határvonalán árpádkori építkezésekkel (félköríves) csúcsíves emlékekkel és a reneszánsz gyönyörű alkotásaival találkozunk. Templomaink nagyon sok árpádkori emléket őriznek főképpen az építészetben, amelyek ajtókeret, keresztelőkút, szenteltvíztartó alakjában maradtak ránk Felesíktől kezdődően a Maros vonulatának alsó közép szakaszáig.³⁸

Minden csíki községnek van valamelyes románkori, vagy csúcsíves építkezésből származó emléke. Azt mondhatjuk, hogy Csík országrészünk egyik leggazdagabb területe ilyen emlékekben és ez könnyen érthető, mert a reformáció vi-

hara itt nem hullámnzott át s azért az új építkezések mellett is sok emlék megmaradhatott.

Közvetlenül a reformáció előtt a csíki községekben a szárnyasoltárok készítése és a szobrászat vett nagy lendületet. Érdekes, hogy a szobrászat fellendülése hullámszerűen jelentkezik és alig harminc esztendő az a távlat, amely a legszebb részeket hozta ki.

Balog Jolán azt állítja, hogy Csík megyében majdnem egy századon keresztül dolgoztak a festők és a szobrászok, amely alatt figyelemmel kísérhetjük a fejlődést és bizonyossá válik, hogy a csíki festészeti és faragászati emlékeket nem külföldről szállították a Székelyföldre, hanem azokat a székely lélek termelte ki. Ennek a művészi munkának kezdete a XV. század közepe (a csíkszenttamási Madonna és befejeződését a csíkmenasági késő gótikus Madonna szobra 1553) mutatja.

Viszont a legmagasabb, azaz a legtökéletesebb fokát akkor érte el, mikor a csíksomlyói Madonna-szobor készült.³⁹

Amit a művészet terén itt találunk, azon megérzik a székely jellegzetesség s azért az itt található kultúra tiszta székely a szász vidékek német kultúrájával szemben.⁴⁰

Az árpádkori építkezéseken érzik a francia vagy olasz hatás, de minél inkább jövünk keletre, ez annál kevésbbé érezhető, melynek oka a távolság és a zártság, de viszont ennek köszönhetjük azt a tiszta levegőt, amely minket itt fogad a székely népies jelleg kidomborításában.

Mit bizonyítanak ezek a megállapítások? Joggal tehetjük föl, hogy itt művészetkedvelő nép lakott, amelyet nemcsak imádságos lelkülettel áldott meg az Isten, hanem Isten háza iránt a buzgóság is emésztett és nem az áldozatot nézte, hanem a szépség és a fény kápráztatta el, amelyért szívesen adta áldozatul megtakarított pénzét.

Ha pedig a történelmi és műemlékek feltűnő

Csíksomlyói segítő Szűz Mária a különböző fogadalmi ajándékokkal

száma között kutatunk, más megállapítások is önként adódnak: és pedig az, hogy a székely nép nemcsak kedvelte a művészi értékeket és szívesen áldozott templomainak felékesítéséért, hanem ez az ezermesterségre nagyon hajlamos nép körében valódi művésztehetséggel megáldott emberek éltek és dolgoztak, mert különben az emlékek sokasága nem maradhatott volna fenn. Alig hihető el az, hogy minden egyes darabot a külföldről szállítottak volna erre a zárt keleti vonulatra. Az már egészen más kérdés, hogy székely művészeink mit és mennyit sajátítottak el idegen mesterektől (Dürer és Veit Stoss), akiknek a hatása alatt állhattak? Az valószínű, hogy a hatás közvetve, az erdélyi és szepességi szászok révén Németországból érkezett ide és még valószínűbb az, hogy nem szolgai utánzat volt kezük munkájának tökéletesítése és művészi megörökítése.

Azt tudjuk, hogy Bártfán és Kassán oltár-építő műhelyek voltak. Tudjuk azt is, hogy Erdélyben Szebenben és Brassóban szintén dolgoztak oltárépítők, akik egész vidékek szükségleteit látták el. Az is ismeretes, hogy a mesterlegények németországi és lengyelországi műhelyekben kitanulván, vándorbotot vettek a kezükbe és ott telepedtek le, ahol a legkönnyebben biztosíthatták megélhetésüket. Ez pedig az egyes községek részére lehetővé tette templomainak korszerű és kívánt berendezését.

Az, hogy e kor festőinek és képfaragóinak nevét kevésbbé ismerjük, ez nem azt jelenti, hogy nem léteztek, hanem utalhat arra, hogy akkor ezen művészek neveinek megörökítését azért nem tartották szükségesnek, mert nagy számuk nem emelte ki a rendkívüli tehetségek feltűnő voltát, vagy a szerénység tartotta vissza, vagy pedig maguk sem voltak tisztában művészetük rendkívüli adottságaival.⁴¹

A XVI. század tekintélyes számú szobrászati

emlékei közül is Erdélyben kitűnik a csíksomlyói Mária-szobor.

Divald Kornél a szobor művészi értékét a következőképpen méltatja: Szárnyas oltárból maradt fenn a csíksomlyói ferencrendiek templomának fából faragott híres Mária-szobra, amely a szász-sebesi és a székelyzsombori szárnyasoltár Mária-szobraival együtt az erdélyi fafaragás legszebb ilyentárgyú emlékei közé tartoznak, amelyeket nagyobb bensőséggel és lendületesebb formáival csak a Brassai Ulrich Pieta szobra múl felül 1506-ban a nagyszebeni Bruchenthal-múzeumban.⁴²

Mikor a szobornak a nemzeti élet fejlődésére gyakorolt hatásáról, jelentőségéről akarunk beszélni, föltétlenül a lelkiekben hagyott nyomokról is meg kell emlékeznünk és innen kell kiindulnunk akármilyen kicsinyesnek tűnjön is fel a mi látószögünk.

Ez másképpen nem is lehet. A műveltség megteremtője és hordozója a vallás. Ameddig ennek nyomaival találkozunk Kelet felé haladva, addig a művelődés nyomai is jelentkeznek. A kultúra nyomait pedig a templomokban s a templomok körül kell keresnünk, mert a középkori ember nyilvános élete itt zajlott le.

A székely nép nagy Mária-tiszteletének köszönhetjük a sok Mária-emléket, amelyek a reformáció megindítása előtt egy századdal kezdenek feltűnni és közvetlenül a reformáció előtt feltűnő számmal megsokasodni. A Hargita két oldalán élő nép bizalmát a vallásújítás alkalmával, a török-tatár veszedelmek idején és a nemzeti megpróbáltatások súlya alatt a Bach korszakban éppen úgy mint a román megszállás alkalmával Mária védő erejébe vetette. Ennek a bizalomnak köszönhetjük a Mária-képeket, szobrokat, de ezeknek fennmaradását is!

Mielőtt a szobor eredetével és készítőjének személyével foglalkoznánk, ismerjük meg magát a szobrot.

A hársfából faragott emberfeletti magasságú (2.27 m. magas) szobor a boldogságos Szűzet ábrázolja karján a kis Jézussal. Lába alatt a föld, azon a hold sarlója, amelynek középső része emberfőt ábrázol. Máriát hosszú testhezálló ruha takarja, melyet derékon öv szorít a testhez, amely fölé bő redőkbe szedett palást borul. Jobbjában király pálcát, baljában pedig a mezítelen kis Jézust tartja. Arca mosolygós, kibontott hajfürtjei a vállra omlanak s azokat befödik. A fején nehéz korona van. Ugyancsak korona van a kis Jézus fején is, aki jobbkezét áldólag emeli fel s baljában rózsát látunk. A szobor jelenleg fehérre van festve, régen bíbor és arany színben pompázott. A szobrokat régen festették s ekkor kezdték nagyon helytelenül a kis Jézust, de néha a Madonna szobrát is mindenféle tarka ruhába öltöztetni.

Honnan került a szobor Csíksomlyóra? Egy régi leírásból, mely 1848-ban a templom díszítését adja, tudjuk azt, hogy ekkor nem volt ott, mert a korabeli freskó, mely a templom külső falát díszítette a kereszten függő Krisztus, a fájdalmas Anya, Szent Jánosnak, a szeretett tanítványnak és Szent Ferencnek az alakját ábrázolta.

A templom kezdettől fogva a Sarlósboldogasszony tiszteletére volt szentelve, tehát ez a fájdalmas Anya-kép semmiképpen sem felelt meg és nem is volt a főoltáron.

Losteiner följegyzéseiben, aki a legrészletesebben foglalkozott a kegyszoborral, azt találjuk, hogy sokak szerint Fogarásból, Szebenből, Gyulafehérvárról, Szászsebesről hozták volna Csíksomlyóra. Sőt a moldovaiak, talán Jorga Miklós nyomán azt állítják, hogy a szobor Bákóból került Csíksomlyóra és ez a vélemény ott még ma is tartja magát, mert legutoljára 1939 február havában a tősgyökeres csángó családból származó Robu Mihály jasi püspök a hagyományokra támaszkodva, állította, hogy a kegyszobor tőlük ke-

rült Csíksomlyóra. Mások azt tartották, hogy a Nagy-Somlyó hegyén levő Sóvár várából hozták le.

Ezen állításoknak második része, ami Bákót illeti, vagy a Somlyó hegyén levő Sóvárat, kevésbé jöhet számításba.

A Kolozsváron tartózkodó székely leányok segítő Szűz Mária lobogója a csíksomlyói Ezer Székely Leányok ünnepén 1940 október 8-án

A rendi krónikások határozottan 1661-ben tesznek róla említést, amikor a tatárdúlás után a templomot restaurálják és a templom belső berendezését írják le. Ekkor a szobrot már a főoltáron találjuk, sőt megemlékeznek arról is, hogy a tatár vezér belépve a templomba, megilletődve és düh-

vel nézett a Madonna-szoborra, melyet lándzsájával szeretett volna ledönteni, de karja megbénult, terve nem sikerült és a sebhelyek, karcolások a szobron ma is látszanak.

Ez nem jelenti azt, hogy azelőtt is nem lett volna ott. Ismerik is, hisz Sámbar Mátyás jezsuita atya előjáróinak engedélyével 1654-ben beszervezi az udvarhelyiek búcsújárását Csíksomlyóra. Sőt azt is tudjuk, hogy a búcsújárás általános jellegzet 1567—68-ban öltött a híres nagyerdői ütközet emlékeképpen.⁴³

Veres Lajos rendi krónikaíró, aki Losteiner előtt élt Bognoszki jezsuita íróval szemben azt állítja, hogy a Mária-szobrot a hívek már a mohácsi vész előtt (1526) nagy tisztelettel vették körül.⁴⁴

A Madonna-szobor sítlusából, külső alakjából következtethetünk arra, hogy az mikor készülhetett, mikor kerülhetett Csíksomlyóra és kinek a munkája lehet?

A szobor jellemző sajátságai: inkább a kerekded mint ovális, mosolygós arc, lebontott és hullámos haj, hosszú kezujjak, a felső ruhának bő redői, melyeket a balkar szorít le és a kisdednek testtartása mind mint fontos kormeghatározó tényezők jönnek számításba.

A szobron nincs semmiféle jelzés, melyből a korra következtethetnénk, azért annak megállapításánál összehasonlításokra vagyunk utalva. Vegyünk egy néhány jellegzetes csíki esetet.

A csíkmenasági templom reneszánszkori szárnyas oltárának középső fülkéjében állott a Madonnának fából faragott szobra. Mária alakja itt is embermagasságú, aranyos felsőruhája bő redőkbe van szedve s jobb karjával tartja leszorítva. A boldogságos Szűz arca gömbölyű, lebontott hajának egyik gyűrűs fonata a jobb vállon át előre esik. A kis Jézust balfelől mindkét kezével tartja. A szokásos földgömbön áll. A holdszarvak itt is láthatók. A kis Jézus mezítelen, karjait előre

nyújtja, mosolygós arc, göndör fürtök. A fejeken korona. A fülke alatt a párkányon a következő felírás: Regina coeli — laetare. 1543.

A csíkszentmártoni Madonna, mely valamikor egy szárnyasoltár főalakja volt, szintén embernagyságú. Földgömbön áll, amelyet kígyó teste fon körül. Az alak bő palástba van burkolva, melynek dús redőnyeit a jobb kar szorítja a testhez. Alsó ruhája csak a mellén látszik. Nyaka kissé magas, gömbölyű arca mosolygós, kibontott haja a hátán omlik végig. A mezítelen kis Jézust jobb karjával tartja, baljával pedig almát nyújt a gyermeknek. A kisdéd is mosolyog s kezével mintha áldást osztana, baljával pedig az alma után nyúl. Nagy, nyitott szemével úgy, mint anvja, fölfelé tekint. Fürtös fejét korona takarja. Mária ujjai hosszúkásak, különös sajátsága, hogy Mária a jobbkarján tartja a kis Jézust. A szobor talapzatán: Anno Domini 1525.

A csíkszentléleki szárnyasoltárt 1510-ben készítették, amelynek szintén vannak rokonvansai. 1520-ban készült a csíksomlyói festett főoltárkép, amelynek elképzelése, beállítása arra mutat, hogy annak elkészítésénél a mester már a Madonna-szobor vonásaiból vett volna át. A főoltár Madonnája mellé megfesti Szent Péter és Szent Pál apostolokat is, de nem feledkezik meg az angyalok mellett Szent Ferenc és Szent Domokosról sem s a mester nagyságok kidomborításával emlékeztet a győzedelmes egyház hierarchikus tagozódására.⁴⁵

A régi templomok építésénél és díszítésénél s főleg a szentek elhelyezésénél a középkor folyamán nagyon vigyáztak arra, hogy a liturgia előírásaihoz szigorúan alkalmazkodjanak. Így a szentélybe, az apsis mozaikokra csak a Szentháromság, Szentlélek szimbólumait helyezték el Szűz Máriával és az apostolokkal együtt. A középkor kolduló rendjei azonban megtörték ezt a

szabályt és az apsisba bevették a rendalapítókat. Hogy a szabályokon ne essen sérelem, azért ezeket az új szenteket kis alakban ábrázolták. A fontos az volt, hogy a rendalapító szenttel szemben is kifejezzék tiszteletüket. Így látjuk ezt Rómában a Lateran és Maria Maggiore bazilikákban, ahová szintén bekerülnek Szent Ferenc és Szent Antal.

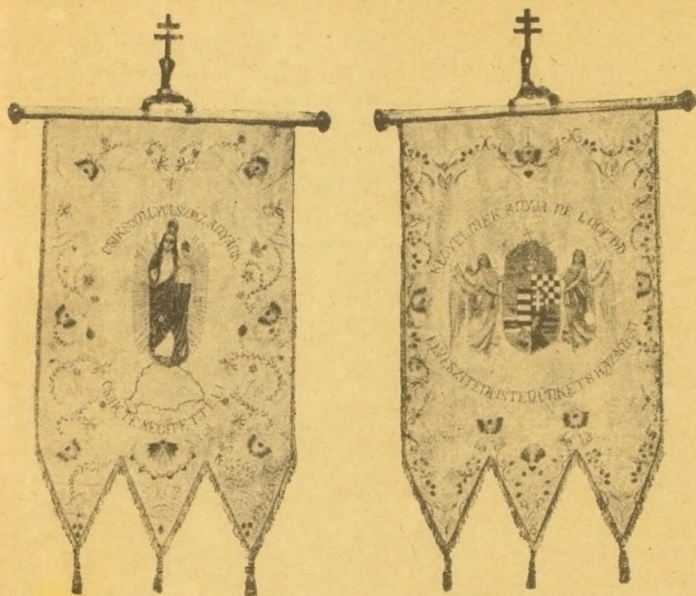
Kutatásainkban tovább mehetünk. Ha Erdély határain túl keressük azokat a hasonlóságokat, amelyek a csíksomlyói Madonna szoborral azonos vonásokat árulnak el, akkor föltétlenül a löcsei főoltár Mária-szobrán találjuk meg a legnagyobb hasonlatosságokat, amely 1510-ben készült és Pál mester készítette.⁴⁶

Ezen adatok összegezése nyomán és a csíksomlyói Madonna arcán található tökéletes formákból következtetve joggal tételezhetjük fel, hogy a csíkszentléleki, csíkmenasági, csíkszentmártoni, csíksomlyói Madonna-szobrok elkészítői, festői már ismerhették a mi Madonna-szobrunkat s főképpen ismerte a nép, amely templomai részére hasonlókat rendelt. Azt is tudjuk, hogy a tömegszuggesztió milyen beindító és sokszor sodró hatással van egy-egy áramlat elindításánál. Azért ha pontosan nem is határozhatjuk meg a kegyszobor elkészítésének idejét, de nyugodtan tehetjük a XV. század végére vagy a XVI. század elejére,⁴⁷ majdnem egy időre a löcsei főoltár Mária-szobra és a szászsebesi főoltár szobra keletkezésének idejével, annál is inkább, mert a két Madonna kisdéd Jézusa úgy hasonlítanak egymáshoz, mintha testvérek volnának.

Ismeretlenek a lövétei Madonna-szobor adatai, pedig Losteiner, mikor a faragás idejét keresi, ismeri a hasonlóságot a csíkmenasági szoborral, ugyanakkor hivatkozik a lövétei (Udvarhely m.) Madonna-szoborra is.⁴⁸

Ezek szerint a csíki Madonna faragási idejét 1510–1515-re tehetjük. Minden körülmény erre vall, de 1520 az utolsó korhatár.

A trianoni Magyarország székeleinek zászlója a csíksomlyói kegytemplom részére, amelyet 1941 szeptember havában P. Szabó Pius tábori főesperes, Molnár Béláné, Pál Hona és Sándor Imréné hoztak Csíksomlyóra. Felirata: Csíksomlyói Szűzanyánk, Csak te segítettél. Kegyelemek Anyja, ne engedd elveszíteni Istenünket s hazánkat!

Van még egy bizonytalan adatunk, amelyre támaszkodva a kegyszobor kifaragásának idejét legkésőbb 1522–1523 évekre tehetnők, ha elfogadjuk azt, hogy a szobor a mai Románia valamelyik városából került Csíksomlyóra.

Altalánosan elfogadott az a tétel, hogy a szobor Veit Stoss magyar iskolájának műve. A magyar iskola valamelyik mestere készítette. Megfigyelve a nagy mester több Madonnájának kidolgozását, nyugodtan elfogadhatjuk azt, hogy Sze-

ben, Brassó hatással voltak a magyar művészre s csak akkor engedhetnők meg azt a feltevést, hogy Brassóban vagy Szebenben készült, ha megengedjük, hogy a Moldovából visszahúzódó ferencesek hozták magukkal a Mária-szobrot, akkor bizonyossá válik az, hogy Brassóban készült és nem Veit Stoss iskolájából került ki, hanem magának Veit Stossnak a műve, továbbá, hogy 1523-ban készült.

Ugyanis Veit Stoss 1521—1523-ban Brassóban dolgozott. Brassó számadáskönyvében föl van jegyezve, hogy a város két pengőt fizet ki 1522 december 16-án Czako Bencének, aki Argesbe vitte a szobrást, hogy a templomot fölmérje. V. Stoss az utat 1523 januárjában megismétli, mert a város január 23-án Todt István szekeresnek 1 forint 25 asp. fizet ki, mert Vitus képíró és szobrást Argesbe vitte, hogy a templomot feldíszítse.⁴⁹

Nem görögkeleti templom feldíszítéséről van szó, hanem katolikus templomról, amelyet Radul havasalföldi vajda Roxanda nevezetű katolikus felesége részére készíttetett.⁵⁰ Ezt a feltevést azonban csak mint érdekességet említettem meg, mert nemcsak a szobor keletkezésének ideje eléggé körülhatárolt, hanem keletkezésének helye is. Csíki mester műve.

Utolsó kérdésünk: a Madonna szobor kinek a műve? Erre vonatkozólag eddig semmi adatunk nem maradt fenn s csak általánosságban szerepel, hogy valamelyik csíki műhelyből került ki. Ezt alapnak nyugodtan elfogadhatjuk.

Amikor valószínűtlennek tartjuk, hogy a Veit Stoss műve lenne a Csíki Madonna, akkor önként adódik egy eddig még érintetlen kérdés: valamelyik székelyföldi s talán éppen csíki ferences készítette-e ezt is és még több eddig ismeretlen szerzőjű Madonnát is? Mire alapítjuk ezt a feltevésünket? Először a szerző ismeretlenségére. Ferencesről könnyen feltételezhető a név elhall-

gatása. Másodszor ezen korban úgy a ferencesek, mint domokosrendiek között sok furó-faragó rendtag élt, akik templomaikat és kolostoraikat maguk tervezték és maguk építették. Ma minta lehet rá a pécsi ferencesek oltárépítő iskolája,

Horthy Miklósné Főméltóságú Asszonyt fogadják 1940 október 8.án Csíksomlyón

amely a szegedi és pécsi templomok restaurálásával művészi munkát végzett. Ilyen faragó testvér a Medgyesen dolgozó Bochor Medárd testvér is.⁵¹

Madonna-szobrukat összehasonlítva a Veit Stoss Madonnáival, a szembetűnő hasonlóságokat

lehetetlen észre nem vennünk, hogy itt csak vagy Veit Stossról lehet szó vagy valamelyik nagyszerű művészi érzékkel megáldott tanítványáról, akinek nem utolsó alkotása a csíksomlyói kegytemplom Madonnája. Ez a tanítvány pedig egy erdélyi ferences személyében is könnyen elképzelhető.

Harmadszori feltevésünk mellett bizonyít a csíksomlyói plébánia szárnyasoltárának képsorozata, amelyen Szent Ferenc és Szent Domokos is ábrázolva vannak. Ezek ok nélkül nem kerültek oda. Ugyszintén a csíkszentléleki festett szárnyasoltár (1510) bal szárnyának felső mezőjében a festő megörökíti Szent Ferenc stigmatizációját. A Szentlélek eljövételét ábrázoló és köralakban az apostolok között ülő Mária és a hármásával csoportosított szentek közé nem kerülhetett más képpen oda a stigmatizált Szent Ferenc mint valamelyik követőjének ecsetje alól, aki a festészet mellett a szobrászathoz is értett. Erre a ferences jellegzetességre különben már rámutattam és abban a bizonytalanságban, amelyben a Madonna művésze körül vagyunk ez némi világosságunkra lehet. A két templom két külön ferences megörökítése csálthatatlan bizonyítéka annak, hogy mikor Kolozsváron a ferences testvérek maguk építik a farkasutcai templomot, akkor a Székelyföldön egy erős tehetségű ferences vagy egy egész ferences iskola foglalkozik festéssel és szobrászattal.⁵²

A csodákkal jeleskedő szobor.

A csíksomlyói kegytemplomnak és a ferencesek évszázados munkájának alátámasztása s ezzel a történelmi keret beállítása: a székely nép ragaszkodása Csíksomlyóhoz. Csíksomlyót pedig a katolikus élet, a művelődés, történelmi fejlődés, a nemzeti fellendülés és megerősödés középpontjává a Mária-szobornak legendás híre, csodákkal jeleskedő múltja tette.

A ház történetének feljegyzéseiben sok olyan esemény megörökítése szerepel, amelyek alkalmasság voltak arra, hogy az emberek bizalma kifejlődjön, megerősödjön a segítő Szűz Mária iránt és a megújuló élet áramát indítsa be az emberek életébe.

A följegyzések alapján néhány rendkívüli eseményt mi is megörökítünk és az olvasó szeméi elé tárunk anélkül, hogy azoknak elfogadására valakit felszólítanánk. Tesszük ezt a krónikaírók lelkiületével és a történetírónak azon oknyomozásával, ahogy keresi az összefüggő és összetartó szálakat, hogy kidomboríthassa az olvasó előtt is azon okokat, amelyek befolyással voltak egyesek és tömegek megmozgatására és állásfoglalásra.

A Mária-szobrot a nép szemében csodásnak azok az események tüntetik fel, amelyek évszázadokon keresztül körülötte lezajlottak és megismétlődtek.

Csodálatosnak tünt fel legelőször is a kegy-szobor fennmaradása.

Az eretnekségekkel szemben védte a nép vallásos hite, meggyőződése, ragaszkodása. De jöt-

tek pogány, gyujtogató hadak, amelyek felégették a környéket, üszköt dobtak a templomra és klastromra. A Szűzanya szobra mindig sértetlenül került ki a lángokból, sőt a köréje menekülőknél is emberfeletti bátorságot és elszántságot kölcsönzött, amint meggyőződhattünk ezekről az 1553, 1600, 1661, 1694, 1704. évi eseményekkel kapcsolatban.

A kegytemplom 1661. év után harminchárom esztendővel még egy nagy vihart állott ki. Most is a tatárok vonultak végig egész Csíkon. Bár Csíksomlyó körül az összes falukat kirabolták, lakosait lemészárolták, vagy szolgaságba hurcolták. Csíksomlyó csodálatos módon megmenekült.

Az 1694 év február 13-án a tatárok előhada Moldova felől a legelső faluba, Szentmihályra éjnek idején betört s míg az emberek ágyaikban csendesen pihentek, a falut fölgyújtották s a lakosok csak akkor vettek erről tudomást, amikor a házakat megrohanták és az embereket kezdték összefogdosni és rabszíjra fűzni. Szentmihályról tovább jöttek Vacsárcsiba, Göröcsfalvára és Rákosra s hasonló módon kegyetlenkedtek.

A támadást február 15-én megismételték. Ekkor nagyobb felkészültséggel és teljes erővel jöttek. Ellepték az egész felső Csíkot. Az első nap hét községet pusztítottak el: Szentmihály, Szépvíz, Szentmiklós, Delne, Borsova, Szentdomokos és Pálfalva községeket. Ezen a napon kellett volna a kegyetlenség áldozatául esnie Somlyónak és Taplocának. Az öregek még ma is mesélgetik unokáiknak, hogy ősük miként menekültek meg a tatárfogság elől s Várdotfalva és Csobotfalva asszonyai hogyan döntötték el a csatát.

A férfiak az alsíki táborban voltak összegyűlve és várták a portyázó tatárokat, hogy rajtuk üssenek. Csíksomlyón csak a szerzetesek, öregek, nők és diákok maradtak. *Nizzet Ferenc* ferencrendi papnövendék az asszonyok egy részét

férfiruhába öltöztette, dobbal, síppal, kapával és cséphadaróval látta el és a nagyobb diákokkal együtt a Kisssomlyó hegy oldalán csatarendbe állította. A kisebb diákok pedig a templom tornyából, a klostrom udvarából a tatárok előőrseinek megérkezésekor oly zajt csaptak, hogy a vérszomjas és zsákmányra éhes csorda egész hadsereget gyanítván, a klostrom környékéről hanyat-homlok menekült Csíkszentkirály felé, ahol rendezett haddal találkozván, csatát vesztett. Újból, ki tudja hányadszor így menekült meg a csodatevő szobor.

Az elmondottakból világos, hogy a boldogságos Szűz kegyszobrát Isten csodálatos módon védte meg ellenségei kezétől. A kegyszobor története azonban nem volna teljes, ha néhányat meg nem említenénk azon események közül is, amelyekről a szemtanúk esküvel tettek bizonyosságot, hogy azok úgy történtek, ahogy ők elmondották, vagy leírták. Ezek közül többet az Egyház hivatalosan megvizsgált és igaznak talált.

Kollonitz László erdélyi püspök 1779 július 17-én küldötte ki a második vizsgáló bizottságot, amelynek feladata volt a szobor régiségének és csodás történetének felülvizsgálása. Az első hivatalos vizsgálat 1746-ban volt. Ennek a második bizottságnak tagjai voltak: Bodor István felcsíki főesperes, Gáll Péter felcsíki kerületi jegyző, Bálintfy György gyergyói főesperes, Székely Pál udvarhelyszéki alesperes.

Mivel sokan kétségbe vonták Mária különös segítségét és a feltűnő gyógyulásokat, amelyeket a csíksomlyói csodatevő Szűznek tulajdonítottak, azért Batthyány Ignác erdélyi püspök új bizottságot nevezett ki, melynek jelentése után 1798-ban a szobrot csodálatosnak, csodákkal jeleskedőnek nevezte.

Mit értünk csodás események alatt? Azon jelenségeket, amelyeket a természet rendes mene-

tével meg nem magyarázhatunk; amelyeket a természet önmagától, Isten közreműködése nélkül létre nem hozhat. Ezek megvizsgálásánál az Egyház mindig nagy körültekintéssel szokott eljárni; nagyon sokszor anélkül, hogy véleményt mondana, elnézi, hogy a hívők a szentek, boldogos Szűz közreműködésével hozzák összefüggésbe, amit megmagyarázni másképp nem tudnak. Ilyen sok rendkívüli eseménnyel találkozunk a csíksomlyói „csodákkal jeleskedő segítő Mária”-szobor történetében is. A legtöbb azon időben történt, mikor az Isten különös közreműködésére volt szükség, hogy a katolikus hit Erdélyben ne csak megmaradjon, hanem fel is virágozzék.

Mielőtt a csodás események felsorolását megkezdéném, szükségesnek tartom kijelenteni, hogy mindenben alávetem magam az Egyház ítéletének és az alább közölt eseményeknek csak emberi szavahihetőséget tulajdonítunk, ha azokról az Egyház másképpen nem határoz.

Sláma Názár ferences rendtartományfőnök 1798 október 17-én Szebenben kelt levelében, amelyet a rendtartomány minden házának azzal az utasítással küldött meg, hogy azt a közösség előtt olvassák fel és a háztörténetekben örökítsék meg, beszámol annak a vizsgálatnak eredményéről, melyet Batthyány Ignác erdélyi püspök lefolytatott és vele közölt

„Az erdélyi rendtartomány — kezdődik a levél —, többször megismételte azon kérését, hogy a csíksomlyói templomban őrzött Mária-szobor nyilvánítassék csodálatosnak, mert ott több csodás esemény történt”.

A püspök úr leveléből megtudjuk, hogy hivatalos vizsgálat már többször indult meg, mint 1746-ban br. Klobusiczky Ferenc erdélyi püspök idejében, mikor a püspök rendeletére igen sok tanút hallgattak ki. Majd 1779-ben elődje alatt, de őt a váradí püspökségre helyezvén át a Szentatya,

nem fejezhette be a vizsgálatot. Ekkor 74 tanút hallgattak ki. Ennek a kivizsgálásnak folytatása 1781-ben az ő tiszte lett s azért az ügyet átadta a saját szentszékének, amelynek véleménye megszolgált. De 1784-ben ő maga is tapasztalta a boldogságos Szűzanya segítségét, mert egészségét a csíksomlyói Szűzanya közbenjárására nyerte vissza, azért új rendeletet adott ki a vizsgálat lefolytatására, melyet még ugyanazon évben befejeztek.

A vizsgálat megállapítása szerint a kegyszobor tisztelete nagyon régi. Már János Zsigmond idejében, 1550 körül csodásnak és segítőnek ismerték s azért jöttek ide Csík, Gyergyó és Kászonszékek lakói, hogy segítségül hívják a Szentleket János Zsigmond terveinek megghiúsítására. Bizonyítja ezt a nagy népfelvonulás, amelyekről a szemtanúk beszélnek.

A moldovaiak is 1725-ig, míg a határokat le nem zárták, nagy tömegekben vonultak fel, de ezután már tömegek nem jöhettek.

A tanúk bizonyítják az imameghallgatásokat. Ezeket a tanúkat alapos vizsgálatok alá vetették.

A püspöki vizsgálat fölöslegesnek tartja a tanúk neveinek megemlítését s azért csak a vallomások sorrendszámát közli, hogy hányadik számú tanú erősíti ugyanazt az állítást, vagy pedig hányan vannak azonos vallomásban.

A püspöki szentszék 1781 április 6-án a csodás eseményekről a következő hivatalos nyilatkozatot adta ki: Ha felsorolt eseteket fontolgató észszel csodáknak nem is fogadhatjuk el, azok közül egynehányat azonban nem értünk és tagadhatatlanul azokat az áhítatnak, az Istenanya pártfogásának és a bizalomnak kell tulajdonítanunk. Ebben megerősít a nép bizalma, mely szükség esetén idemenekül.

Mint csodás eseményről beszél Eszterházy Pál herceg 1696-ban megjelent könyvében (Corona) és

az 1741-ben megjelent Magyar Hungariában azt írja a kegyszoborról, hogy sok csodájáról híres. A jegyzőkönyv az egyes tanúk vallomásaira hivatkozik.

A tanúk vallomásaira támaszkodva bizonyítjuk, szögezi le a püspöki szentszék, hogy az Isten csodás erővel ruházta fel a csíksomlyói szobrot. Bizonyítékul hozhatjuk fel arcának tisztaságát. A tanúk állításai szerint a templomban a gyertyakorom mindent megfog és mindenre rászáll. A szobor arca takarításra soha nem szorult. Minden templomi szobrot szüntelenül takarítanak, mosnak, de a kegyszobrot soha sem.⁵³

Amikor 1758-ban tatárbeütéstől félték, a kegyszobrot az ajtó mellett a falba rejtették, befalazták s így maradt négy-öt hétig. Mikor kibontották, az arcán semmi szenny sem volt észlelhető.

Csodálatos a szobor arcának elváltozása. Hét tanú bizonyítja, akik nevetni látták, mintha élt volna. Ezek közül négy a saját szemével győződött meg erről. Az öröm és szomorúság is igen sokszor kifejezésre jutott az arcon.

P. Mártonffy Joachim a saját szemével látta és szavahihető emberektől is hallotta, hogy nemzeti csapások alkalmával a szobor arca elváltozott és a közlő veszedelmet előre sejtette. Mikor syn-taxista voltam, mondja vallomásában, észrevettem, hogy az evangélium oldalról engem néz s ugyanezt szerzetes koromban is tapasztaltam. Valahányszor ilyen megfigyeléseim voltak, mindig valami baj ért vagy engem vagy a klastromot.

Hasonló vallomást adott le a 38-ik tanú, aki Kálmándi Ferenc, Leó és Pacifik testvérektől hallotta, hogy a szobor arca a veszélyt jelzi. Bizonyítja ezt az 5, 6, 7, 18, 23, 28-ik számú tanú is. Nagyszombaton mise alatt a szobor arca pírba gyúlt. Az arc színváltozásáról beszélt az 5, 9, 30, 36-ik számú tanú. Ez utóbbi megjegyezte, hogy a fa nem változtathatja színét s az sem lehet, hogy

annyi szemtanút becsapott volna. A 33-ik számú tanú szerint mikor a tatár arculította, az arcon kékség jelent meg. Hallotta, hogy Lamprik Imre látta éjjel a fénylő szobrot. A 35-ik tanú uővanezt bizonyítja. Hozó Péterről, Domokos és Modeszt atyákról.

A püspöki jelentés végkövetkeztetése: „bár minden esetet nem lehet bizonyítani, de azért csodálatosnak tartjuk.”

Erre biznyságul hozhatom fel nemcsak azt a sok írást, amelyekről hivatalos másolatot vettek, hanem azt a sok ajándékot is, melyeket a klastrom őrizetére bíztak, hálából Mária részéről tapasztalt különös testi és lelki segítségért.

Cserei Farkas királyi tanácsos neje 1768-ban a következő feliratú emléket tett a Mária szobrához:

„Cserei Farkasné Boros Kalárának
Mellye száradását s terhét fájdalmának
Örömrre fordítja az Isten anyának
Kegyesen gyógyító keze Máriának.” (1769.)

Cserei Zsuzsa két ezüst lábat adományozott. Csató Péter nyelvet adott. Ekkor már kb. 70 nemes fémből készült emléktárgy beszélt az emberek hálájáról.

A csodás események legnagyobb száma a XVII. és XVIII. századokra esik; mivel pedig mind föl nem sorolhatom, ezek közül néhány nevezetesebbet említek föl és pedig a szemtanúk, vagy a cselekmények központjában álló személyek elbeszélése alapján.

A legelső feljegyzett csodás esemény 1669. év Nagyboldogasszony napjának előestéjén egy ujonc szerzetes testvérrel történt. Rimaszombati János, szerzetes nevén Domokost. 1669 augusztus 4-én helyezték Csíksomlyóra. Itt a gonoszlélek nagyon megkísértette az ujoncot, fölkeltnén benne a kapzsiság vágyát, Judás szerepére vállalkozott.

Pár napra rá, hogy odakerült, a Szűz drágagyöngyökkel kirakott koronáját és egy valódi gyöngyökből álló vállkendőjét ellopta. Az említett napon estéli harangszó után egy félórával Domokos ujong a szobor előtt imádkozott és azt kérte a szent Szűztől, mutatná meg, hogy vajjon édes anyja-e szeretett édesanyja helyett? Imádság közben a szobrot csillagszerű fény vette körül és napugárként özönlötte el annak arcát. Az ujong megrettent s elkövetett bűne jutott eszébe és el akart futni, de elesett s csak a fény elmúltával kelhetett föl. Azután beszélt el ezt az eseményt, amelyet látott Pálfalvi Ferenc és a nyolcvannégy éves Nagyboldogasszonyi Bonaventura, ki ezt a „Csillag-korona” c. könyvbe lejegyezte. P. Bonaventura Pálfalvi Ferencsel a szószék előtti alsó folyosón sétált s végezték a szent olvasót, midőn észrevették a templomból jövő fényt, amely a torony homlokzatán enyészett el.

Losteiner Leonárd rendi történetíró jegyzi föl, hogy Csiksomlyón előre tudták, hogy a közeljövőben valami nagyobb szerencsétlenség éri a klastromot, hogy valamelyik rendtag meg fog halni, mert a régi (1802 előtti) templomban a leckeoldalon lévő angyal a kezében tartott koronát letette, fejét mélyen meghajtotta. Ez történt 1711-ben Máronffy Joachim házfőnöksége idejében is. *P. Zakariás Didák* gyalog, ép egészségesen Csikból Udvarhelyre megtette az utat s amikor visszatért nemsokára meghalt.

1746-ban pedig a csíki nép szájából jegyezték le, a páterek a szószékről hirdették, hogy december 26-án, szent István napján a boldogságos Szűz ölében lévő kis Jézus kezében a virág fényesen égő gyertyává változott és sokáig égett.

Nos, *infrascripti fide nostra* mediante attesztalunk arról, hogy az alább megnevezett Személyek mi előttünk mondták és vallották (hűtökkel is, ha kíváztatik készek lévén obszerválni), hogy

ők Anno 1746 die x-ris Szent István Mártir napján nagy mise alatt és respective 8-va Jan. 1747 látták, nézték és egymásnak mutogatván szemlélték a Csiki Somlyai T. Pater Franciscanusok Templo-mában az nagy oltáron álló Boldogságos Szűz Statuájának ölében lévő kised Jézus Képe kezében (melyben egy tollúból csinált virágszál semmi egyéb kezében akkor nem volt és most is milyen) csudálatosan magától meg gyulni sokáig égni és langallani egy gyertya iteratis vicibus Szent Mise és predikátzió alatt is és csudálatosan ismég magától el alunni mintha azon virágba bé enyészlett volna. Kik ezt látták és nekünk referálták így következik: Fel Csik Széki Taploczai Vas András Primipilus Annorum circiter 50. Szeredai Erös Péter Civis Annorum circiter 35. Várdottfalvi Imre Istvánné Primipila Annorum circiter 50. (et quatuor adhuc in instrumento nominali cum pluribus aliis). Kiknek relációjukat ut supra mi is meg irtuk Fide Christiana subscriptionkkal

és petsétünkkel is corroboralván. Datum Csik Somlyo die 22 Januarii Anno 1747. Subscriptio talis erat a sinistris : Lazarus Mikó de Csik Zsögöd Nobilis, Adalbertus Bíró de Csík Pálfalva Ppilus a dextris vero: Joannes Biro Nobilis de Csik Vatsartsi ac Juratus inclitis S. Csik Super. Assessor. Erantque tribus sigillis hae litterae impressique super ceram hispanicam munitae etc.⁵⁴

1691-ben Csíksomlyón halt meg Ogrzákovitz Albert kislengyelországi páter, akit az általános rendfőnöktől kértek Erdélybe mint Lector Generalist a bölcseleti tudományok tanítására. Balásffy Mihály rendi író Ogrzákovitz halála után húsz évvel örököltette meg halálának körülményeit.

Albert atya mindig azt kérte az Istentől, adná meg neki azt a kegyelmet, hogy a halál előtt nyerne valami figyelmeztetést, hogy váratlanul ne érje a halál.

Megbetegedvén nem tartotta érdemesnek ma-

gát arra, hogy betegszobájába vigyék az Úr Jézust, azért arra kérte környezetét, hogy őt vigyék a templomba. A szent útravaló vétele után imába merülve egyszer csak azt veszi észre, hogy a Segítő Szűzanya feje fölött a koronát tartó angyalok a koronát a Szűzanya fejére engedik és ők hátralépnek. Ennek nagyon megörvendett.

Mikor cellájába visszavitték, kérdezte a testvéreket, hogy láttak-e valakit a templomban, akik azt felelték, hogy igen, két angyalt, akik a koronát rátették a Mária fejére. Látjátok, ez az én halálom óráját jelenti, felelte ő erre.

Balásffy ehhez az elbeszéléshez hozzáfűzi, még az öregektől hallotta, hogy valahányszor az angyalok megkoronázzák Máriát, közelebbről valaki a csíki klostromban meghal.⁵⁵

Ali basa támadása előtt (1661) három fénylő csillag világította be az egész templomot éjjelnappal. A fényesség elmúltával a veszedelem azonnal bekövetkezett.

Belháborúk alkalmával is a szobor arca elváltozott. A víg, mosolygós arc elszomorodott, amelyről előre gyanították a közeledő veszedelmet, például a Rákóczi Ferenc-féle fölkelést.

A bűnösök előttte nem állhattak meg, mert nem tudták elviselni az ő tekintetét. *Báró Jósika László* és *Márkos Péter* tettek erről bizonyosságot.

A följegyzésekben halott föltámadásáról is megemlékeznek. A betegségből való megtisztulások elég közönségesek, amelyeknek legszavahihe-több bizonyosságai az azok által ezüstből készített szemek, szívek, karok, lábak, akik hasonló betegségekben szabadultak meg. 1747. okt. 2. *Poczlerin Mária* gyermekével egyik szeme világát nyerte vissza. *Botár Anna* szintén négy ezüst szemét hagyott hátra. 1746. december 20. tett bizonyosságot *Mártonffy Joachim*, ki eskü alatt bizonyította, hogy ő *Deák János* osdolaj kántortól hallotta, hogy ő 1706 előtt erős lábfájásban szenvedett.

Pünkösdkor Csíksomlyóra vitték. Meggyónt, megáldozott és a boldogságos Szűz szobra előtt imádkozott. Még aznap lábainak használatát visszanyerte és a többiekkel kikerült s gyalog tette meg az utat Háromszékre.

1745. Pünkösd ünnepein egy erzsébetvárosi örmény fogadalmához híven két kezét és két lábát tett Mária oltárára. Vaszil János erzsébetvárosi örmény felesége 1746 május 20-án fia meggyógyulásának emlékére réz pacifikálét adományozott Mária tiszteletére. Csató Zsigmond bécsi udvari tanácsos Bécsben tabernakulumot készíttetett 12 gyertyatartóval. *Boros Ferenc* neje, *Apafi Ilona* kérése meghallgattatván, kétszer is megadományozta a kolostort. *Boros Ferenc* két évig nehéz fájdalmakat szenvedett s a Boldogságos Szűz közbenjárására ebből meggyógyulván, tizenhárom ezüst csillagot adott a Mária tiszteletére. *Batytyhán Ignác* erdélyi püspök egy ezüst lábat tett le a Mária szobrához, aki lábbetegségéből csodálatosan felgyógyulva Csíksomlyóra zarándokolt.

Mihályfi Jakab a somlyói klostrom vikáriusa 1746 szeptember 9-én a ház tagjainak jelenlétében, továbbá Deák József hódosi földbirtokos, Bőjte Lőrinc csíkszenttamási primipilus, br. *Apor Péter* előtt papi becsületére esküszik, hogy tizenkét esztendő alatt sokféle orvosságot megpróbált, hogy kínzó sérvbetegségéből megszabaduljon. De hiábavaló volt. A boldogságos Szűzhöz fordult forró és buzgó imádsággal és megszabadult.

Zsombori András medgyesi házfőnök jegyezte le hit alatt 1753-ban a következő esetet. 1749 júniusában Szentiványi Mihály felesége *Boros Zsuzsanna* Lövéte mellett a kirulyi fürdőben tartózkodott unokáival. Néhány nap múlva a harmadik unoka Tamás, aki kb. 7 éves lehetett, mindenki megrökönyödésére hirtelen meghalt. A szerencsétlen nagyanya tanács és remény nélkül állott a rengeteg erdő közepén. Környezetét meg-

kérte, menjenek Lövétere és a halott gyermek részére hozzanak koporsót. Ő pedig ezután bement a halott gyermekhez és imakönyvéből kivette a boldogságos Szűz csíksomlyói képét, rátette a halott gyermek testére és térdreborulva kérte a Szűz közbenjárását. Három óra múlva a körülállók nagy rémületére a halott gyermek fölébredt. A nagymama hírvivő útján értesítette a Szebenben tartózkodó édesanyját és kérte, hogy hálából ezüstmű készítesse akkora emléktárgyat, mint amekkora az az imakönyv volt, amelyből kivette a képet. Ezt hozta be hozzám Medgyesre a halott gyermek anyja.⁵⁶

1764-ben Radziwil lengyel palatinust Moszkvából elkergetik, mert a lengyel szabad királyválasztás jogának védelmére kelt. A gyimesi szoroshoz nagy kíséret mellett, augusztus 23-án érkezett. A veszttegvár ideje alatt helyettese halálosan megbetegedett. A fejedelem a csodatévő Szűznél keresett gyógyulást és azt meg is kapta szeptember 20-án.

Boldizsár Dénes jámbor életű nyugalmazott állami tanító beszélte el ezelőtt tizenhét évvel, hogy ő csíksomlyói diákkorában tanúja volt egy csodálatos gyógyulásnak a hetvenes években. Egy Fogolyán nevezetű nőről van szó, kinek a családja minden orvosnál próbálkozott, akikről gondolták, hogy segítségére lehetnének a betegnek. A nőt kocsin, párnák között hozták a templomig. Két ember vitte be a templomba. Gyónt, áldozott s szentmise után a többiek magára hagyták a templomban. Ők a templom előtt várakozva alig szívtak el egy szívarat, aki azelőtt nem tudott járni, az nagy örömmel megjelent a templomajtóban.⁵⁷

1931-ben jegyezte fel a házfnök a brailai Muresescu család esetét. Kisgyermeküket hiába hordozták a leghíresebb orvosprofesszorokhoz, nem tudták meggyógyítani s még azt sem tudták meg-

mondani, hogy a gyermeknek mi baja. A somlyói Szűzanyához érintett ruhácska váratlanul meggyógyította.⁵⁸

Még tovább sorolhatnám fel azon eseményeket, melyeknek megtörténte előtt az emberi elme megáll. Betegségekről van szó, melyeket az orvosok hiába próbáltak gyógyítani: jövődölésekről, melyeknek titkaiba csak a mindenható Isten hatolhatott be s amikor akadtak kételkedő emberek, akkor az Úr újabb eseménnyel tett bizonyosságot az ő szent Fia Anyjának felmagasztaltatása mellett. Szent hitünk tanítása szerint nagy, hatalmas, mindentudó az Isten, tehát mindent megtehet.

Évszázadokon keresztül nem tudták eltüntetni a szobor arcáról a sebhelyeket. Dr. Avédik Félix, a budapesti kir. büntetőtörvényszék másodelnöke 1941 július 14-én tett vallomása szerint 1906-ban mielőtt a Szűz szobra mellett az ablakokat behelyezték, Wolf gimnáziumi tanár megkísérelte a Szűz arcán lévő sebhelyeket befesteni, de a festék nem tapadt meg. Finom arcképfestéket használt, s előzőleg benzinnel én mostam le, írja Avédik Csíksomlyón.

Csíksomlyó központ lesz.

A magyar nép nemzeti veszedelmei között szerepel a felekezeti megoszlás, mely az erők egy-
séges felsorakoztatásának hátrányára van. Ennek
megindítója a Németországból elindított vallási
mozgalom, amelynek lényegével kezdetben még
azok sem voltak tisztában, akik annak élén ál-
lottak.

Akkor zúdult ez Magyarországra, mikor a
püspökök, papok és szerzetesek színe-java 1526
augusztus 29-én a mohácsi csatatéren elvérzett és
a nép pásztor nélkül maradt.

Az új vallási mozgalom papjai mindent meg-
tettek, csak hogy Magyarország is minél hamarabb
csatlakozzék az új hit követői közé. A nép pap
nélkül maradván szívesen ment oda, ahol neki az
Isten ígését hirdették; ahol neki miséztek, őt
gyóntatták s követte az új vallások tanait anélkül,
hogy tudomást vett volna erről. Még harminc
esztendő sem telt el s Erdélyben oly hatalmasok
lettek a lutheránusok, reformátusok és unitáriusok,
hogy Izabella katolikus fejedelemszönyt is párt-
jukra vonták és 1556-ban Erdélyből a katolikus pa-
pokot száműzték, vagyonukat elvették. A papok és
szerzetesek egy része szintén reformált vallású lett,
a másik részét vagy leölték, vagy elmenekítették.
Kevesen maradtak Erdélyben, akik bujkálva vi-
gasztalták azokat, akik kitartottak a régi vallás
mellett.

Voltak azért ilyenek is, főleg a Székelyföldön.
Ezeket szép szóval nem lehetett a protestáns val-
lások karjaiba vezetni. Ez a tény zavarta azt az
összhangot, amely vallási téren kifejlődött. Ugyan-

is kevés kivétellel már egész Erdély protestált a katolikus hit ellen.

Voltak hitükhöz hű papok, akik mindennap közel állottak a vértanúsághoz, de azért állhatatosan kitartottak. Voltak klastromok nélkül maradt szerzetesek, akiknek nem volt, ahol lehajtsák fejüket s azért a Székelyföldet végigbarangolták és úgy erősítették hitfeleiket. Voltak jó emberek, akik hajlékot adtak ezeknek a vándor apostoloknak, rejtgették őket s így segítették elő apostoli munkájukat. Bizony nehéz idők voltak ezek! Még nehezebbé tette az, hogy az országgyűlésen a katolikusok oly kisebbségben jelentek meg, mintha nem is lettek volna s mikor János Zsigmond 1566-ban kimondotta, hogy Csík-Gyergyó-Kászón székeket is unitáriussá kell tenni, nem volt, aki ez ellen tiltakozzék. Csakhogy nem ment az oly könnyen. Hiába parancsolták ki a szerzeteseket Csíkból, ők nem hagyták oda Csíkot és védőbástyái voltak a csíki katolikusoknak. Ha ők nincsenek, talán ma könnyen meg lehetne olvasni, hogy hány katolikus van Csík-Gyergyó-Kászón, Háromszék, Udvarhely és a Maros mentén. Igen nagy volt az ő szerepük az erdélyi katolicizmus megmentésében.

János Zsigmond belátta azt, hogy felszólítására a Hargita két oldalán meghúzódó katolikusok nem sokat adtak, azért Blandrata György udvari orvosának befolyására elhatározta, hogy a hithű Csíkot erőszakkal is a maga vallására fogja kényszeríteni. Ha a szép szó nem használ, akaratát az erősebb jogával, a fegyver erejével fogja megvalósítani. Udvarhelytől északra kezdetét is vették az erőszakos térítések s ez bizony rettegésbe ejtette a csíkiakat, de főképp a gyergyói katolikusokat, mert az erőszakosság híre nagyobb volt, mint a valóság. Ez ellen legelőször a gyergyói papság mozdult meg, melynek vezetője István lánglelkű alfalusi pap volt, ki tudomást sze-

rezvén arról, hogy egész Udvarhely-szék behódolt a fejedelemnek, szónoklataival összegyűjtötte híveit, valóságos toborzót indított meg közöttük. E mozgalomba belekapcsolta a szomszéd községek lakosságát s felfedte előttük a fenyegető veszedelmet és fellelkesítette a népet, hogy tartsanak könyörgő imákat; kereszt alatt menjenek el Csíksomlyóra a Boldogságos Szűz szobrához és kérjék a Szentlelket, hogy óvja meg a kerületet az eretnenség veszedelmétől. Azután évenként ezt a könyörgő körmenetet megismételték és mindig nagyobb számban vettek részt az emberek az egész fejedelemség területéről. „Én, aki ezeket a sorokat írom, olvasom egy 1723-ban kelt feljegyzésben, gyermekkoromban a moldovaiak hosszú sorát láttam különféle zászlaik alatt.”

Ez történt 1567 Pünkösd ünnepe előtt. István alfalusi pap még nem sejthette, hogy mi fog ezután következni. Példája hatott. A mozgalom általánossá lett és nemcsak a gyergyóiak jelentek meg Csíksomlyón, hanem a mostani Csík megye egész területéről és Háromszékről is gyülekeztek s kérték a Boldogságos Szűz közbenjárását. Itt hallották meg, hogy János Zsigmond emberei hadal készülődnek a csíkiak ellen. Az egyik igen híres ferences szónok tüzes beszédet tartott a templom szószékéről a hallgatóságnak. Feltűzelte őket, fel is fegyverezte és mint vezér a közeledő Zápolyai hadai elé vezette az embereket.

Péterffy Domokos ferences szónok így hallotta Kolozsvári Pál jezsuita misszionáriustól egy szónoklata alkalmával.⁶⁰

Pünkösd szombatján a férfiak és a lányok meggyóntak, megáldoztak s a lányok kibontott hajjal a győzelem, vagy a vértanúság vágyával nekivágtak a nagy erdőnek. A Tolvajos tető alatt az u. n. *Lónyugtató* helyen találkozott a két had. A csíkiak János király hadát megfutamították és győzelemittasan tértek vissza Somlyóra, ahol a nők, öregek és gyermekek könyörgésekben ostro-

molták az Eget, hogy legyen a küzdőkkel. A győzelem jeléül felzöldgallyazták magukat s a somlyóiak már távolról ebből tudták meg az örvendetes hírt. Ennek emlékére térnek haza a búcsú-sok felzöldágazva.

Boldizsár Dénes az említett füzetben P. Fabritiusnak az udvarhelyvármegyei levéltárban 1919-ben felfedezett kézírata alapján a következőképen írja le: „A választott király a tanácsot elfogadta. Azt t. i., hogy a király Homoród és Fehérnyikó vidékének átállott lakosaiból gyűjtessen bandériumot és azokat szabadzsákmányolás ígéretével küldje Csíkba s Pünkösöd ünnepére gr. Mikest hozassa Udvarhelyre és végeztesse ki, mert ő is Csík hét külön községében kivégeztette a küldött kilenc „palántát“ (prédikátort).

Megkezdődött a két vidéken a toborzás. Kétezer férfinál többen írták alá a toborzási íveket. P. Fabritius erről titkon tudatta Csík és Háromszék papságát, akik szintén egyházi lobogók alatt mentek Csíksomlyóra. A nők, aggok és gyermekek imádkoztak Csíksomlyón a boldogságos Szűz szobra előtt, a férfiak a Tolvajos-tetőig az út két oldalán a kifejlődött fenyőfákat megfürésztették úgy, hogy a jobboldalon állók balra, a baloldalon állók jobbra düljenek és az erdőben a fejszés emberek elrejtették magukat, várták, hogy a harc vegye kezdetét a kőszikla alatt, a mostani itató válúnál. A János Zsigmond bandériuma, mivel az úton semmi gyanút, sőt embert sem láttak, mentek, ahol most a vályúk vannak. A harc megkezdődött, a fejszések rohantak a megfürésztelt fákhöz, néhány fejszecsapással az előre futó bandériumra döntötték. Az ágak közé szorultakat fejszecsapásokkal végezték ki, úgy, hogy a hatalmas bandériumból alig maradt hírmondó.⁶¹

A győzelmet mindenki a boldogságos Szűz közbenjárásának tulajdonította és ez időtől kezdetét vette a csíksomlyói búcsú. Régebben sokkal

nagyobb arányokban zárandokoltak évenként Csíksomlyóra, mint ma s főképp Moldova katólikusai voltak jobban képviselve. 1780-ban a pünkösdi körmeneten 9900-an vettek részt és a templomban kb. 3000-en maradtak. Keresztekkel jelentek meg Háromszékről: Bereck, Osdola, Gelence, Nyújtód, Szentlélek, Polyán, Torja, Esztelnek, Lemhény, Sárospatak, Peselnek, Szent Katalna, Futásfalva, Imecsfalva. Kászónból, Nagykászón, Újfalú. Udvarhelyszékről: Zetelaka, Oláfalú. Felcsíkból: Szent Domokos, Szent Tamás, Nagyboldogasszony, Madaras. Alcsíkból: Kozmás, Szent Simon, Szent Márton, Szent Imre, Szent György. Gyergyóból: Ditró, Szent Miklós, Alfalu, Csomafalva, Újfalú, Tekerőpatak. A háború előtt a buzgóság egy kissé lelohadt, vagy pedig bántó virtuskodásba fajult a nagy körmenet, amíg erélyes rendelettel ezt a túlfűtött buzgóságot le nem csillapították, de örömdetes tény, hogy elő kezdtük venni őseink buzgóságát és a csíksomlyói Szűztől várjuk sok nyomorúságunkra a vigaszt.

A nagy megpróbáltatások után ez mindig így volt.

A csíksomlyói összejövetelnek fénypontja a Pünkösdi szombatján délután három órakor elinduló nagy körmenet, amelyben résztvesz minden keresztalja ahogy a templomi zászlók alatt beérkező községeket nevezik. Ez mint látványosság páratlan az egész országban, de lelkileg is fel-emelő nemcsak a tömegében, mert 25—30.000 ember szokott felvonulni, hanem a megnyilatkozó buzgóságban is.

A nagy körmenetet minden körülmények között meg kell tartani. Ekkor a búcsúsok tömege koszorúba fogja a Kis-Somlyó hegyét és két és félórán keresztül az áhitat szárnyain repül az ének az ég felé, mert másképpen nem tudom kifejezni azt a lelkesedést, amely ezt a körmenetet jellemzi.

Régebb a körmenetet Pünkösöd napján délelőtt tartották, de ma már Pünkösöd napján reggel hét órakor az első keresztalja, a mikházi indul vissza, hogy kedden délelőtt tíz órára vissza érkezhessen.

A búcsúsok nem a körmenetért vonulnak fel Szűz Mária elé, hanem, hogy hódolatukat kifejezzék; lelküket megtisztítsák és a szentségi Jézussal egyesüljenek.

A Szentszék 1936 május 7-én naponkint egyszer elnyerhető teljes búcsút engedélyezett mindazok részére, akik bármikor a csiksomlyói kegytemplomot meglátogatják, gyónnak, áldoznak és a Szentatya szándékára imádkoznak.

Küzdelem a viharban.

Ezen cím alatt azon eseményeket szeretném röviden összefoglalni, melyek az 1914. évben megindult világháború óta történtek és amelyek bénító vagy elindító szerepet játszottak úgy a klastrom történetében, mint székely népünk életében. Minden mozzanatra részletesen nem térek ki, sokszor csak az összefoglaló jelszavakat adom mintegy emlékeztetésül, mert benne élünk a nagy eseményekben, azoknak szereplői, elindítói, vagy mozgatói vagyunk.

A világháború megindításának évében a klastromból négy rendtagot vittek ki a harctérre.⁶² A harcterről visszaküldött vagy Csíkszeredában összegyűjtött katonaság lelkigondozását a kegytemplomban az atyák vállalták. A szentmise végzésén kívül gyóntatták, szentbeszédeket tartottak a katonáknak.⁶³

A rendtartomány gimnázista növendékeit 1913 óta itt helyezték el és innen jártak be a csíkszeredai gimnáziumba. Az első esztendőben 10, a második esztendőben már 15 fiúval találkozunk. A rendtartomány virágos kertjévé akarták kiképezni a csíksomlyói klastromot, de ebbe beleszólt a menekülés.

1916 augusztus 27-én este 9 órakor Románia hadat üzent Magyarországnak és Csíksomlyón augusztus 28-án reggel kihirdették, hogy délután 4 óráig minden 17—55 éves férfiúnak el kell hagynia a falut. A kábultság nagy volt s csak alig tudták összeszedni a klastrom legértékesebb dolgait és azokkal Pátrik atyát útnak indították Székelyud-

varhely felé. A falu lakói is egy-kettő kivételével erre az időre már mind eltávoztak. Elhajtották az állatokat és sertéseket, amelyeket áron alul a hadi állatátvételi bizottságnak adtak át.

A Csíkszereda—székelyudvarhelyi úton hármasával párhuzamosan haladtak a szekerek. A tolongás óriási volt.

A kegyszobor Csíksomlyón maradt. P. Sándor Vitális házfőnök, aki eredetileg egy öreg pappal, P. Paál K. Jánossal a rendházban akart maradni, de a dandárparancsnok ezt nem engedte meg, mikor pár nap múlva megtudta, hogy a románok még Csíkot nem özönlötték el, katonai engedéllyel visszatért P. Korbuly Ignáccal. Szabó Zoltán ezredes társzekereket bocsátott katonákkal együtt rendelkezésre és szeptember 4-én a szobrot bepakolták és délután 5 órakor a szoborral a községet elhagyták. Az ellenség ekkor már alig 2—3 kilométer távolságra volt a községtől. Szerencsésen jutottak el a kegyszoborral Székelyudvarhelyre, hol Mária nevenapján nyilvános tiszteletre tették ki. Szeptember 7-én vonult be az ellenség Csíksomlyóra.

Szeptember 16-án Székelyudvarhelyről is tovább menekültek a kegyszoborral Kolozsvárra és október 4-én felemelő ünnepség keretében a főoltáron helyezték el a kegyszobrot. Az elmenekült székely nép itt merített hitet és bátorságot, reményt a visszatérésre.⁶⁴ A kegyszobor 1919 június 24-én érkezett vissza Csíksomlyóra és július 2-án P. Trefán Leonárd könnyekig megható beszédére nagy ünnepség keretében helyezték vissza évszázados helyére. „Benne van minden reményünk, el nem fog hagyni a jó Mária és szenvedéseink közepette ő leszen vigasztalásunk“, írja a ház krónikaírója.⁶⁵

A visszatérés után a legelső búcsús összejevetelt csak 1922-ben tarthatták meg.

P. Sándor Vitális házfőnök a románok kivo-

nulása után azonnal visszatért, hogy szétnézzon és tájékozódjon. A rablás és pusztítás a honmaradt holmik között óriási volt. Az egyházi fehérneműket mind elvitték egy nagy értékes pluvialéval együtt. Elvitték a szentély falán függő „Mária eljegyzése” régi és értékes képet. Az orgonát megrongálták, sok sípot kivettek. Az orgonát később egy német orvos javította ki.

A házfőnök atya véglegesen egy jelölttel csak november 4-én jött vissza. A klastromban ekkor már az autósok ütöttek tanyát, akik október 22-től 1917 március 22-ig voltak itt. Ezalatt minden eltüzelhető anyag elpusztult. Március 22-én a klastromot német katonai kórháznak rendezték be (Deutsches Kriegslazarett 131 B.).⁶⁶ A németek, akik sok kárt és kellemetlenséget okoztak, tíz hónapig voltak a házban és azután a magyarok váltották fel a cs. és kir. 814 számú tábori kórházzal.⁶⁷

A menekülés alkalmával a ferences ifjúságot ideiglenesen Tordán telepítették le, onnan pedig Székelyudvarhelyre hozták.

A medgyesi rendházban 1918 augusztus 28-án nagy robbanás történt és ekkor az ott tartózkodó bölcsészettant hallgató papnövendékeket Csíksomlyóra irányították. Jöttek a kimondhatatlan szegénységre és 10 esztendő telt bele, míg emberi életet kezdhettek élni az itteni rendtagok.

Amint láthattuk, a világháború után a klastrom teljesen ki volt fosztva. A gazdasági épületek felégetve, bútorok összetörve, fehérneműből kiforgatva, az épület katonai célokra volt lefoglalva. A hadikárokból még valamit visszatérített volna az állam, de a községi előljáróság úgy informálta a bizottságot, hogy a klastromnak még rengeteg holmija van. „Közben pedig nyomorogtunk a zárdában tovább. E sorok írója, olvassuk a ház krónikájában, ebben az időben november, december, januárban élte át élete legkínosabb nap-

jait, a bizonytalanság, kétségbeesés, tanácstalanság órái voltak ezek, amiktől mentsen meg az Isten minden embert. Úgy éreztük, hogy a csíki örökös hó nem megy el soha, a lelkünk tele volt bánattal, sorsunkat nyomorúság környékezte stb.⁶⁸

Szegénység, forradalom, román megszállás, spanyol betegség hangulatában íródtak ezek a sorok, mikor 13 növendék, két pap és az összes testvérek feküdtek egyszerre.

A növendékek háziiskolája 1937-ben szűnt meg. Néhány esztendeig a csíkszeredai gimnáziumba járatták őket be, azután pedig Székelyudvarhelyre vitték át.

Az okozott károkat sok nélkülözés és kitartó munkával lassankint rendbehozták. Ennél sokkal nagyobb feladat volt a csíki magyarság megszervezése és munkábaállítása. A klastrom lakóinak ebben is része volt. Kovács Atanáz, Bíró Benedek, Takács Gábor és Szöcs Dénes házfőnökök rendtagjaikkal együtt közösséget vállaltak a csíki székelyek sorsával.

Amikor P. Kovács Atanáz 1923 szeptember 22-én és P. Bíró Benedek 1928 július havában eltávoztak Csíkból Amerikába, akkor domborodott ki a szerepük a magyarság részvétmegnyilvánulásában és abban a fájdalomban, amelyet távozásuk okozott.⁶⁹

1939 október 15-én összeesküvés gyanúja alatt Csíksomlyón a katonaság letartóztatta Adorján Imre főgondnokot, Jakab Imre remetét és P. Szöcs Dénes házfőnököt. Brassóban, Nagyváradon és a kolozsvári katonai börtönökben szörnyű pizsokban, kínzások között szenvedtek december 22-ig, mikor a magyar kormány közbelépésére áttették a határon és a házfőnök 1940 szeptember 14-én érkezett vissza a felszabadító csapatok nyomában. A vármegye, egyházi, katonai és polgári hatóságok együttesen ünnepelték meg a visszatérést és kiemelték, hogy a házfőnök hősieles szenvedésével,

kitartásával sokakat mentett meg hasonló sorstól.⁷⁰

A nagy nemzeti kábultság után a fellélegzés 1922-től kezdődött. Ekkor tudták először nagyobb tömegben összegyűjteni a Székelyföld katolikus népét, amelyeken programokat adtak a jövőre nézve. Kétszer tartottak katolikus nagygyűlést Csíksomlyón 1927 szeptember 24–27 napjain és 1939 június 29–július 2 napjain. Ezekre a gyűlésekre eljött a magyarság minden katolikus vezetője. A nagygyűlések munkája most ugyanazt jelentette, mint a XVII–XVIII. századokban a csíksomlyói zsinatok. Ünnepi hangulatban, körvonalazott munkaprogrammal tértek otthonaikba vezetőink, hogy tovább lelkesedjenek és bizalmat vigyenek a szomjas lélekkel várakozó emberek közé.

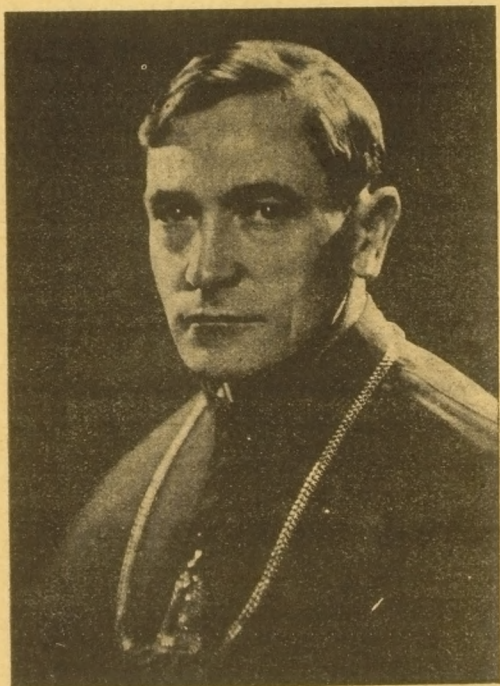
Csíksomlyóról indították el 1932 pünkösdjén a káromkodás elleni mozgalmat, tehát tíz évvel hamarabb, mint az *Actio Catholica* mozgalma.⁷¹ Itt rendezték meg a vendiák találkozóát 1926 július 2-án, melynek célja nemcsak a régi Alma Maternek megsegítése, hanem a csíksomlyói szellemnek elmélyítése. Gyönyörű volt a kegyoltár előtt a régi Mária társulati tagoknak ascendálása.⁷²

Csíksomlyói szellemről beszél az Ezer Székely Leány-nap; az első katekizmus-verseny 1939 július 2-án; a szegény gyermekek karácsonyfájának mozgalma a Székelyföldön 1931 decemberében.

Csíksomlyón volt alkalma Cassulo András pápai nunciusnak gyönyörködni a székely nép vallásos buzgóságában. Márton Áron megyés püspök úr meghívására itt tartotta 25 éves püspöki jubileumát 60 pap asszisztenciája mellett és innen indult a katolikus Székelyföld megtekintésére.⁷³ De ebbe a kulturális és vallási központba eljött a ferencrendnek általános főnöke P. Bello M. Leonard is Rómából 1938 augusztus 29-én a rendtagok nagy örömeire. Itt óhajtotta volna püspöki fel-

szentelését Márton Áron erdélyi püspök tartani 1939 febr. havában s csak éppen a zord idő és más külső körülmények miatt változtatta meg szándé-

Márton Áron erdélyi püspök az első papszentelést 1939 Szent Péter és Pál ünnepén Csíksomlyón végezte

kát, de az első papszentelést 1939 június 29-én itt tartotta.

Csíksomlyó ma sem szűnt meg kulturális és népi mozgalmak középpontja lenni. Itt van a Szent Vince leányainak Árvaháza (1913), a Szociális Testvérek vezetése alatt az Egészségház

(1937), azaz a szülő anyák otthona, amely 1942 őszén Csíkszeredába távozott, hogy otthonát a visszahozott tanítóképzőintézetnek adja át, a Kalot népfőiskola (1940), a székely leányok szövő-főző tanfolyam-iskolája (1941), melyet Kaláka népfőiskolává fejlesztettek ki.

Nagyon sok intézmény ez egy olyan helyen, amelynek magva a ferences klostrom és a kegytemplom; továbbá a régi gimnázium és tanítóképzőintézet, mert a történelmi Csíksomlyót csak ezek az intézmények képezték és virágoztatták fel évszázadokon keresztül.

A nemzet hódolata Mária lábainál.

A románok mindig nagyon gyanús szemmel nézték a pünkösdi és Mária nevenapi búcsúra felvonuló magyarságot. Nemcsak a vallásosság megnyilvánulásának tekintették, hanem a magyarság számerejének megmutatását is látták benne. Azért hacsak módjukban volt, mindig akadályokat gördítettek a tömeges összejövetelnek elé. Bevonulásuk után három esztendeig nem is engedték a búcsú megtartását. Azután is minden esetben a kormánytól kellett kérni az engedélyt. Bukarestben sohasem siettek az engedély kiadással. A legutolsó pillanatra hagyták, hogy ha onnan megérkezett a vármegyéhez, vagy a csendőrséghez, akkor félretették. Közben a vidéken elhíresztelték, kidobolták, hogy a búcsú elmarad. A távoleső vidékekről a csendőrség a kereszteket nem engedte elindulni. Az is megtörtént, hogy a már megérkezett embereket sem engedték be a községbe.

Ezekkel a nehézségekkel szemben pedig az volt a jellemző, hogy mindig többen és többen vonultak föl. Minél nagyobb volt a nyomorúság és elhagyatottság, annál inkább fokozódott a nép bizalma a segítő Szűz Mária iránt.

Bár vártuk a felszabadulást, de azért 1940 Pünkösdjén nem mertük remélni, hogy Mária nevenapján a csíki nép a templomi zászlói mellett a magyar zászlót is elhozhatja.

A magyar honvédek a vármegye határát 1940 szeptember 10-én lépték át. Csíkszeredába szeptember 11-én vonultak be.

Az átmeneti időben Hajdu Leánder, a háznak

helyettes főnöke, bejárta a vármegyét és az örömmámorban úszó népet, amely már várta a felszabadulás pillanatát hálaadó búcsúra hívta meg.

Szeptember 14—15-én a környék lakosságából 20.000 ember pünkösdi sorrendben, keresztek alatt vonult fel. A krónikáiró szerint soha ilyen lelkesedést és örömet nem látott Csíksomlyó. De ilyen búcsút sem. Csík népe lelkes hitvallást tett a somlyói Szűzanya mellett, aki a nehéz időkben legfőbb erőssége volt népünknek. A nagy körmenet fényét nagyban emelte a honvédség díszszázada és a tisztikar részvéte.⁷⁴

Ezzel meg is indult az a folyamat, amely ma sem szűnt meg s amelyet a nemzet hódolatának nevezhetünk a csíksomlyói segítő Mária előtt. Ez az egyetemesség a ház történetében az első eset.

A bevonulás alkalmával a magyar rádiós-csoport adott helyszíni közvetítést Csíksomlyóról.

A bevonulás után nemsokára megjelent Csíksomlyón gróf Teleki Pál magyar miniszterelnök, vitéz Imrédy Béla v. miniszterelnök. A tábornoki kar számos tagja stb.

Nagy napja volt Csíksomlyónak október 8-án, a Magyarok Nagyasszonyának ünnepén. Még a nyár elején erre a napra tűzték ki az Ezer Székely Leányok napjának megtartását. A felszabadulás után erre az ünnepségre meghívták a kormányzói párt. Vitéz nagybányai Horthy Miklós Magyarország kormányzója és Főméltóságú hitvese elfogadták a meghívást. Természetesen erre a nagy napra felkészült Csíksomlyó is. A honvédek nyírfából készítették és dolgozták ki a nézőteret. Hatalmas szabadtéri színpadot készítettek az Árvaház melletti téren, ahol a székely leányok és legények nemzeti táncaikat mutatták be.

A kormányzói párt a templom előtt P. Szőcs Dénes házfőnök és P. Hajdu Leánder vikárius fogadták. A Főméltóságú Asszony sokáig maradt a térdeplőn, mire a Kormányzó Úr megjegyezte

a házfőnök atyának: imádkozik a székely népért és elhunyt szeretett leányáért. Azután felmentek a Máriához és megérintették a szobrot, mint az népünknel szokásban van.

A kormányzói pár a székely népnek tomboló lelkesedése közben az ország hódolatát mutatta be a székelyek segítő Máriája előtt.⁷⁵

1941 év a zarándoklások éve volt. Szervezett zarándokcsoportokat nem vezethettek a lehetetlen közlekedés miatt, de egyesek, egyesületek, testületek azért csak megkísérelték Csíksomlyó megközelítését az ország minden részéből, amint erről a Vendégekönyv tanúskodik, pedig alig egynek volt alkalma, hogy látogatását megörökítse.

A látogatók közt volt vitéz József Ferenc főherceg Anna főhercegnővel, Batthyany Strattman László herceg és felesége, Uzdóczy Zadravec István ny. tábori püspök, Hász István tábori püspök, br. Bánffy Dániel földművelésügyi miniszter, dr. Fáy István államtitkár. A pünkösdi ünnepekre látogatott el Homan Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter, aki a klastrom által adott ebéden ünnepélyesen jelentette ki, hogy a tanítóképzőt és tanítónőképző intézeteket is visszahozzák Csíksomlyóra, illetve Csíkszeredába. Erre az alkalomra vonultak föl az erdélyi főispánok, a három székely vármegye alispánjai, képviselői és polgármesterei.

Aki megfordult Csíksomlyón, az tudatában volt és van annak, hogy nagy hálával tartozunk Isten legszentebb anyjának a segítő Szűz Máriának.⁷⁶

A templom belseje.

A templom homlokzata a szemlélőben a fönséges benyomását kelti. A nagyszerűen kiképzett külsőben akkor sem csatlakozik az ember, ha a főkapun átlépi a küszöböt és a belső világ tárul eléje, mert az arányokban a bazilikára emlékeztető vonásokat veszünk észre a nem tisztán kiképzett, háromhajósna alig nevezhető templom belvilágában. A templom építésének éppen ebben van az érdekessége és a tervezet megkészítésének mérészsége, hogy az építész ekkora arányokat engedett a minden segítő támpillér nélkül felépített boltozatra.

A templomot Urbánszky Fülöp kolozsvári festő festette ki 1911-ben miután a színes ablakokat a szentélyben és az evangéliumoldalon, a templom homlokzatán Schlein Richárd grottaui (Csehország) céggel elkészítették.

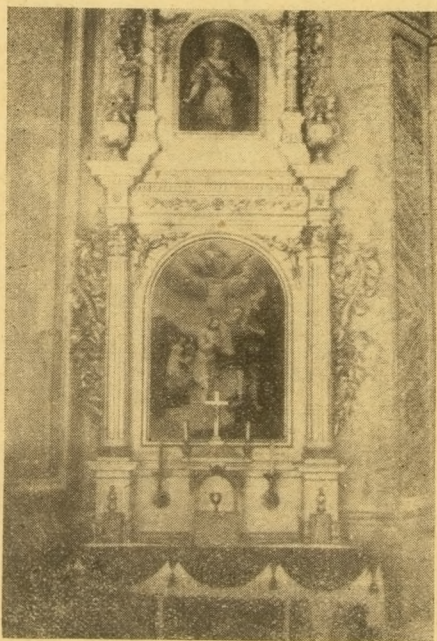
Ezek közül a templom homlokzatán lévő Szent Ceciliát ábrázoló színes képet özv. Mélik Istvánné gyergyóremetei úrnő ajándékozta, ami abban az időben tetemes összeget jelentett, mert 806 koronát adott erre a célra.⁷⁷

A színes ablakok elhelyezését 1905 évben kezdték meg és fokozatosan állították be. Először a Szent Imre, Szent Antal, Szent Ferenc, Szent Erzsébet képeket a rendház költségén, a Szent Margit képet pedig dr. Fejér Antalné Száva Margit apostoli syndikus feleségének költségén hozatták. Később készíthették el a kapisztráni Szent János és Szent Ágnes színes ablakait.⁷⁸

A Mária-szobor körül látható két, emberma-

gasságot meghaladó (260 cm.) Szent István és Szent László szobrot szintén 1905-ben rendelték meg Tirolból (Gröden), amelyeket Runggaldier József készített. Azt az 1371 korona 98 fillért, amely összegbe ez a két szobor került, éppen húsz

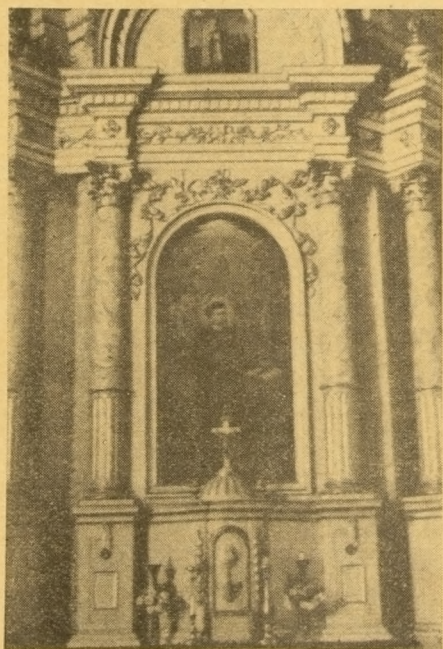

Keresztelő Szent János oltára. A felső kép Szent Sárát, az alsó kép Mária Magdolnát ábrázolja.

éven keresztül gyűjtögették az évenként összejövő búcsúsoktól.⁷⁹

A templomépítéssel kapcsolatban megemlékeztem az oltárok felállításáról. Láttuk, hogy azokat milyen nehézkesen s majdnem rendszertelenül és milyen hosszú idő alatt tudták beszerezni egyes áldozatkész család hozzájárulásával.

Azért megállapíthatjuk azt, hogy a barokk templomban készített reneszánsz stílusú oltárok kiképeztetésében megvan az összhang és ez talán annak tulajdonítható, hogy úgy az oltárok megépítése, mint a képek festése majdnem egy

Szent Ferenc oltára. A felső kép:
Szent Miklós püspököt ábrázolja.

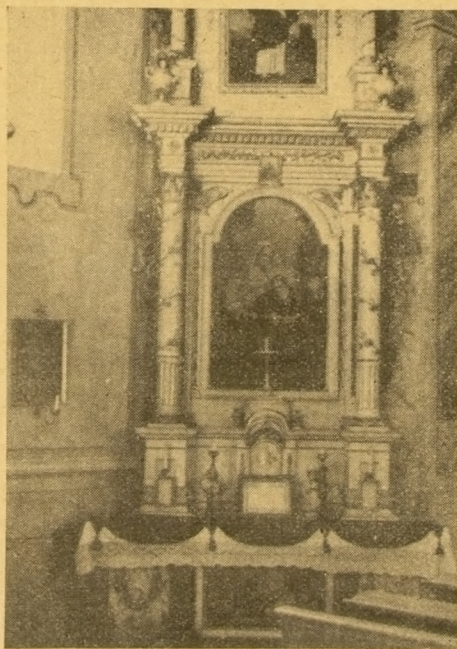
embernek, Papp Miklós brassói festőnek a munkája.

Az oltárok közül a legkésőbbben a főoltár készült el. Ennek megépítésére már 1844-ben rákésztültek. 1854-ben is gyűjtést rendeznek, hogy valamiképpen tető alá tudják hozni tervüket. Ez nehezen mehetett, mert a befejező munkálatok csak

1876-ban értek véget és ezen év augusztus 20-án szentelte fel a templomot Fogarassy Mihály erdélyi püspök.

Tekintettel arra, hogy azóta az oltárképek elrendezésében némi változás történt, azért ismétlő-

Szent Anna oltára. A felső kép: Szent Apollonia. Az alsó kép Jézus születését ábrázolja.

leg megemlítem, hogy az evangélium oldalon a Szent Ferenc oltár mostani képét Csűrös József kolozsvári képiro 1838 január 30-án fejezte be. A felső mezőben Szent Miklós püspök látható.

Szent Anna oltára 1839-ben készült. Özv. Rakovszky Mártonné br. Henter Anna adománya.

A felső mezőben Szent Apollonia és Isten Jézus születése van ábrázolva.

A keresztelő Szent János oltárát Lukács János és neje Mánya Sára csináltatta. A kép festője Papp Miklós 1840. A felső mezőben Szent Sára, alul pedig Mária Magdolna. Eredetileg a torony alatt volt Szent Klára oltára. Most nincs ott.

A lecke oldalon a szentélyben van Kortonai Szent Margit oltára ismeretlen időből és ismeretlen festőtől.

A templom hajójában Szent Antal oltárának régi képét 1931-ben a sófalvi kápolna részére ajándékozták. A mostani képet Szopos Sándor kolozsvári festőművész festette 1931-ben. A Szent Antal kép dr. Pákózy Károly budapesti orvosprofesszor (református) ajándéka a következő előzmények után: Az adományozó a háború alkalmával fogadalmat tett, hogy egy Szent István képet fog ajándékozni annak a székely falunak, ahol nem üzik az egykét, ahol szeretik a gyermeket és amelynek temploma nem veszhet el a magyarság számára. A ház abban az időben tanácsosabbnak látta, ha a Szent István képet Szent Antal képpel helyettesítik.⁸⁰

A felső mezőben Szent Bonaventura szerafi doktor képe látható. Az alsó mező itt is, mint a Szent Ferenc oltáránál üres.

Szent Erzsébet oltárképét 1938-ban Herczeg Ferenc festette.⁸¹

A Szent Erzsébet kép a wartburgi menekülést ábrázolja.

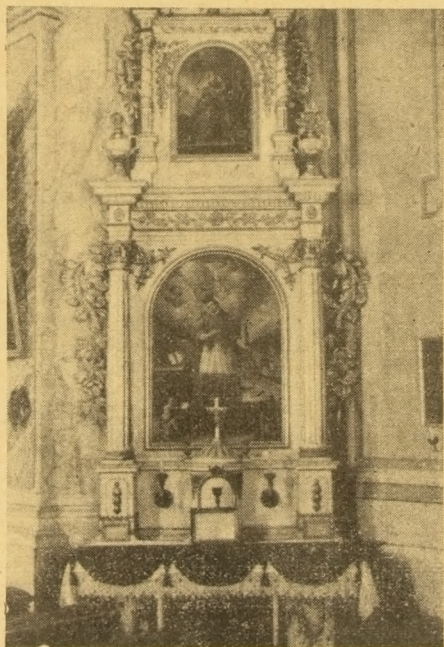
A felső mezőben Szent Juliánna, alul az utolsó vacsora ábrázolása van.

A Szent Erzsébet kép helyett Bálint Ignác, aki a vecseryemondó széket is készítette és felesége Bors Juliánna 1836-ban eredetileg Szent Ignác képét festették meg és oltárát készítették el.

Nepomuki Szent János oltárát Botsavitz János és fiai készítették.

Az oltárkép nepomuki Szent János megdicsőült alakját ábrázolja. Jobboldalon alul Prága vára és az a jelenet, amint Szent Jánost a folyóba dobják; a bal sarokban pedig egy angyal zárt levelet tart és jobbkezával az ajkát zárja el.

Nepomuki Szent János oltára. A felső kép Szent Erzsébet látogatását ábrázolja.

A felső mezőben Szent Erzsébet látogatása, alul Szent Vendel főpapi öltözetben.

A kórus alatt van a szenvedő Jézus kápolnája.

Újabban három szobrot állítottak be Szent Antal, Szent József⁸² és Szent Teréz⁸³ tiszteletére.

A templomot villanyvilágítással 1934-ben lát-

ták el, amelynek költségeit részben P. Bíró Lőrinc O. F. M. amerikai misszionárius fedezte.⁸⁴

A szószéket Papp Miklós brassói piktor csinálta 1835-ben. A szószék középső mezőjében a Szentlélek eljövetele van ábrázolva. Jobbról Szent Lukács, Szent János, balról Szent Márk és Szent Máté evangélisták képei vannak kifaragva. A mennyezeten Szent Mihály arkangyal fujja a harsonát.

A vecsernyemondó szék Bálint Ignác ajánléka, mint azt a feliratból is láthatjuk: „Ily díszes létemet hálálom Csik Szent Györgyi Vitéz huszár kapitán Bálint Ignác urnak és nője nemes Bors Juliannának, 1847.” Középen Szent Ágoston két diakonussal és a felső peremen a Szeplőtelenül fogantatott Szűz az angyalokkal.

A templom közepén lévő gyertyakoszorú (luszter) 1912-ben került a mostani helyére.

Az áldoztató rácsot a szentély és a hajó közé a ház egykori syndikusának Fejér Antal családjának (özv. Fejér Antalné, Fejér Albert, Fejér Béla, Fejér Mihály, Ájvászné Fejér Dóra) ajándéka 1938-ban.

A harangok.

A torony a templom dísze. Messze fehérlik a rónaságon, de a hegyek közül előtűnő torony a templommal egyformán megnyugtató a szemnek és léleknek, ha pedig a festő veszi ecsetjére sokkal hangulatosabb képet ad.

A torony nemcsak arra való, hogy a templomot kiemelje s ezáltal a falut és várost uralja, hanem hogy lakása legyen a harangoknak, amelyek a híveket imára szólítják; örömet és bánatot hirdetnek a község apraja-nagyjának; égi háborúra, közeledő ellenségre, tűzvészre, árvízre hívja fel a békés polgárok figyelmét. Az időjelzésre a toronyba szokták elhelyezni az órát is.

Mikor a templom mellé két tornyot emeltek; akkor nemcsak feltűnőbbé akarták tenni a templomot, hanem arra is számítottak, hogy az érkező búcsúsokat minél ünnepélyesebb harangzúgással fogadhassák és a körmenetek külsőségeit emelhessék.

Az új templomban kezdetben két harangot helyeztek el. A harangok száma azután megszorodott háromra, mert 1892-ben öntették az 500 kg súlyú nagyharangot „A boldogságos Szűz Mária tiszteletére öntetett a csíksomlyói kolostor költségén 1892-ben” felírással. Ezt is még az 1796-ban öntött Honori B. M. V. Patronae V. Con. Tsik Somlyó B. M. V. Visitantis Ord. M. n. Stricterioris Obse. fusa est a 1796 felírással 1916 december 17-én leszerelte a katonaság, elvitte, hogy ágyúknak beöntesse.⁸⁵

A klostrom északi szárnya a sekrestyével és a templom szentélyével.

Mivel ebben az időben a harangokat az összes templomokból leszerelték és elvitték, azért a forradalom után javulván a gazdasági helyzet, falvakban és városokban valóságosan harangbeszerzési láz fogta el az embereket. Az elvitt harangokat mindenhol egymásután pótolták.

Csíksomlyón 1922-ben kezdettek neki a harangalap gyűjtésnek, 5000 képeslevelezőlapot nyomtattak a rendházzal és ezeket árulták, amelyből 9000 lei jött be. Ezzel szemben az 1924-ben beszerzett új harangok, amelyeket az aradi Hőnig harangöntő céggel készítettek el 500.000 leibe kerültek.

Mikor P. Trefán Leonárd rendtartományfőnök értesítette a csíksomlyóiakat, hogy a pütkösdí búcsúra fel akarja szereltetni az új harangokat, nagy volt az öröm és megtették minden előkészületet az új harangok fogadására és beszerelésére. Június 3-án diadalmenettel szállították be a községbe.

Az első a Szűz Mária tiszteletére készült ezzel a felírással: „Csodákkal ékes somlyói Mária, Vedd és segítsd székely népedet“. 1133 kg súlyú. A másik Jézus szent Szive tiszteletére készült: „Jézusnak isteni Szive, Megpróbáltatásaink nehéz idejében vezesd égi úton Szent Ferenc erdélyi fiait“. Ez 752.5 kg súlyú. A harmadik Szent Ferenc tiszteletére öntetett 339.5 kg súlyban ezzel a felírással: „Szent Ferenc atyánk, nagy rendalapítónk, könyörögj érettünk“. A negyedik harang Szent Antalé 150.5 kg súlyban: „Csodákat, kik látni vágytok, oh jőjjetek Szent Antalhoz“.

A harangok összhangja ezt adja: c-esz-g-c.

A harangok június 6-án pénteken délután szólaltak meg legelőször.⁸⁶

A harangok árát P. Sándor Vitális, rendtartományfőnök fizette ki a későbbi években, mert a haranggyűjtés, amiben nagyon bíztak, kevésbé sikerült.

A kriptá.

Mint a legtöbb szerzetesrend temploma, a csíksomlyói kegytemplom is kriptával van összekötve.

A jámbor hívek kegyeletes szokása volt már az ősegyház kezdetétől fogva, hogy szerették pihenőhelyüket az oltár közelségében választani s az egyház sem zárkózott el az elől, hogy az arra érdemeseknek ott biztosítson sírhelyet.

Milyen régi a csíksomlyói templom kriptája, erre a kérdésre határozott feleletet adni nem tudunk, mert e legrégibb följegyzésünk csak a XVII. század végéről maradt fenn, amely Mikes Kelemen eltemetéséről emlékezik meg.

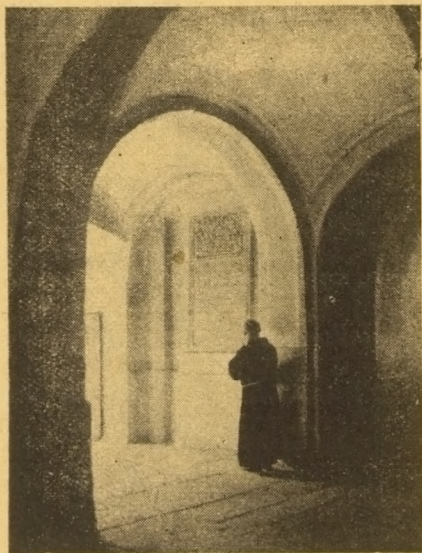
Mikes Kelemen, aki 1686 január 27-én halt meg, mint nagynevű katolikus férfiú és a hit védője szerepel Losteiner leírásában⁸⁷, aki jótevője volt a kolostornak is és a Szent Mihály aranyalról nevezett kápolnában kívánt eltemettetni, mely azelőtt a Brassóból idemenekült apácák kápolnája volt.

A zárda tagjainak politikai magatartása miatt a labancok rámentek a templomra és klastromra s ekkor fegyverek után kutatva a kriptákat is felhánták 1705 decemberében, azon reményben, hogy a Mikes-család kriptájában sok aranyat és ezüstöt fognak találni. Nem találtak semmit.⁸⁸

A templom alatt a kriptá megépítése Bakó Imre házfőnök nevéhez fűződik, aki 1732-ben, hogy elejét vegye az egyes családok azon kívánságának, hogy ki-kí tetszése szerint építesse temetkezési helyet a templom alá és ezáltal a templom

falait gyengítse, azért a templom szélességében megépítette a kriptát és ideszállította a Mikes-család (Kelemen és felesége, Mihály) csontjait és a szentély és Szent Ferenc oltára közé eső kriptába temette el. Itt nyugszik a templomhajó alatt Lukács Mihály, a szeminárium alapítója is (1730). A következő 1733-ban nagy halott került a krip-

A kriptá belseje.

tába. Mikó Judit úrnőt, a szegények és árvák anyját és pártfogóját br. Zorger György erdélyi püspök temette el május 22-én. Ide kívánt temetkezni a rendháznak apostoli fősyndikusa Bors Mihály is 1740-ben.

Mind többen és többen kívánják a kriptába való eltemetésüket és ez egy érdekes jogi döntésre ad okot.

Szokásban volt, hogy akik a szerzetesrendek templom kriptáiba temetkeznek, azoknak a holttesteit a plébánia-templomban szentelték be és a plébánost illette a temetés díja. Az atyák 1754 szeptember 7-én a saját és rokonsága kívánságára mielőtt Kovács Anna harmadikrendi nőt a plébánia-templomba vitték volna, eltemették a saját templomuk kriptájába és a temetési negyedet nem adták át a plébánosnak. Erről Barabás Márton plébános jelentést tett a püspöknek, aki azonnal interdictummal sujtotta a klastromot, amely 1754 december 21-től 1755 február 1-ig tartott. Hasonló kellemetlenségek máshol is fordultak elő, mint Szebenben, Brassóban és azért Rafain Ágoston provinciális orvoslásért hivatkozva a rendi kiváltságokra, azonnal Rómához fordult a Rota Romana többszörj döntésére és újabb nyilatkozatot kért, hogy kötelesek-e azon halottaknak testét, akik akár maguk, akár pedig a rokonság kívánsága révén templomainkban akarnak temetkezni, a plébánia-templomba vinni, s rend tagjai elvégezhetik-e a temetési szertartásokat? A Rota Romana 1757 május 28-án hozott ítélete úgy az erdélyi püspök, mint az esztergomi szentszék ítéletét megsemmisítette.⁸⁹

Az új templom építésével a kriptá L alakot nyert. Tágas, könnyen áttekinthető és leginkább rendtagok pihennek ott s várják a boldog feltámadást.

Az orgona.

A templom orgonája hangverseny orgona. Erdélynek jelenleg a legjobban beállított templomi orgonája.

Ennek is tiszteletreméltó múltja van. Érthető, ha az atyák gondoskodtak arról, hogy a kegytemplomban ne csak a történelmi múltat örökítsék meg méltóképpen, hanem a fejlődésben se legyen megállás.

A csíksomlyói kegytemplom orgonájáról 1659-ben olvasunk először.

A prázsmári szászok János eperjesi orgonapítővel templomuk részére orgonát készítettek Brassóban, de amikor az készen volt, akkor drágának tartották és nem vették át.

A csíksomlyói atyáknak ekkor volt egy kis pénzük és értékük, mert özvegy Haller Istvánné Barkóczy Anna Mária 24 ezüst tálat hagyott nekik. Ezt nem használhatván, eladták a fejedelemségre emelkedett Barcsay Ákosnak. Ekkor hallották meg, hogy Brassóban van egy eladó orgona. Hozzáadtak még 59 forintot és megvették. Az új orgonát Brassóból két szekér szállította Csíksomlyóra s ezért külön 10 forintot fizettek.

Kajoni János Nagyszombatban megtanulván az orgonálást, a felállításnál közreműködött és ennek később igen jó hasznát vette, mert mikor a tatárok két évvel később felgyújtották a templomot, akkor ő építette újra, sőt a tanultak alapján új orgonát készített Székelyudvarhelyre a jezsuitáknak, továbbá Mikházára és Szárhegyre is.

Elvégzett munkálatait Kajoni János 1664-ben egy kikészített deszkalapon (fatábla), melyet

az orgonába tett, a következőképpen örökítette meg:

Anno 1659 die 13 Aug. Ezt az Orgonát a Boldogságos Szűz Mária Templomának ékességére á Csiki Kalastromban és á Felseges I t nnek tisztelegere, vette örök emlékezetre melto Tisztelendő Pr. MiklosSomlyai Guards ejustem Conventus et Pr. Casimirus Damokos Custos Provincialis Patres et Fundatores basesque Custodiae S. Stephani Regis in Transylvania Istenben elnyugutt Tekéntetes és Nagos Haller Istvanne ide hagyot, Alamisnajibol, ezer ötven magyar forinton Eperjesi Orgona csinalo Janostól, mellyet Brassoban a Pras mari Szaszok szamara csinalt volt, de meg dragaltatvan belé hatták, mímeg vettük, hoztak ki Brassobol ket szekeren pro flor. 10. De hogy Istennek reank bocsatott ostorabol An 1661 21 Octb. in festo S. Ursulae á poganyság az egész Csikot el rablotta, el egette (akkor á Pater Miklos Somlyait ket Fraterrel le vagtak, P. Petrus Palfaluit el egettek, 4 Fratert el rablottak noha azokat In meg szabaditotta) akkor ez az Orgona is mind el eget volt de mivel hogy az In engemet ingyen valo irgalmassagabol meg tartott, mint hogy az el alkuvasban, meg veteleben, és ki hozasaban is jelen leven, eszköz voltam, és sokat farattam, im megint Anno 1664 esztendőben a romlás utan pro Gloria Dei meg csináltam ujolag, helyben alitottam fel epitettem és meg corrigaltam, azomban á R. P. Casimirus Damokos a Kalastromot eppen csak nem mind fundamentumabol meg epitette megboltatta, meg fedette, oltarokkal á Templomot fel ekesitette a mint a Tornyon valo Gombban levo levelből ki tetzik. Annak felette uj Positivumot Mikhazi es Gyergyai Kalastromokban Csinaltam Udvarhelyre pro P. Jesuitis Patribus et alia multa instrumenta etc es Fratres Stephanum Alfalvi et Nicolaum Ferenczi Clericos megis tanitottam Mikhazi Gargyansagomban annak nyomasara. Scriptum Anno 1664

Fr. Joannes Kajoni Valachus, Deffinitor actualis,
Concionator, Confess, organista et Organifaber
pro temp Guardian Szárhegy.⁹⁰

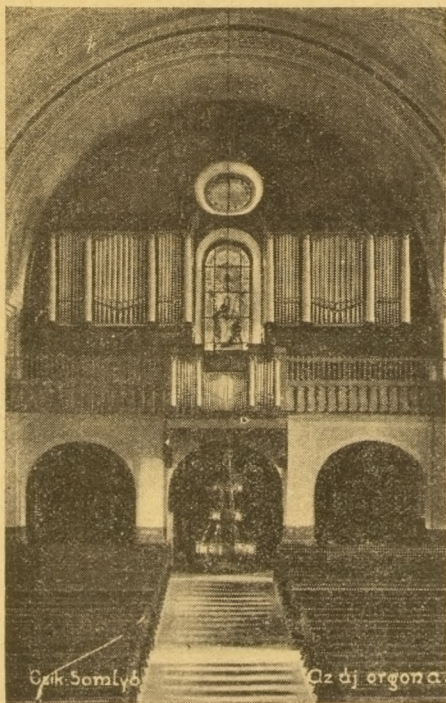

P. Kajoni János önarcképe 1673-ban 44 éves
korában.

Ezt a másodszer készült és most már nyugod-
tan mondhatjuk, hogy Kajoni-féle orgonát 1759-
ben Boeskor Paulin házfőnök egy szláv orgona-

készítővel újravitatta s a közölt betétet akkor fedezték fel.⁹¹

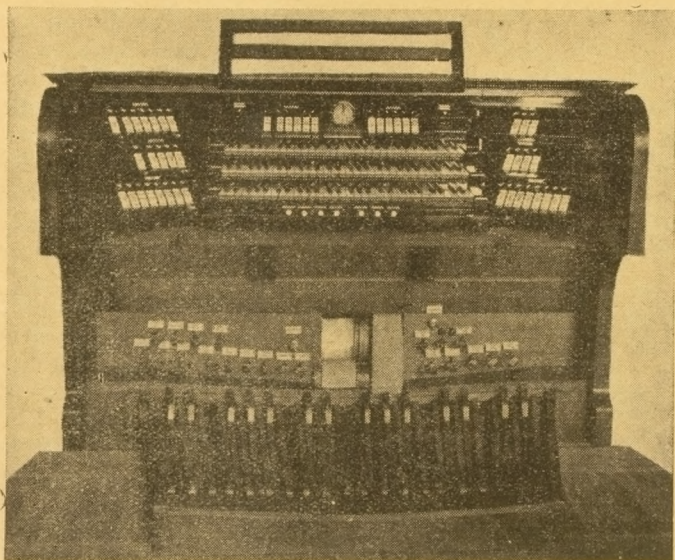
Bocskor Ádám a Seminarium régense 1779-ben azt jegyezte fel, hogy május hónapban brassói Raáb Jánossal az orgonán javítottak, aki sok sí-

pot és a Mixturához tartozó elkopott pedált rákott be az ujak helyett.⁹²

Az új templomba ezt a régi orgonát szerelték be, de a tanító- és kántorképzőintézet felállítása után az erdélyi rendtartomány másik nagynevű és munkásságú zeneértő papja P. Simon Jukundián cseréli ki.

Az új orgona játszóasztala.

A csíksomlyói háznak nagynevű tagja és később a rendtartomány főnöke P. Simon Jukundián a zeneköltészetben is Kajoninak méltó utóda, 1858—59-ben Kolonics István kézdivásárhelyi orgonaépítővel 24 változatra átdolgoztatta. A Kolonics által épített orgona először a kórus első részén állott s később vitték a régi helyére.

Amíg a tanítóképzőintézet Csíksomlyón végezte a kántorképzés magasztos feladatát, addig az új kántornemzedék ezen az orgonán gyakorlatozott 1900 óta és természetes, hogy a különben igen jól megépített orgona a sok próbálkozás következtében sok rongálásnak volt kitéve. Azonkívül is az idő eljárt felette és amint eddig láttuk, az orgonát minden száz esztendőben megújították.

Takács Gábor házfőnököt 1930-ban közelről kezdi foglalkoztatni egy teljesen újrendszerű or-

gona beállítása a templomba, mely kezdeményezésre elhatározó indítást adott az, hogy az Amerikában tartózkodó P. Bíró Lőrinc, P. Kovács Atanáz, P. Bíró Benedek, P. Kukla Tárzicius, kik Bíró Lőrincen kívül mind éppen a csíksomlyói házból távoztak az Egyesült Államokban tartózkodó magyarok pásztorálására, egy félmillió leit ajánlottak fel az új orgonára. Ez az előirányzott összegnek csak egy hányadát tette ki. Azért gyűjtésre számítottak, de a számításba beleszólott Csíkszenttamásnak leégése szeptember első felében. Tehát halasztani kellett a terv kivitelét. A politikai és egyházközségeket, közbirtokosságokat megajánlásra szólították fel. Lapok révén az egész Erdély katolikus közönségéhez fordultak és kb. 300.000 leit ajánlottak meg az egyes testületek költségvetésük terhére, melyből 1930-ban 100.000 lei be is folyt.

A házfőnök P. Pető Lóránd ferences orgona-tervezővel lépett érintkezésbe, aki el is készítette a terveket. Majd Geyer József, a budapesti zeneművészeti főiskola tanárának irányítását vette igénybe, aki új terveket készített és vállalta a felügyeletet is.

A nagy vám miatt arra gondolni sem lehetett, hogy valamelyik külföldi céggel végeztesse el a ház az orgonaépítést, azért Wegenstein Lipót és Fiai temesvári céggel léptek érintkezésbe, kötötték meg a szerződést.⁹³

A Simon Jukundián által készített orgona 1931 június 8-án Úrnapján az Ezer Székely Leányok részére tartott vecsernyén bűgött fel utoljára a nagy egyházi zeneszerzőnek „Hozzád fohászkodunk áldott Védasszonyunk” kezdetű énekével. Másnap már kezdték a régi orgona bontását.

Az új orgona felszentelésének idejét augusztus 15-re tűzték ki, de csak szeptember 8-án végezhették el nagy ünnepségek keretében. Domoikos Pál Péter erre a napra zenés misével készült.

Zsizsmann Rezső marosvásárhelyi orgonaművész hangversenyt adott. Schmithauer Lajos budapesti orgonaművész szintén Csíksomlyóra érkezett és ő kísérte a misét, aki ugyancsak egészen véletlenül *Hozzád fohászkodunk* kezdetű énekkel szólaltatta meg az új orgonát.

Az orgonaszentelést P. Imets Károly tartományfőnök végezte. Csíkszeredából és egész Csíkból nagyon sokan jöttek össze erre a napra.

Az orgonára még nagyobb összegeket adtak P. Bíró Benedek 100 ezer lei, Lukáts Antal gyermekóalfalvi földbirtokos szintén 100 ezer leit. Nagyon számottevő az erdélyi papság hozzájárulása a hívek adománya mellett.⁹⁴

Az új orgona Európának egyik legmodernebb orgonája, mely egyesíti magában úgy a francia, mint német iskola legújabb művészi vívmányait. Az orgonának harminchat játéka van. Hangszín és regiszter-palettája úgy van összeállítva, hogy nemcsak az aetheri pianissimótól a Sínai hegy mennydörgésének fortissimójáig nyújtja a hangárnyalatok skálájának minden fázisát, de lehetővé teszi azt is, hogy az egyetemes orgonairodalom több mint 500 éves irodalmának minden termékét a modern kincsekkel egyetemben korhűen és stílusosan adják rajta elő.⁹⁵

Az új orgona építése alkalmával takarékosági okokból meghagyták a régi szekrényt, amihez építettek a karzat korlátjára kifüggesztve egy kisebb szekrényt s ezekben helyezték el a 2500 sípot.

Az orgonabeállítás összegének utolsó tételét 60.000 leit, a rendtartományfőnökség fizette ki 1933-ban.⁹⁶

Iskolák.

A klastromtól keleti és nyugati irányban két régi épület hívja fel a figyelmünket. A kegytemplom a klastrommal és e két épülettel alkotta a történelmi nevezetességű Csíksomlyót. E két épülettömb körülöleli a klastromot mintha ezzel is jelezni kívánnák, hogy kulturális szempontból ők a klastromhoz tartoznak.

A keleti irányban lévő hosszú épület a régi gimnázium, szeminárium és tanítóképzőintézetnek volt otthona, mely erre a célra is épült. A nyugati irányban szintén a klastrom szomszédságában emelkedő épület Csík-, Gyergyó- és Kápszonszékek székháza volt s csak később helyezték el benne a gimnázium bennlakását, majd a tanítóképzőintézetet, szövő tanfolyamot, múzeumot, Egészségházat és 1942 őszétől kezdve újra a tanítóképzőintézetet.

Elemi iskola.

A csíksomlyói elemiiskolai oktatás kezdetét nem ismerjük. Azt azonban tudjuk, hogy a szerzetes és világi papságra készülő ifjak első ismereteiket a csíksomlyói atyák vezetése alatt nyerték és innen indultak valamelyik úgynevezett külföldi szemináriumba vagy klastromba, hogy továbbképzésüket folytassák és mint felszentelt papok kerüljenek vissza a Székelyföldre.

Az elemiiskolai oktatást intézményesen Damokos Kázmér szervezte meg. Az iskola fenntartására Rómából a Propaganda Fide Congregatio

tól évi segélyt eszközölt ki a ludimagister fizetésére. Kajoni János 1676-ban szükségét érzi a hiányzó tankönyveknek. A növendékek tanulmányának megkönnyítése egyik indító oka, hogy a nyomdát felállítsa és ennek révén tankönyvekhez juttassa az iskolába járó növendékeket.

A XVII. század közepén megszervezett népiskola a mai napig fennáll és végzi a vallásos nevelés magasztos munkáját. A szerzetes atyákat a múlt század végén váltották fel a világi tanerők.

Gimnázium.

A középiskolai oktatás kezdetét pontosan 1667-re tehetjük, mert 1669-ben már két ludimagister szerepel az iskolánál és abban az engedélyben, melyet a Könyvjegyzékek Kongregációja Kajoni Jánosnak adott: a középiskolai oktatáshoz szükséges könyvek kinyomathatásáról van szó.

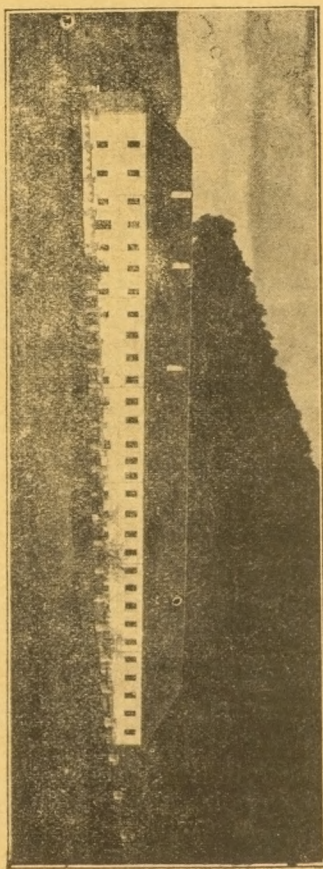
Az iskolának 1690-ben 171 növendéke volt. Ez a szám 1690-ben már 200-ra emelkedett. A következő években török-tatárbeütés, kuruc-labanc világ; sáskajárás, 1717-ben a nagy éhínség és pestis miatt megapadt a növendékek száma. 1698-ban a grammatikát és syntaxist 100 növendék tanulja, 1710-ben a grammatikát, syntaxist és retorikát P. Ács János tanítja. 1694-ben a tatárok megfutamításában P. Nizzet Ferenc a növendékeket is felhasználja és a tatárok kettőt közülük elhurcolnak.

Az iskola fejlődésben új lendületnek indul Lukács Mihály apostoli főjegyző, csíkkozmási plébános alapítványa által. Lukács Mihály egykor a gimnáziumnak volt tanára és először 1725 szeptember 2-án alapítványt tesz két tanító fizetésének és néhány növendék tanítattási költségeinek fedezésére. Az iskola ekkor három tanerős, két szerzetes és egy világi tanerővel.

Megindul a verseny a ferencesek és a jezsui-

ták között, mert a csíksomlyói iskola egyre népesebb lesz. 1734-ben 353 tanulója van. A jezsuiták vádjaiával szemben, hogy a ferences iskoláknak

A régi főgimnázium és tanítóképzőintézet, mely ma a Szent Vince nővérek vezetéke alatt álló árvaház

nincs meg a kellő nivója, Róma elismerését fejezi ki 1735-ben. Az erdélyi katolikus Státus védelmébe veszi a ferencrendieket. A három szék pe-

dig együttes ülésében emlékezik meg a ferencrendiek nevelői érdemeiről 1749 augusztus 28-án megtartott közgyűlésén⁹⁷ és megemlíti: „előttünk állanak a történelemben azon nagy férfiai nemzetünknek, kik gyermek- és ifjúkori kiképeztetésüket a Csík-Somlyói gymnasiumban nyerték. Innen került ki több püspök s más annyi kitűnő embere az egyháznak, szerzetnek és politikai pályának, kik egykor s most is fennálló nemzet-vallási egységnek dönthetetlen oszlopai valának . . .”

Amit a csíksomlyói iskola színvonaláról a csíki emberek a XVIII. század közepén írtak, azt írhatták volna egy és két századdal később is, mert fontosságából, nemzeti és vallási nevelői szerepéből ma sem esett ki.

Az iskola tananyaga Mária Terézia iskolarendelétéig (1773) nem volt szabályozva. Az anyag elvégzésében az egyházi előírások voltak az irányadók. Azután már állami felügyelet alatt állott és többször megrovásban részesült az iskola, mert a felülvizsgálókat nem elégitette ki a német szellem hiánya és a német nyelvnek fogytékos tudása.⁹⁸ 1746 szeptember 26–28-án a katonaságot és a hajdukat felvezényelték a diákok ellen, hogy a szék valamelyik főtisztviselőjén esett sérelmet megtorolja a diákokon, de a diákok sem voltak restek s kövekkel és dorongokkal fegyverezték föl magukat s az összeütközést csak a királybíró és az atyák közbelépése akadályozta meg.⁹⁹ 1848 március havában a csíksomlyói diákok is megünnepelték a szabadság zászlájának ki-göngyölítését és a felvonuló katonaságot ügyesen kijátszották.¹⁰⁰

A nevelés teljesen vallásos jellegű volt. A nép vallási életében résztvettek. 1751-ben szüntették be a diákságnak azon szokását, hogy Székelyudvarhelyre a Jézus kútjához, Csíkrákosra, Csíkszentgyörgyre, Csíkszentkirályra a Várkapolnához és Csíkdelnére a Szent János templomhoz körmenetileg vonuljon fel,¹⁰¹ de még megmaradt a

kilenckeddi kivonulás és a pünkösdi felvonulás, amelynek melegágya a diákságnak hagyományos Mária tiszteletében és a Csíksomlyón elsőnek alakult Mária Társulatában volt. Ez a Mária Társulat, amelybe a fölvételek ünnepélyes külsőségek között történtek, ugyanazt a szerepet töltötte be ezelőtt kétszáz esztendővel, mint ma a Mária Kongregáció.

A híres csíki színdarabokat is az ifjúság nevelésére írták tanáraik. A csíki iskolának külön színházterme volt már 1733-tól kezdve, melyet szükség szerint múzeumnak (tanulóterem) vagy hálószobának is használtak.¹⁰²

A csíksomlyói iskola kezdetben fából épült. 1733–34-ben újraépítkeznek. A régi iskolaépület-től keletre emeletes jobbszárnyat építenek, amelynek földszinti részét elemiiskolának, emeletét a szemináristák hálótermének használták. Az épület középső részén színielőadásokat tartottak. Bal-szárnyn a földszinten az alapítványos növendékek tanterme volt; az emeleten pedig a poézis és retorikai osztályok tantermét helyezték el.¹⁰³ 1735-ben a balszárnnyhoz még egy épületrészt emeltek, amelynek földszintes ívezetű részét Oratoriumnak használták. Az emeleten pedig a retorikai osztályt állították be. A következő évben egy asztaloslegény pipájából kiesett szén felgyújtotta s csak az Oratorium maradt meg.

1741-ben a templomot az iskolával egy 117 méter hosszú kőlábakon nyugvó fedett folyosó kötötte össze, hogy téli időben kíméljék a diákokat a hideg szél-től és hófúvástól. Ezt a folyosót 1923-ban bontották le. Alapjai még ma is láthatók.

1749-ben új építkezési tervekkel foglalkoztak az atyák a szék tisztviselőivel, de a tervek 1751-ben elakadtak és az új kezdeményezés 1777-ben a rendtartományfőnöktől indult ki.

A csíki székely nép 1780-ban magarávallalta az ujonnan építendő gimnázium anyagának ösz-

A mostani tanítóképzőintézet udvari részlete. Ez volt a Székház, később Szeminárium, tanítóképzőintézet, Egészség-ház, ma újból a római katolikus tanítóképzés céljait szolgálja

szezhordását. Az alapkövet június 17-én tették le s ősszel megkezdették az új épületben a tanítást. Azonban az új épületben dolgozó asztalosok gondatlansága miatt a régi retorikai terem a szemináristák múzeumával, színházzal együtt leégett.

Az új iskolai épülethez 5 öl hosszúságban szemináriumot építettek.

A mostani épületet 1837 tavaszán kezdték építeni és 1838 őszén fejezték be.

A ferencesek ezzel el is végezték építőmunkájukat a középiskolai oktatás érdekében, mert a gimnázium működése tanár és tanuló hiányában 1849-ben beszünt. Mikor 1851-ben Kovács Miklós erdélyi püspök sok sürgetésére a gubernium engedélyt adott az iskola megnyitására, a ferenceseket csak feltételesen és átmenetileg engedték vissza az iskola falai közé, mert a Bach-rendszer keretei közé nem tudták beszorítani a ferencesek

ízzó fajszeretetét s így csak a hittan tanítására maradhatott benn rendszeresen egy ferences atya 1901-ig. Mint kisegítőkkal azért a múlt században állandóan találkozunk.

1911-ben a gimnáziumot Csíkszeredára viték be.

A tanítóképzőintézet.

Csík és Háromszék katolikus hívei templomaikért, iskoláért, más kulturális intézményeiért eddig is sok áldozatot hoztak, de új feladatok megoldására is készek akkor, amidőn 1854-ben a csíksomlyói kis gimnázium tanári kara révén arra kéri az erdélyi püspököt, hogy a gimnázium alakítsák át főgimnáziummá.

Erre a kérésre választ nem kaptak s azért azt 1857 január 20-án megismételték, amelyre Haynald Lajos püspök kiadta a híres dekrétumot, amelynek a kérésre vonatkozó része a következőképpen hangzik: „Csíksomlyóra igenis főgimnázium kell, mint ezt a tanári testület óhajtja és kéri; de oda még egy iskola-tanítóképezde is szükségeltetik, kell egy jól szervezett normális iskola is. E három a legelső szükség”.¹⁰⁴

A püspök ismerte a székely nép szegénységét, azért mégis csak hozzá, adakozókészségéhez kellett folyamodnia a jelenben éppen úgy, mint a múltban és nem hiába.

Az egyházmegye területén általános gyűjtést indított meg a tervezett három iskola beállítására. Az adakozásban a felcsíki és alcsíki esperesi kerületek, tehát a legszegényebbnek mondható vidékek lakossága, igaz, hogy egészen katolikus, nyitotta meg a legjobban erszényét, mert ha dr. Haynald püspöknek 12.000 pengős alapítványát nem vesszük tekintetbe, akkor ez a két esperesi kerület annyit adott iskoláira, mint amennyit magyarhoni és az erdélyi egyházmegye

Dr. Haynald Lajos erdélyi püspök, biboros
és kalocsai érsek képe a klastrom ebédlőjében.

esperesi kerületei összesen összeadtak a 95.548 forint 12 és fél krajcárból.¹⁰⁵

A gimnázium ötödik osztályát 1857 novemberében megnyitották. A tanítóképző megnyitása még egy évig késett, mert a tanítóképzőintézet igazgatójául kiszemelt P. Simon Jukundián ferenc-rendi szerzetest csak 1858 februárjában küldhette Bécsbe, hogy ott a szükséges zenei tudományokat elsajátítsa. Simon Jukundiánnak ekkor már olyan zenei tudása volt, hogy a bécsi zeneakadémián nem látták semmi szükségét annak, hogy

ott időzzék s azért augusztus 3-án hazaérkezett és megtette a szükséges intézkedéseket a tanítóképző megnyitására, melyet 1858 november 4-re tűztek ki s amelyre Haynald püspök is Csíkba érkezett.

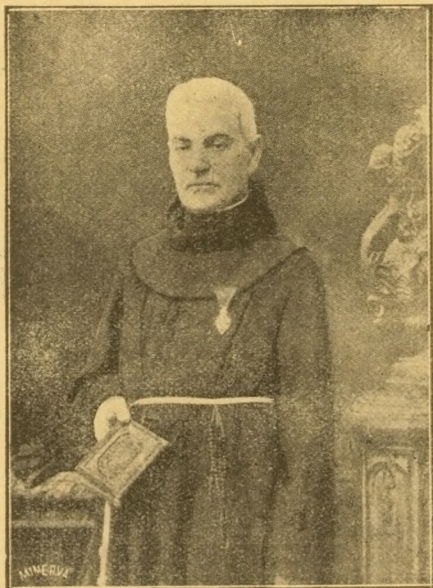
A tanítóképzőintézet első igazgatója P. Simon Jukundián volt, amely megbízatását 25 évig viselte. Első tanárai: Simon Jukundián mellett Bodó Miklós, Gruszt Ferdinánd és Szántó János ferences szerzetesek voltak. A főlempi iskolai tanítók szintén ferencesek voltak: Orbán Bertalan, Gergely Paulin, Endes Aurél és Jánosi Bálint. Az utolsó ferences tanár 1906-ban vonult vissza betegségé miatt.

Amíg a tanítóképzőintézet Csíksomlyón vagy Csíkszeredában volt elhelyezve, addig a rend kapcsolatait véglegesen soha sem szakította meg az intézettel. Felszentelt papjai itt nyerték tanítói oklevelüket. Az utolsó tömeges vizsgázók 1921-ben voltak. 1941 szeptemberében már 21 felszentelt pap a kolozsvári állami tanítóképzőintézetben vizsgázott. Szükség esetén kisegítették a tanítóképzőintézet tanárait, mint ezt látjuk 1914-ben, amikor P. Szathmáry Román ferences atya vette át heti 16 órában az ének- és zenetanítást. Ugyancsak 1941–1942. tanévben ferences atya tanítja a zenét P. Kelemen Konrád személyében. Az 1942–43. tanévben pedig Deésy Ipoly atya kapott rendes tanári kinevezést a hittan tanítására.

A tanítóképzőintézet nagyon az atyák szívéhez nőhetett, mert amikor 1922 május havában Csíkszeredába költöztették, akkor a ház krónikása a következő jóslatszerű bejegyzéssel örökíti meg ezt a lépést: „A tanítóképzőintézet szomszédságunkból 1922 májusában beköltözött Csíkszeredába. Jobb reménység jegyében, de azt gondolom, hogy meghalni ment oda az intézet. Nem tekintettek a múltra s mihelyt Somlyót, az ősi fészket elhagyták, mintegy jövőjüknek preiudicáltak!”¹⁰⁶

A jóslat szószerint beigazolódott. A tanítóképzőintézet 1922 óta, tehát ahogy elhagyta Csíksomlyót és bement Csíkszeredába, Csíkszeredán kívül volt már Kézdivásárhelyen, Marosvásárhelyen. Visszajött Csíkszeredába és mozgalom in-

P. Simon Jukundian ferences tartományfőnök és a tanítóképzőintézet első igazgatója

dult meg, hogy visszakerüljön az ősi fészekbe, Csíksomlyóra.

Az 1942—43. tanévet már Csíksomlyón nyitotta meg s remélhetőleg ezzel le is zárta a vándorlások korát. A jövő katolikus nemzedék nevelésének legtermészetesebb helye a Szűzanya lábainál van.

A Kajoni könyvsajtó.

Damokos Kázmér 1667-ben felállította Csík-somlyón az első iskolát.

Az elemiiskola beállítása rövid idő alatt más hiányokat is kezdett éreztetni: a tankönyvek hiányát. A Kajoni által megújított orgona és Kajoninak szerelme a szép egyházi éneklés általánossá tétele és egyöntetű kialakítása testet úgy ölthetett, ha az általa összegyűjtött énekek sokszorosítva kerülnek a nép kezébe. Azért az iskolai tankönyvek hiánya és az egyházi népének általánossá tétele arra indította Kajoni Jánost, hogy Erdélyben felállítsa az első katolikus könyvsajtót.

Ennek sok látszólagos nehézsége volt. A könyvsajtó felállításához először Róma engedélyére és azután pénzre volt szükség.

A könyvsajtó felállításához a pénzt úgy lát-szik hamarabb megtudta szerezni, mint az engedélyt. Valószínű, hogy ismerősei siettek segítségére, akik közül a legtöbbet Kornis Gáspár maroszéki főkapitány és Bánffy Kristófné Farkas Margit adtak, 110 forintot.¹⁰⁷

Az adakozásra kész szíveket könnyen megindította, mert 1674-ben már készen volt énekeskönyvének gyűjteményével s ezzel sarkalta önmagát is, jóbarátait is, hogy a könyvsajtót meg kell csinálni.

Mielőtt római előljáróságától engedélyt kapott volna, 1675-ben a könyvsajtót felállította és énekeskönyvét 1675 végén nyomtatni kezdette, mert 1676-ban készen volt vele.

Azzal, hogy a *Cantionale catholicum. Régi és Új Deák és Magyar egyházi ÉNEKEK, DICSÉRETEK, SOLTÁROK és lytániák* című könyvének 1675 november 18-án írt előszavában könyvét Csicsókeresztur földesurának Torma István Belsőszolnok megye főispánjának ajánlotta, azt bizonyítja, hogy a könyvsajtó felállításához valami köze Torma Istvánnak is volt. Torma István 200 forintot ajánlott fel a nyomtatási költségekre.

Kajoni János 1675 november 18-án egy klaszszikus szépségű levélben emlékezik, amelyet a *Cantionale* ajánló levelének nevez, Torma Istvánról, aki magára vállalta a *Cantionale* kinyomtatási költségeit.

„... mivel énekszó nélkül szükölködnek, Költs fel TE őket *Nemzetes TORMA ISTVÁN*, ezekkel az Éneklésekkel, ezekkel az Isteni Dicsérekkel, ezekkel az Isteni szeretetre gerjesztő Soltárokkal, ezekkel mondom, az áitatos, buzgó, és Istenes Énekekkel, Lytanákkal és a Mennyei boldogság kívánására indító Imádságokkal, mert az Isten TÉGED rendelt arra, midőn azoknak kinyomtatására legelsőbbben is felindított, engem biztatott és annak költségét magára vállalta: nem is egyébért, hanem csak szinte a nagy Istennek dicsőségére, a Keresztény Hivek vigasztalására, és hogy az Isteni szeretetre fel-indítsa az embereket, és a Mennyei Szent tüzet fel-gyujtsa a meg hült szivekben“.

Ezzel a kinyomtatott énekeskönyvvvel küldi Győrffi Ferencet Rómába, hogy a kívánt engedélyt beszeresse. Ir barátjának, Római Modesztnak, aki azelőtt három évig az erdélyi őrség őre volt, hogy legyen segítségére az engedély megszerzésében. Modeszt atya 1676 június 25-én írt levelében csak reméli, hogy a bécsi nuncius útján még mielőtt Győrffi Ferenc visszatérne megküldheti az engedélyt.¹⁰⁸

Semmi adatunk arra nézve, hogy a kívánt en-

gedélyt megkapta volna. Azonban Győrffi útja és Modeszt atya közbenjárása még sem volt eredménytelen, mert a Congregatio Indicis 1676 június 22-én engedélyt adott neki arra, hogy kinyomathassa Donatusnak a gramatica elemeiről írott munkáját, Alvari gramatikáját, Abacus könyvét és Cicero családi levelezéseit.¹⁰⁹ Ez az engedélyezés pedig feltételezi, hogy megvolt már a könyvsajtó működési engedélye.

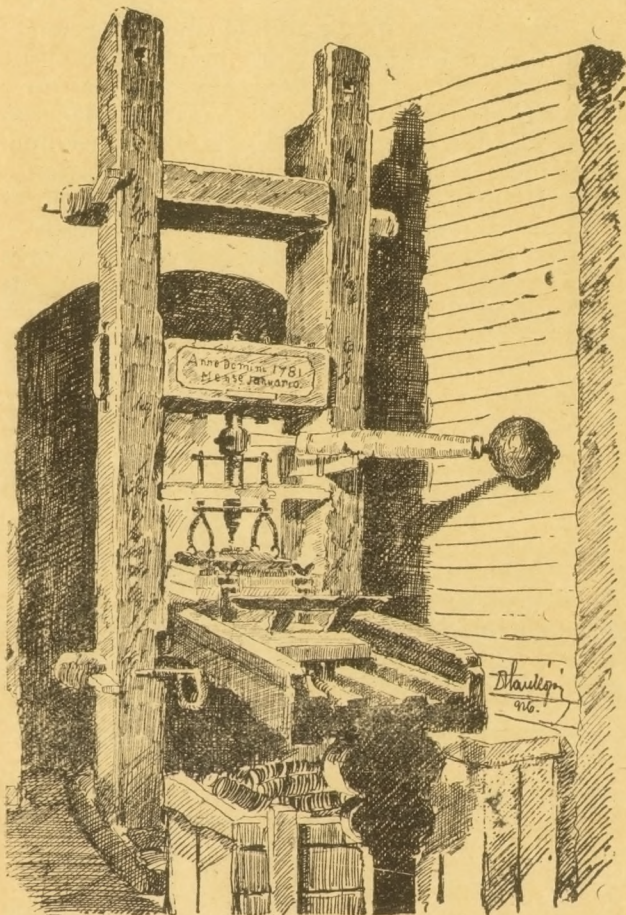
Kajoni erről az alapításáról az Őrségről írott munkájában¹¹⁰ a következőképpen emlékezik meg: „P. Joannes Kajoni szerzette a Typographiat pro necessitate Missionis Apostolicae, et Catholicorum huic regni, melynek szerzésében se Csik, se Mikházi kalastrom egy pénzt sem adott, hanem kézi munkájával szerzette az árát cum omnibus requisitis et pertinentiis suis.“

A könyvsajtón iskolai, énekes, imakönyveket nyomtak. Korszerű szükségességét hangoztatta a rendtartomány tanácsa is 1698-ban: „a csíki konventben lévő könyvsajtó a katolikus közönségnek nagyon hasznos, a hitterjesztő bizottságtól alapított világi iskoláknak pedig szerfölött szükséges. Mert katolikus könyvnyomtató egész Erdélyben nem található, hogy pedig eretnekeknek adjuk át a kinyomtatandó könyveket, attól kell félnünk, hogy vagy megrontják a könyveket vagy pedig egészen visszavetik.“¹¹¹

A nyomda Róma írásbeli engedélye nélkül működött 1772-ig. Legalább is ha valaki kérte volna, nem tudták volna előmutatni. Erre hivatkozik Rafain Ágoston rendtartományfőnök a Szentszékhez benyújtott kérésében: „Öregebb és szavahihető rendtársaitól úgy tudja, hogy a nyomda törvényesen volt felállítva, de ennek a rendtartomány levéltárában semmi nyoma nem maradt fenn s azért lelkiismeretének megnyugtatósára kéri a sajtó használatának megengedését és pedig bulla kibocsátása nélkül a legegyszerűbb

alakban. A Szentatya engedélye, melyet 1772 február 2-án adtak ki, a következőképpen hangzik: amint eddig úgy ezután is használhatják . . . a katolikus ifjúság nevelését tartva szem előtt. A

kinyomatott könyvek jegyzékét évenként küldjék meg a Hitterjesztési Bizottságnak.

A régi Kajoni nyomdát 1778 és 1781 években átépítették és ezt őrzik ma a kolozsvári rendházban.

A nyomda további működésében egészen az 1848-iki forradalomig nagyobb nehézségről nincs tudomásunk. A forradalom idején Gáll Sándor a felkelő székelyek parancsnoka Veress Ignác házfőnökre ráparancsolt, hogy kiáltványait nyomassa ki. Midőn a házfőnök erre nem volt hajlandó, kezét rátette a nyomdára és igazgatását rábízta Bíró Sándor református predikátor-kapitányra, aki kiáltványokat és újságokat nyomott rajta. Ezen nyomták a *Hadilapot* és az első magyar tüzérési lapot, a *Csiki Gyutacsot*. Ezért a következő évben a császári parancsnok a nyomdát a fiscus részére lefoglalta.

A nyomda később visszakerült a ház részére, de már nem volt nyomdásztestvér. 1859-ben János testvér a tipografus, de öreg, beteges, a keze reszket s szeptember 2-án át is helyezték. Az utolsó csíksomlyói nyomdásztestvér, Benedek Lázár 80 éves korában 1907 március 7-én hunyt el Csíksomlyón.

A könyvsajtóban megjelent munkákról egy nagyon hiányos könyvjegyzékét Glosz Miksa csíksomlyói tanár adott ki 1884-ben: *A csíksomlyói Szent Ferenc-rendi szerzetesek nyomdájában az 1662—1884-dik évig megjelent könyvek és egyéb nyomtatványok teljes címára. Csík-Somlyón a zárda betűivel. MDCCCLXXXIV.* Glosz tanár ebben a füzetben 131 nyomtatványt sorol fel, amelyeket jegyzék hiányában a könyvtárból összegyűjtögethetett.

A könyvsajtó munkája a székelyföldi és moldovai katolikusok életében nagy kultúrtörténeti szerepet játszott s lassú munkája egy töredéke annak a munkának, amelyet az atyák szívós kitartással egy félezredéve végeznek.

A könyvtár.

A szerzetesi élet közösségében nagyon fontos szerepe van a könyvtárnak.

A tudománynak melegágva ma is minden nagyobb szerzetes intézmény.

Könyvtárra akkor is szükség van, ha a rendtagok nem foglalkoznak kimondottan a tudományok művelésével, mert úgy a szemlélődő életet, mint a lelkipásztorkodást állandó előtanulmányozás és rákészülés nélkül alig lehet elképzelni.

A csíksomlyói klostrom élete mindig megoszlott a lelkipásztori munka és a tudományok

A könyvtár legértékesebb könyvei között

továbbadása között s különben is a múltban a háznak nagyon sok szentéletű tagja, híres szónoka volt, akik tudományukat az elmélkedő imádság és folytonos tanulmányozással gyarapították és fejlesztették. Azért a könyvtárnak az a szerepe volt a belső életben, mint a cellának, az oratoriumnak és templomnak.

Aki belép a könyvtárba, az erről a megállapításról könnyen bizonyosságot szerezhet, mert a beszerzett könyvek mennyisége, kora mindent szószjerint igazol.

Sajnos jelenleg nem tudjuk, hogy mi értéke van a könyvtárnak, mert a XIX. században a szerzetes élet nemcsak Erdélyben, hanem az egész világon nagyon lehanyatlott. Minden szerzetesi intézményt vagy megölt vagy megbénított a jözeфинизmus kihatása. Ezért a múlt század közepén a könyvtár fejlődése megakadt. Milyen értékei mentek veszendőbe, arról még fogalmunk sincs s milyen értékeket rejt ma magában, azt nem is sejtjük, mert rendezetlen, még csak katalógusa sincs.

Azért csak általánosságban említem, hogy vannak értékes kéziratok, ősnymtatványok és a XVII—XVIII. századokból egyes tudományágakat képviselő könyvek.

A) Kéziratok.

1. „Cantionale“ 1522-ből. Ferences Hymnarium és Antiphonarium. Irta Fr. Clemens de Huniad pro temp. in Wasarhel.

2. „Psalterium“. Gyönyörű iniciálékkal. Magyaros díszítésű betűkkel, 1523-ból.

3. „Missa Briennensis“, graduale, remek betűkkel. 1524. Fr. Clemens de Huniad.

Mindhárom pergamenre festve.

4. ORGANO MISSALE Kajoni Jánostól. Sajátos hangjegy-jelekkel.

5. Kajoni kézírásos munkái.

A kéziratok között kell említeni a csíksomlyói misztérium és iskoladrámákat. A könyvtárban fennmaradt:

1 kötet 47 misztériummal, kötetlenül 30 valóságos tárgyú dráma.

P. Péterffy Márton provincialis-féle gyűjteményben pedig 13 iskoladráma, I. rész *Actiones tragicæ*, II. rész *Actiones comicæ*.

6. Losteiner Chronológiája 1776—1777-ből.

B. A csíksomlyói ferences könyvtár becses értékei az ősnyomtatványok. A sok viszontagság között is fennmaradt 96 igen értékes példány. Ezek a könyvnyomtatás őskorából valók. Valamennyi 1500 előtti időből.

C. Hungarica, vagyis magyar ősnyomtatványok. Ebből 150 drb. van. A legrégebb magyar nyomdatermékek közül valók. Részben latin, részben magyarnyelvűek. Legrégibb példány 1557-ből való. Nyomtatott Brassóban.

A küldetés zsoldjában.

A ház tagjainak munkásságáról eddig kevés említést tettem, mert szemeim előtt csak a kitűzött cél lebeg. Aki a dolgok lényegét átlátja és a gondolatmenetet figyelemmel kísérte, az már úgy is hatalmas munkateljesítményre tud következtetni azon a területen, amelyet a csíki misszió jelentett a letelepedés idejétől a jelen pillanatig.

Mint misszionáriusok jelennek meg a ferencesek Erdélynek ebben a esücskében, amely mint látni fogjuk, nagyon messze kinyulott. A csíki paterok nemcsak Csíkot barangolták be, hanem megfordultak Moldovában a Szeret két partján; voltak Bukarestben, Kolozsvár, Szatmár, Nagyvárad, Nagykároly vidékén, bejárták a román és jugoszláv Bánságot mint igehírdetők. Az elmúlt huszonnégy esztendő alatt nem volt Erdélyben és Erdélyen kívül Romániában magyar katolikus telep, ahol csíksomlyói ferences atya legalább egyszer meg ne fordult volna, mint az újkor misszionáriusa.

Az előző két században a látszat az volt, hogy a ferenceseket a múlt az iskolához köti s a közelmúlt idők tapasztalata pedig arra tanít, hogyha szükség az iskolán kívül, az eredeti hivatás posztján is megtudták és megtudják állani a helyüket.

Lukács Manszvét korunk legfáradhatatlanabb misszionáriusa innen indult útnak és sok éven keresztül idetért vissza. A házban majdnem minden pater a misszionáriusi teendőket is vállalta állandóan.

Ha a mai munkateljesítményt nézzük, érdekes képet nyerünk a munkaterületről.

A kegytemplomtól jobbra építették a XVIII. században a Tipografiát a klastrom elé.

Két pap végez rendszeres tanítást az iskolákban. Az egyik kisegítő zenetanár a tanítóképzőintézetben. A másik kisegítő tanító az állami népiskolában. Egy pater káplán a csíksomlyói plébánián. Innen adminisztrálják jelenleg a csíkszépvízi, tusnádfürdői és kostelki plébániákat vagy plébániális helyeket. Vannak öten s mindig számítanak a környékbeli papság kisegítésére is.

Ezek az állomáshelyek és megbízatások azt bizonyítják, hogy a múlttól nem szakadtak el és egészen a jelenben élnek.

A múlt keze, a csíksomlyóiak részére a Kárpátokon túlra, a moldovai magyarság felé mutat.

A csíkiak a hívó szót, a figyelmeztetést erre felé is meghallották és felfogták. Amikor még senki sem gondolt a moldovai szegény magyarságra, P. Kukla Tárzicius megjelent közöttük karácsony, húsvét és a nyári hónapokban már 1923-ban. Azóta rendszeresen látogatta ő is, más pater is a magára hagyott és nyelvében pusztuló magyarságot.

Ezek az utak hívták fel az erdélyi magyarság figyelmét moldovai magyar véreinkre s megindult

a fejvesztett hajsza a megmentésükre. Egyesek érdemet akartak kovácsolni ebből, amint értek is el célt sokan s ezzel felhívták a román kormány figyelmét és nemcsak a ferencesek szorultak ki Moldovából a harmincas években, hanem másokat sem láttak ott szívesen többé. Sőt a moldovai szegény magyarok féltek a magyarok látogatásától, mert azután vagy a papjukkal vagy a csendőrrel gyűlt meg a bajuk.

Könyvek jelentek meg a moldovai magyarságról s ezekben hiába kutattam a ferencesek és főképpen a csíksomlyói ferencesek szerepét megörökítve. Pedig a ház történetírója 1927-ben erről a munkásságról a következőképpen emlékezik meg: „Soha sem volna szabad a somlyói zárdának erről a szép munkateréről elfeledkezni, lemondani, abbahagyni. Kívánatos volna, hogy az eljövendő idők előljárói mindig megértő lélekkel gondoljanak erre és a dolgokat úgy rendezzék, hogy mindig jusson egy-két pater ebbe a munkakörbe is.”¹¹²

Nem rajtunk mulott, hogy egy könyvnek elhamarkodott megjelenése miatt a jasi püspök nem tartotta tanácsosnak, ha mi ott lelkipásztori munkát végzünk. Így csak egy évtizedig járhatták a csíkiak Moldovát, de ezzel és azzal, hogy a pünkösdi búcsúra elcsalogatták a népnek egy töredékét, elég nyomot hagytak a lelkükben, hogy a magyarsághoz való tudatot ébrentartsák bennük egy időre.

A mondottakat megerősíti az, hogy amikor az első raj áttelepülési szándékból elhagyta Moldovát, ideiglenesen Csíksomlyón telepítették le és a csíksomlyói házfőnök P. Szócs Dénes, kísérte kijelölt lakóhelyükre.

A missziós tevékenységnek az egyesületek vezetésében és irányításában is megvan a talaja úgy a klastrom közelében, mint a környező plébániákon. Ma két ilyen egyesület van: A Szent Ferenc Harmadik Rendje és a Szent Kereszt Szövetség.

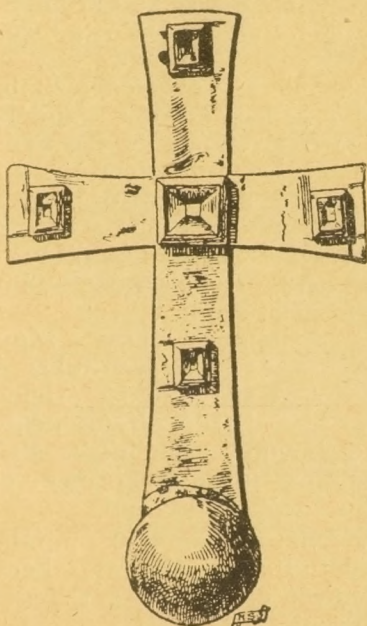
Értékek a klastromban.

Említettem azt, hogy a legutolsó nagy építkezés alkalmával a klastromnak minden értéket képviselő kincsét, régiségét pénzzé tették, hogy a templomépítés kiadásait fedezhessék. Ilyen építkezés pedig igen sokszor megismétlődött, tehát érthető, ha az idegen hiába akar régiségeket látni,

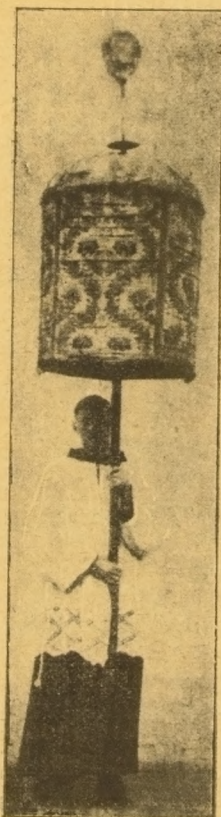
hiába számít arra, hogy egy ilyen régi múltra visszatekintő épületben kincsek lehetnek felhalmozva, mert alki-
alom sem volt rá, hogy kitől és az idő sem kedvezett erre.

Azért megállapíthatjuk, hogy a klastrom értékeit képviselő egyházi felszerelésben nagyon szegény.

Legértékesebb ezek közül a Mária ezüst koronájának keresztje. A korona újabb keletű, a XVII. században készített munka, míg a díszét képező kereszt a kövek nélkül a XV. században

Kereszt a Mária koronáján

Labarum.

készülhetett. Ez aranyból van.

Van a klostromnak négy régi kelyhe. Az egyik a XV ik, a másik a XVI. századból való (1513) gótikus.

Ezeknél régibb, de ugyan csak gótikus a püspöki mellkeresztből átalakított pacifikálé, mely alighanem Damokos Kázmér mellkeresztje lehetett. A vékony és aránytalan talpa hozzá van stilizálva.

Ugyancsak Damokos Kázmértól maradt a Hitterjesztési Kongregációtól kapott Chrisma tartó szelence, mely szintén gótikus és három miseruha. Egy magyaros himzésű arany-ezüst brokát. Egy selyemszövésű, értékes kézimunkával, mely a pápa ajándéka. Rajta a címer. A harmadik kazula kaftánból készült.

A sekrestyeajtó felett a templombejáratnál a csengő a XVII. századból való (1675).

Az értékek közé számítom a labarumot is.

A labarum alatt a rómaiak díszes hadizászlójukat értették. Csíksomlyói értelemben a Labarum díszes kelmével bevont és méhkas alakú

jelvény, amelyet a tanuló ifjúság a körmenetek alkalmával mint zászlót szokott kivinni.

Aki a nagy körmenet alkalmával minden felváltó segítség nélkül tudja visszavinni a kegytemplomba, annak a nevét erre a célra felfektetett könyvbe szokta beírni.

Hagyomány szerint ezek rendszerint a papi pályára mennek.

A Szent János kápolna.

Mikor a búcsúsok Csíksomlyóra nagy fáradtan megérkeznek, első útjuk nem a kegytemplomba vezet, hogy köszöntsék szívük forró és áldozatos szeretetével a Szűzanyát, hanem a kegytemplom bejárata előtt meghajtva zászlaikat, a régi Székház, most tanítóképzőintézet mellett elhelyezett Szent János kápolnához sietnek. A búcsúsok fogadása itt történik, még azon esetben is, ha ferences pap nem menne fogadásukra, mert eléneklik a Mária antifonát a könyörgéssel és még más Mária-éneket tetszés szerint, a felszabadulás után a Hymnust, megkapják az utasításokat a csíksomlyói tartózkodás idejére és azután ahogy jöttek, vonulnak a kegyszobor elé.

Nepomuki Szent János tiszteletére a kápolnát 1767-ben Salamon Imre, a kolostor egykori syndikusa, a saját költségén építette a temetőfal és a régi templom bejáratánál. Ezt a kápolnát, amelybe csak a pap és a minisztráns fért be, az új templom építése alkalmával lebontották. Ekkor a szobron kívül semmi sem maradt meg belőle.

A kápolna építésének oka a következő. A csíksomlyói pünkösdi búcsú alkalmával a hívek nem fértek be a templomba vagy a temetőbe s ezért engedélyt kértek br. Bajtay Antal József püspöktől a kápolna építésére, hogy nepomuki Szent János szobrát itt felállíthassák, Pünkösd és nepomuki Szent János ünnepén hordozható oltárkövön szentmisét mutathassanak be. Az engedélyt erre az utóbbira 1770 május 27-én adta ki Szeredai Antal püspöki helynök.¹¹³

A Szent János kápolna a búcsúsokkal

A kegytemplom építése alkalmával a kápolnát átvitték a templom homlokzatával szemben a mostani tanítóképzőintézet Egészségház-Szeminárium-Székház bejárata elé, ahol akkor üres telek volt.

Csík- Gyergyó- Kászsónszékek gyűléseit a XVIII. században és a XIX. század elején a Szeminárium nagytermében tartották. Blási József háromszéki királybíró 1824-ben fából emelt a gyűlések megtartására egy színt, amely az eső és a nap ellen védte. Ezt nem tartották méltónak és megfelelőnek, azért 1828-ban az új Praetorium alapjait lerakták és kereken tíz évig dolgoztak rajta.¹¹⁴

Az építkezésnél úgy esett, hogy a Székházba a bejáratot a kápolna nagyon megnehezítette s azért a Szék tisztviselői a rendi káptalanhoz fordultak és kérték a káptalant, hogy vigyék máshova a kápolnát s ezáltal szabadítsák föl a bejáratot a Praetoriumba. Ajánlatot tettek arra is, hogy az átszállítást a saját költségükön végzik.

Az 1827-ben nem teljesített kérést 1830-ban a Szék urai megismétlik s ekkor a káptalan a rendház tulajdonjogának fenntartása mellett kedvezőleg döntött.

A kápolna hossza 4.44 m, szélessége 3.27 m.

A kápolnán utolsó javíttatások 1921 és 1928-ban történtek. Amint a ház történetírója megjegyzi, az idő kopottá tette. Új festés, új oltár, új szószék volt a restaurálás eredménye. Mivel a kápolnában lévő Szent János szobor nagyon kopott volt, az új oltárra új Szent Erzsébet képet festettünk, hogy így teljesen elfogadható állapotban legyen eme kápolna csíksomlyói búcsúsok mindenkori fogadó helye.¹¹⁵

A kápolna homlokzati felírása, mely tévesen a csíksomlyói búcsú eredetét jelöli meg, 1817-ből származik.

„Emlékezetére

Azon győzelemnek, melyet 1559-ben pümköst szombatján ezen a helyen nyert ifjabb János Zsigmond király hada ellen az a maga sz. hitét védő székely nép. Ezen alkotmányt emelte sep. sz. Ivány Liber báró Henter Antal az Krisztus Rendjének arany keresztes vitéze az apostoli királyi és császári felség koltsos hive és nemes anya Udvarhely szék fő királybírója 1817.“

A Szent Antal kápolna.

A többször említett 1661 évi tatárdúlás elől a Hosszúaszóról származó és a Csobot családdal rokonságban álló Márk Jakab¹¹⁶ testvér a Kis-Somlyó hegy déli oldalában a kökényesbe rejtőzve nézte végig a klastrom és templom felégetését.

Látta a felcsapódó lángokat, hallotta a jajveszékelést, szemtanúja volt a menekülők legyilkolásának vagy elhurcolásának. A halálos félelem gyötrelmei között Szent Antalhoz folyamodott segítségért és ígéretet tett Szent Antalnak, hogyha a közelfekvő veszélyből szerencsésen megmenekül, azon a helyen, amelyen most tartózkodik, saját kezével fog kápolnát építeni és mindent megtesz a Szent tiszteletének terjesztésére.

Veress Lajos rendi krónikaíró feljegyzései szerint a tatárok ezen alkalommal Csíkból 10.000 embert hurcoltak el¹¹⁷ és a testvér szerencsésen megmenekült. Igéretét valóra is váltotta s a kápolna lassan felépült és Szent Antal tisztelete elterjedt a Székelyföldön.

A Szent Antal kilencedek általában, amint Losteiner írja, 1617-ben kezdődnek. Éppen a Szent intésére egy bolognai nő kilenc egymásután következő kedden végzett különös ájtatosságokat magtalansága megszűnéséért. Ami be is következett.

A csíksomlyói tanuló ifjúság 1720-tól kezdve kereszt alatt szokott a kápolnához kivonulni a Szent Antal ünnepén. Amikor az ifjúság körében a kápolna története általánosan ismeretes lett, ak-

A pünkösdi nagy kikerülés után a gyimesi csángók ájtatoskodnak a kápolna körül.

kor a kilenc keddeket is, testületileg tartották a következőképpen. Az ifjúság Labarum alatt testületileg a kápolnához vonult, ahol az egyik tanár szentmisét mondott.

Az ifjúság mellé szegődött a csíki nép is és azért 1743-tól kezdve P. Ambrus Jukundián bevezette a szentbeszéd tartását is. 1777-ben az ifjúság kivonulásához csatlakoznak a szentlélekiek, delneiek és csíkszeredaiak.

A látogatók nagy száma miatt 1753-tól kezdve a csíksomlyói kilenckeddi szónok kijelöléséről a rendtartomány tanácsa gondoskodott. Az első ilyen kijelölt szónok a szentéletű és országoshírű szónok, P. Berecki Romuáld volt.

Az olyan csodás események elbeszélése és továbbadása, mint amilyen a csíktaplocai nemes Damokos Józsefné esete volt, csak növelte a tiszteletet. Damokos Józsefné kezén undok betegségek jelentkeztek. Kilenc napi látogatást ígért Szent Antal tiszteletére. Meg is gyógyult Szent Antal ünnepe előtt.

A Szent Antal tisztelők 1772-ben társulatba tömörültek. 1780-ban már egy-egy kedden 1500–2000 hívő is résztvett az ájttatosságokon. Keresztjáró és Pünkösdi keddein a szám 3000-re is fölemelkedett.

A kápolna mostani terjedelmét 1750 és 1773-ban nyerte. Az építkezés kiadásait hallerkői gr. Haller Karolina gr. Gyulai Ferenc lovassági tábornok felesége fedezte, aki sokat bántódott egyetlen leánya elhalálózása és fiának betegeskedése miatt és fülfájdalmai is sokat gyötörték. Egyszer mély álomból fölébredve egy ferences jelent meg előtte. A szokatlan jelenet megzavarta és azt hitte, hogy képzelődik, de saját szemeivel győződött meg, hogy valóban élő alak áll előtte. Az éjszakai csodás, szokatlan jelenettől megdöbben, de a ferencrendi férfiú megszólalt: ha fiát meg akarja menteni a haláltól és ő is meg akar szabadulni a fülfájástól, gondoskodjék arról az erdélyi kápolna javításáról, ahol kilencnapig ájttatosságokat szoktak tartani. Ezzel eltűnt. Halálal vívódó fiának váratlan gyógyulása meggyőzte a látomás valóságáról s mivel ebben az időben Erdélyben a leírt kápolna csak egy volt, erről különben P. Péterffi Kornél atyától is hallott, 600 forintot ajánlott fel, amely összegből a kápolna gondozója, Tótt Sebestyén atya, a kápolnát kibővítette, azaz hozzáépítette a mostani kápolna hajóját.

Ambrus Jukundián atyának az ifjúsághoz tartott beszédeire Csík legtávolabb eső részeiből is tömegesen jöttek össze s akkor a kiskápolnát, amelybe csak a pap és minisztráns mehettek be, a mostani kápolna hajó nagyságára bővítették ki. Huszonhárom évvel később építették hozzá a szentélyt.¹¹⁸

1776. év május 16-án kezdték meg a VI. Pius pápa által hirdetett jubileumi búcsút Csíksomlyón. A pápai rendelet értelmében Csíksomlyón a plébánia, a Szálvátor kápolna, a kegytemplom és a Szent Antal kápolna voltak kijelölve,

melyeket a híveknek öt napon, tehát mindeniket ötször meg kellett látogatniok, ha a más föltételek mellett, a jubileumi búcsút el akarták nyerni.

Mielőtt a jubileumi búcsú megkezdődött volna, a Szent Antal kápolnát Kolonitz László erdélyi püspök felhatalmazására Bodor István a felecsiki kerület főesperese és gyulafehérvári kanonok 1776 május 7-én ünnepélyesen megáldotta.

A kápolnát a buzgó hívek adományaiból tartották fenn. S ha a Szent Antal kápolna pénztára, mint az az 1848—1849. évi forradalom alkalmával is történt, kiürült, akkor a klostrom gondoskodott minden szükségletéről.

A kápolnán javítottak még 1802—1804, 1856—1857, 1873, 1876, 1896—1897 években. Ezen esztendőben építették a kápolnához felvezető kőlépcsőt, kijavították a tetőt, az ajtót vaslemezzel borították és a tetőn is javítottak.¹¹⁹

A Szálvátor kápolna.

A Szálvátor kápolna, mely a Kis-Somlyó hegy tetején és a Nagy-Somlyó hegy lábánál épült, a név nyelvén Silator kápolna néven ismeretes. Silator a Szálvátornak rontott alakja és tulajdonképpen az üdvözítő, szabadító Krisztusról van elnevezve. Losteiner a hagyományra támaszkodva azt állítja,¹²⁰ hogy Szent István első magyar király a Gyula fölött aratott győzelem emlékére építette volna 1002-ben. Ezen állítást ő a csíksomlyói plébánia történetéből veszi, melyet a kolozsmonostori konvent levéltárából másoltak le. Ennél sokkal hitelesebb az a másik hagyomány, hogy a nádorfehérvári győzelem (1456 aug. 8) emlékére épült. A kápolna építészeti emlékei is erre vallanak. A homlokzatán találjuk a javítási évszámot: 1678.

A kápolna szentélye egyenesen záródik, késői csúcsíves és alig három lépés hosszú. Keskeny nyílású csúcsíves diadalíve hét láb magas. A kápolna hajója tíz lépés hosszú, hat lépés széles.

A kápolna fala kopott. Valamikor festett volt. Lőrészzerű ablakai befelé szélekednek, négyszögűek. Ajtaja nyugatra néz.

Belül a kápolna falán félkör alakban írt következő felírás olvasható:

Isteni SalVator! Szent harCot HarcoL e tábor. Hogy ki SziVébül iMáD vlvja ki égl honát.

A külső jobb, déli oldalán pedig a következő felírás van:

SalVatort Várunk a Mi Urunk Jézus KrÍsztus Aki istenI alázatos Testünket az Ó DICsöülésé

A Szálvátor kápolna.

nek a Lakjává fogja Változtatni Philipp. IV. 20.

Az északi oldalán elhelyezett felírásban pedig az újjrajavítás ideje és a kápolna rendeltetése van kifejezésre juttatva:

A szlnében eLVáltozVa MegDICsöült SaLVator ezen kápolnája 200 év után nagyrészt újjraJavitott DoMUs SaLVatorIs et JanVa IVstl-fICatlonIs poenItentlBVs.

1734 augusztus 30-án a kápolna déli oldalán megörökített érdekes felirat más szempontból figyelemre méltó. „Ezen a helyen láttatott az égből lebocsátott csodálatos lajtorja. És itten csodálatos processio járások és énekszók éjszaka. Azért hivatott ezen hely Salvator helyének. 1734 die 30 Aug.“

A kápolnát Vitus Pilutius marcianopolitai c. érsek 1680 évben az Úr színeváltozásának tiszteletére szentelt fel. Ünnepeles isteni tiszteleteket tartanak Húsvét és Pünkösd közé eső pénteki napokon és Úrszíneváltozás ünnepén.

Az 1916-ban elrekvirált harangok helyett 1924-ben két új harangot szereztek be.

A Szálvátor kápolna multjának ismeretéhez tartozik annak megörökítése is, amiről még a nagyanyám is beszélt, amikor e helyet 1906-ban bemutatta, hogy régen e helyen ostromozások voltak. Ezt igazolja: az Üdvözítő háza és a bűnbánóknak a megigazulás ajtaja.

Azok, akik a Csíksomlyót bűnbánólag meglátogatták és e helyre feljutottak, magukat szeges „vascsillagos korbáccsal verték vagy verették meg. Sokszor véresre.”

A kápolna belseje nagyon egyszerű. Képei primitívek. A szentély oltárképét 1879-ben adományozták. Az Üdvözítőt ábrázolja középen és két oldalt Mária és Mária Magdolna áll.

A hajóban pedig Jézus Szíve-szobor egészen új. Nem régi a lourdesi Máriát ábrázoló szobor sem. Oldalképei közül megemlítendő a megköltözött Krisztust ábrázoló és a lorettói Máriát ábrázoló kép.

A kápolna hajójának mennyezete fával van burkolva és festett, de mivel a fedélzet rossz volt, azért beszívargó nedvesség a festett képek egy részét feláztatta és nem tudtam kivenni az ábrázolt alakokat.

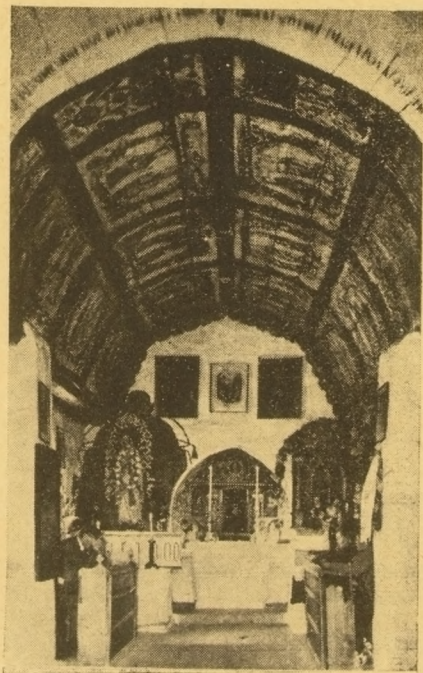
Különben a következő képek látszanak előlről és jobboldalról kezdve: Loyolai szt. Ignác, Xaveri szt. Ferenc, Assisi szt. Ferenc, szt. Antal, Remete szt. Antal, szt. Pál, Zoerárd és Benedek magyar rémete. Azután az apostolok: Jakab, Fülöp, Péter, Pál, János, András, Jakab, Simon, Bertalan, Tádé, Máté. Baloldalt szárnyas kép van a falnak támasztva, melynek főalakja a feltámadott Üdvözítő apostolai körében. Másnak mutatja kezén a sebek helyét. Mellékképei szt. József, szt. Ferenc, Remete szt. Pál és páduai szt. Antal.

A kórus homlokzatán deszkára festve a Ma-

gyarok Nagyasszonya szt. István és szt. László között.

A Szálvátor kápolna őre a remete. Mikor kezdődött itt a remeteélet, annak ideje feljegyzések nélkül bizonytalan. Annyit tudunk, hogy II.

A Szálvátor kápolna belseje.

József rendelete ezt is megszüntette, de azért azután is állandóan tartózkodik valaki a Szálvátor kápolna mellett.

II. József rendeletére 1782 március 26-án hat remete cserélte fel remete-ruháját világi ruhával. Ugyanez volt a sorsa a terciáriáknak is, akiket Gáll Péter és Kováts János egyházi férfiak világi

karhatalom igénybevételével a Jerichó és más falusi házakból kényszerítették az atyai házba való visszatérésre. Sírás, zokogás, jajveszékelés között vonultak végig az utcán. Később a püspök engedélyt adott arra, hogy elhagyott helyükre visszatérjenek és halálukig ott maradjanak.

A remetelakot 1941-ben építették újra. Lakója Jakab Imre tizenkét év óta tartózkodik a Szálvátor kápolna mellett. A kápolna területét ezelőtt nyolc évvel bekerítette, hogy az állatoktól védje. Gyümölcsfákkal ültette be.

A szenvedő Jézus kápolnája.

A Szálvátor kápolna keleti részén van a szenvedő Jézus kis kápolnája.

A szenvedő Jézus kápolnájában az oszlophoz kötözött Krisztus szobrát őrzik.

Kis fülke az egész, amelynek a nyugati oldalán a latinnyelvű falfelírás a szünet nélkül megújuló áhitatos imára hívja fel az olvasó figyelmét: *sine Intermissione oroditis Deo In LoCo Isto et Plae orationes Vestrae Atque suspiria non erunt Inania.*

A szenvedő Jézus kápolnája.

Ezen a helyen szünet nélkül imádjátok az Urat és könnyörgéseitek nem lesznek hiábavalók,

A szenvedő, oszlophoz kötözött Jézus-szobor nagyon szép. Jézus térdelő alakban van ábrázolva. A felírás szerint valószínű B/áró Hent/er Ant/al: és G/róf Hal/ler Anna 1810 ajánlotta.

A szobor háttérében a szenvedő Jézus vásson képe van a falra téve.

A plébánia templom.

Csiksomlyó községnek északi részében a község felett egy magaslaton emelkedik az egyházközség hivatalos temploma: a plébánia templom Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére.

A templom Csobotfalva, Várdotfalva, Csiksomlyó, Csíkesomortán és Csiktaploca katolikus híveinek volt hivatalos temploma, mert ezen politikai községek katolikus hívei képezték az egyházközséget. 1751-ig Csíkszereda is Csiksomlyóhoz tartozott s ha szép idő van, a csíkszeredai hívek ma is legnagyobb részben Csiksomlyón a kegytemplomban hallgatják meg a vásár- és ünnepnapi szentmisét.

A mostani plébánia templom alapkövét 1800 június 25-én tette le Ferenczi Péter főesperes-plébános. Az építkezéssel lassan haladtak s 1804 év végén párkányozták és boltívezték be. Schmidt Konstantin ebben az évben készítette el a főoltárt.

A templomszentelést 1817 Szentháromság vasárnapján báró Rudnay Sándor erdélyi püspök végezte.

A régi tornyot a mostani magasságába 1824-ben emelték fel, amelyet 1901-ben galvanizált pléhvel fedtek be. A templomot Bálint Lajos főesperes-plébános restauráltatta és festette ki 1911-ben.

A templomépítés még lassabban haladt, mint azt a kegytemplomnál láttuk.

A mostani templom építéséhez 1757-ben fogtak. Ekkor összehordottak mindent, ami az építkezéshez szükséges; követ, téglát, fát, de 1766-ban

A plébánia templom.

meghalt Szász János plébános. A hívek nem tudtak megegyezni az istentiszteletek sorrendjében, mert a taplocaiak azt kívánták, hogy náluk a plébános minden második vasárnap tartson istentiszteletet. Aztán a hívek nagy része már nyolc év óta katonáskodott. Az egész ezredből csak egy század volt itthon s 11 század Galiciában tartózkodott. Így elmaradt.

A régi, Szent Péter és Pál tiszteletére épített plébánia templom az egykori árpádkori templom fölé épült.

A régi templom szentélye 1681-ig nagyobb átalakításon mehetett keresztül, mert két kisebb oltárát ezen év Húsvét második vasárnapján kon-

szekrálja Vitus Pilutius c. marcionopolitai érsek.

Ennek a templomnak tornyát a keleti ajtó fölé 21 és fél öl magasságra kőből 1677-ben kezdte építeni taplocai Anda Péter, a buzgó harmadikrendi testvér anyagi támogatásával. Ő adományozta a ferenceseknek a Borkertet.

A régi templom 15 öl hosszú, 3 és fél öl széles és ugyanannyi magas volt.

A szentély boltíves és a hajó sima mennyezettel készült.

A templom szokott helyén két rend fából készült kórust építettek. A harmadik kórus a déli oldalon a csikszeredaiaké volt.

Három árpádkori emléke van. Két ajtókeret, amely a szertárnak és a könyvtárnak szolgál bejáratul. Valószínű innen származott Pálfalvára az árpádkorabeli szenteltvíztartó. Talpa keskeny, korongszerű. Szára közepe felé kissé domborodó, hengerded. Hengerded medencéje oldalain vésett háromszögre osztott díszítésű.¹²¹

A Kálvária.

A nép Jézus hágójának nevezi a Kis-Somlyó oldalának azt a részét, amely a Szálvátor kápolnától csapásszerűen ereszkedik le a fenyves erdőben a hegy lábához.

Meredek oldalrész ez, s próbára teszi a leg-erősebb lábizmokat is. Visszatekintve az útról egyes embereket szédülés fog el.

A búcsús nép nagyon szereti a Jézus-hágóján végezni ájtatosságait. Egymagukban, vagy keresztekkel szoktak kivonulni erre a kavicsos oldalra, sokszor térdenállva csúsznak ki és így végzik a keresztútját.

Azt hiszem ez a szokás egykorú a búcsújárás kezdetével. Sehol semmi feljegyzés erről. A ház történetében 1834 évről is van említés téve, mint a tanárok és tanulóifjúság kezdeményezéséről.

A még álló kőből faragott keresztek után itélve 1868-ban újították meg a keresztutj kereszteket.

A háború után mozgalom indult új stációs keresztek felállítására. Az új stációs keresztek szépek, erősek. Egyöntetűen Kovács István zsögödi kőfaragó készítette ezeket.

A kereszteknek felállításából tökéletesen viszatükröződik a kor szelleme és népünk helyzete.

I. Stáció felirata: Ősi hitünk, székelységünk maradó nevéképpen álljon e szent emlék. Álljon e szent téren. Szent Tamás gyermekei a Hargitán túlról. 1926.

II. Stáció felirata: A keddi búcsúk ájtatos népe kegyelettel állíttatta Csíksomlyón 1926.

A Kotormány keresztje a Szent Antal kápolna mellett, 1803.

III. Stáció felirata: Bűneink miatt kereszted elé roskadunk. De esésed felkelésre int. Minek emlékére áll itt e szent Kereszt. Állították Ditró gyermekei 1927.

IV. Stáció felirata: A megváltás ezerkilencszáz éves emlékére állította a Szt. K. Hadsereg brassói tagozatának ifjúsága s annak jótevői. 1934.

V. Stáció felirata: Keresztviselő Krisztusom tanítsd meg székely népemet, hogy nagy lélekkel hordozza keresztjét. Állította özv. B. Gábor Adámné Szárhegy 1939.

VI. Stáció felirata: Állították Simó Márton molnár és neje Balázs Eszter 1939.

IX. Stáció felirata: Állították Korond község katolikus hívei.

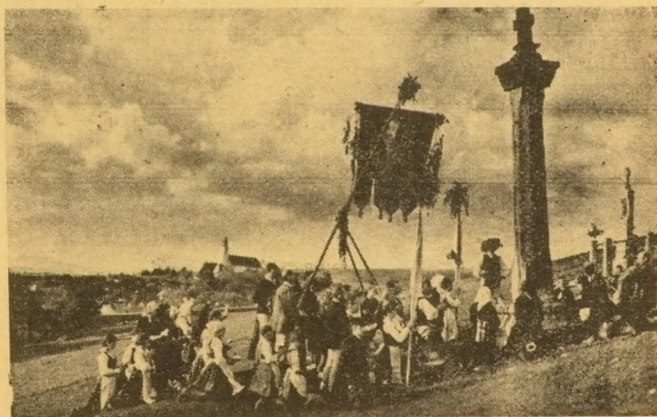
XIII. Stáció felirata: A kolozsvári katolikus hívek adománya 1937.

XIV. Stáció felirata: 1937.

Ezek szerint hiányzik még a 7. 8. 10. 11. 12. Stációk keresztje.

Különben az egész Kis-Somlyó hegye tele van kereszttel. Ezek közül művészi értékű egy sincs. Inkább történelmi emlékek.

A régi Stáció-keresztek közül fennmaradtak a gyergyószentmiklósi latin és örményszertartású katolikus egyházközségek, szárhegyi egyházközség és P. B. jelzésű keresztek. Új J. (akab) Imre 1935 jelzésű kereszt.

Az ájtatoskodók egy csoportja gyülekezik a Kálvária alatt

A fakereszték közül a legérdekesebbnek a Szent Antal kápolna mellett lévő fakeresztet találtam 1803-ból. „Páduai szent Antal Isten hőssáfára tekints leegedbőleszent keresztfára légy az úr Jézusnál a mi védelmünkre. A hit szent egységnek kegyelet ormán állítá Csik szengyör: Bánk: Gy. falva, Kotormán 1803 junius havában.“

A Jézus hágójától balra a búcsúsok útján szintén vannak fakereszték, melyek legnagyobb részét Jakab Imre remete állította helyre.

A Harmadik Rend.

Szent Ferenc rendjének világban élő tagjai, az Anyaszentegháznak legbuzgóbb és legtevényesebb világi apostolai. Ahogy azt XI. Pius pápa elképzelte és az Actio Catholica-ról kiadott körleveleiben lefektette, Szent Ferenc elgondolásában is az általa éppen erre a célra alapított Harmadik Rend tagjainak kötelességévé ezt tette.

A Harmadik Rend korszerűségét éppen a nagy szociális pápa iránymutatásai adják meg. Az Actio Catholica-mozgalom azokat az irányelveket és célszerűségeket fekteti le, amelyeket Szent Ferenc a XIII. században Harmadik Rendjével beállított a világi emberek életébe: az önmegszentülést és vállvetett munkaközösséget az egyháziakkal. XIII. Leó pápa 1883-ban az újjászervezés megindításához ezekre az alapelvekre épített.

Ebben van Szent Ferenc elképzelésének korszerűsége nemcsak ezelőtt hétszáz esztendővel, hanem ma is, mert akár az Actio Catholica feladatait nézzük, akár Szent Ferenc Harmadik Rendjének szerepét, életét és munkáját figyeljük, a hasonlóság igen nagy és a lényeg ugyanaz.

A csíki medence lakóinak vallásos élete ellen kifogást nem emelhetünk. Mindig öntudatos és töretlen volt azokban a politikai alakulatokban is, amelyek különben kellemetlenül befolyásolják a vallásos élet kifejlődését.

Amíg az egyik oldalon ezt tapasztaljuk, addig viszont az a helyzet áll előttünk, hogy a Harmadik Rend életstílusa nem gyökerezett meg katolikus tömegeinkben úgy mint azt az eddigiiek alapján remélnünk lehetne.

Mivel az erre vonatkozó feljegyzések nagyon hiányosak és későn kezdődnek, azért ebből arra következtetünk, hogy csak a XVIII. század közepén indul be lendületesebben s alig húsz évi beállítottsága után kezdődik a hanyatlás és amint törés mutatkozik az első rendhez tartozók életében, azonképpen kezd bénulni a Harmadik Rend szelleme is a világiak között. Nem szabad felednünk: erős öntudatra, nagy fegyelemre van szükség az első Rendhez tartozók életében, ha azt akarják, hogy a Harmadik Rend életképes és virágzó hajtása legyen az első Rendnek.

A XVII. század közepén a csíksomlyói Harmadik Rendnek volt egy igen kitűnő tagja Anda Péter, akiről néha mint a ferencrend tagjáról emlékeznek meg a feljegyzések.

Egyedül az ő szorgalmazásának köszönhető, hogy a Szent Péter és Pál egyházmegyének, ahogy az egyesített egyházközségek Csíkszereda, Csíktaploca, Várdottfalva, Csobotfalva, Csíksomlyó, Csomortán plébániális templomát megnagyobbították. Ő szorgalmazta és nagyobb adományt tett le erre a célra. Ugyanakkor a kolostornak adományozta a Borkertet, a mai fürdő területét.

A Harmadik Rend kezdeményezése a klastrom területén Jegenyei Ferenc nevéhez fűződik. Ez azonban rövidéletű volt. Nagyszombatban ki nyomtatják a Harmadik Rend szabályait 1660-ban, de talaj még nem érett meg arra, hogy az átplántálás életképes maradjon.

Ennek oka lehet az is, hogy a klastrom tájékán 1531-től kezdve találkozunk a klarissza és begina apáca intézmény nyomaival. Sőt még a XVIII. század közepén is a templom Szent Mihály kápolnáját magukénak mondják és a templom tisztántartásáról ők gondoskodnak.

Azt is tudjuk, hogy a társulatokba való tömörülés csak a XVIII. század első felében kezdődik és nagyon szeretik a körmenetek tartását, főképp

pen ünnepeken a temetőbe, mert akkor sokkal nagyobb volt a halottak tisztelete, mint ma. A körmenetek vagy délelőtt a nagy mise előtt voltak vagy pedig délután két órakor tartották. A Csíkből menekült moldovai katolikusoknál ma is így van. A Kordaviselők például minden délután kimentek körmenetileg a temetőbe.

A Harmadik Rendet helyettesítette a Kordaviselők Társasága.

A Harmadik Rendnek és a Kordaviselők Társaságának vezetése csak 1753-ban kerül egy kézbe, ami azt bizonyítja, hogy a Kordaviselők Társulata gyengül és a Harmadik Rend tagjai pedig erősödnek.

A buzgóbb lelkek közül sokat elvont a Mária Társulat, Mária Szive Társulat, a Szent Antal Társulat és a Kordaviselők Társulata. Nyilvánvaló, hogyha az okokat kutatjuk, amelyek akadályul és okul szolgáltak arra, hogy a Harmadik Rend nem fejlődhetett azzal a lendülettel, amellyel szeretnők, akkor ezekre is kell támaszkodnunk.

A Harmadik Rend életében új szellem csak 1914-ben jelentkezik. Ez az idő összeesik Csíksomlyón azzal a jelentőségteljes eseménnyel, amikor a kiöregedett és reform szellemet el nem fogadott rendtagok kezéből a vezetés fiatal és reformált szellemű rendtagok kezébe került. (1913.)

A világháború első esztendeje nem volt a legerencsésebb kezdetnek. Augusztus és szeptember hónapokban minden vásár- és ünnepnap délután ismertető előadásokat kezdettek a Harmadik Rendről; beosztották a havi szentmise idejét, amelyet a hónap harmadik vasárnap d. e. 8 órájában állapítottak meg.

Az első harmincegy tag Csíksomlyóról, Csíkszeredából, Csíktaplocáról jelentkezett.¹²² Az 1926 évi Szent Ferenc jubiláris ünnepségek alkalmával sokan jelentkeztek, de ekkor még rendszeresen nem foglalkoztak a vezetéssel.

A Harmadik Rend megerősítése és öntudatos megszervezése P. Benedek Fidél nevéhez fűződik, aki szívós munkával és nagy öntudattal feküdt neki ennek a feladatának és külön rendi községekbe szervezte Csíksomlyót, Csíkszeredát és Csíkszépvíz egyházközségének Harmadik Rendjét.

A csíkszeredai harmadikrendi község nagyon tekintélyessé fejlődött már 1938-ban. A város katolikus vezető férfait és nőit látjuk a tagok között.¹²³

1939-ben a katolikus nagygyűlés alkalmával a Harmadik Rend is szakosztályi gyűlést tartott a zárdai négyszögben és Bello M. Leonard általános rendfőnök körlevele értelmében határozatokat hozott, amelynek alapján a rendtartomány tanácsa felállította a Harmadik Rend tartományi igazgatóságot.

A csíki körzet 1935-től Szent Ferenc rendalapító atyánk ünnepén minden évben megtartja Csíksomlyón évi összejövetelét.

A Harmadik Rendet itt is máshol is meg kell becsülni, mert az első rend tagjai a legkitartóbb és legmegbízhatóbb segítő társait innen remélheti. Ezt nekünk annál inkább tudomásul kell vennünk, mert ezzel mindenféle egyesület vezetősége tisztában van. Ha lelkiéletéről és szívós munkáról van szó, akkor mindenki szívesen támaszkodik a Harmadik Rend tagjaira, sőt számítanak is rá. Ez pedig azt jelenti, hogy egy egyesületben nem a szám, nem a mennyiség, hanem a minőség a fontos.

A Kordaviselők Társulata.

A kordások Társaságát P. Taplocai István (meghalt 1678) szervezte meg.

A Kordások Társaságának tagjai minden délután két órakor kereszt alatt vonultak ki a temetőben időnkint szentbeszédeket tartottak, oktatásokat adtak a részükre. 1709-ben a kivonulás alkalmával egy katona meglőtte magát a temető mellett és a kivizsgálásoknál a gyilkosságot a kordásokra fogták s azért eljárást indítottak ellenük.

1753-tól kezdve az volt a vezetőjük, aki a Harmadik Rendieknek igazgatója volt és ugyanazt a fogadalmat tették le mint a harmadikrendiek.

A kordaviselő Társaság 1780-ban szűnt meg.¹²⁴

A Mária Társulat.

Az iskolákban tanuló ifjúság Mária tiszteletének ápolására és fejlesztésére alapította meg P. Szabó Benedek, az ifjúság lelki vezetője, 1730-ban a Mária Társulatot, amely idők folyamán nemcsak a hagyományos Mária-tiszteletet mélyítette el a csíki ifjúság lelkében, hanem intézményeket is létesített önmagában, amelyek nagyobb lendületet adtak a csíksomlyói szellem kibontakozásának.

A Mária Társulat megalapítása foglalkoztatta már a Szeminárium megalapítóját, Lukács Mihály apostoli főjegyzőt is, de mielőtt tervét megvalósulni láthatta volna, meghalt.

Szabó Benedek atya nem elégedett meg azzal, hogy tanítása és beszédei közben többször rámutatott a boldogságos Szűz Mária anyai pártfogására, hanem az iskola keretei között kezdetben egy bizalmas kör megalakításának terve foglalkoztatta: a Hortus Carthenicus. Azért a Rómában tanuló Csűrös János kászónújfalvi plébánosnak írt 1730 január 18-án, hogy a tanulóifjúság jámborságának fokozására és a hazának becsületére a Szentszéknél eszközölje ki szándékának megvalósulását. Kérését meg kellett ismételnie, de kívánsága teljesült, mert XII. Kelemen pápa 1730 október 16-án kiadta a *Cum sicut accepimus* kezdetű megerősítő bulát, amelyet Sorger György erdélyi püspök december 11-én tudomásul vett.

Az ujonnan alakult Mária Társulatot a szepőtelenül fogantatott Szűz pártfogása alá helyez-

ték és az ünepélyes felvételt 1731 július 2-re tűzték ki.

A Társulat rektora Andrási István apostoli főjegyző felcsíki főesperes és csíksomlyói plébános volt. Elnöke pedig Ács János atya.¹²⁵

A jelölteket a felavatásra Labarum alatt vonultatták fel.

Tanácsosok voltak: Barabás Márton, Kis György plébánosok, Czikó Ferenc a két Szék főjegyzője és Czikó László.

A Társulat első tagjai 45 tanuló és Adorján János elemiiskolai tanító, a nagyobb osztályos növendékek (retorikai osztály) közül kerültek ki, de rövid idő alatt annyira népszerűvé lett, hogy 1734-ben a hívek adományából a gimnázium mellett Oratoriumot építenek, amelyet kezdetben múzeumnak és előadó-teremnek használnak. Majd a gimnázium kibővítése után csak ájtatossági célokra használják; oltárral és szép egyházi ruhákkal látják el. Kastal János nagyprépost és káptalani helynök székelyföldi körútja alkalmával meglátogatván a gimnáziumot, engedélyt ad arra, hogy a növendékek részére az oratoriumban csendes szentmisét végezzenek, de egyuttal kötelezi arra is az ifjúságot, hogy vásár- és ünnepnapokon a konvent-miséen is megjelenjenek.

A társulati összejövetelek alatt szentbeszéd, könyörgő imák, himnusz éneklések voltak az elhunyt tagokért és a jótevőkért halotti zsoltosmákat végeztek. Testületileg jelentek meg a körmeneteken, amelyet a Labarummal, zenével és fáklyákkal kísérték.

Főlvétel a Társulatban július 2-án, Sárlos Boldogasszony ünnepén volt. A jelöltek és a régi tagok kettős sorban vonultak fel a templomban. Először egy nagyobb osztályos növendék tartott beszédet és társait a Szűzanya védelmébe ajánlotta. Majd az evangélium oldalán ülő rektor elé járultak és fogadalmat tettek, hogy a boldogságos

A csíksomlyói öreg diáktalálkozó alkalmával 1927-ben a régi facigerek aszcendálásra indulnak

Szűz oltalma alatt akarnak élni és meghalni. A fogadalmi idő egy évi próbaidő volt.

Veress Lajos társulati elnöksége alatt épült az Oratorium kőből, de nemsokára színházterem építéséről is a Társulat gondoskodott, sőt a gimnáziumhoz egy szárnyat épített.

A Mária Társulat áldásos működését II. József szüntette be 1785-ben. Andrási Rafael 1792-ben nyitotta meg újra, de ez a hét esztendő elég volt arra, hogy értékes felszereléseik kallódásnak induljanak.

A Mária Társulat működése a századfordulón szűnt meg a diák Mária-kongregációk általánossá tételével. A csíksomlyói főgimnáziumban 1731 óta fennálló Mária-kongregációt (az Albumnak ez a bejegyzése így téves) 1903-ban az általánosan újjáéledő kongregációs mozgalom hatása alatt az ifjúság püspökének, *Majláth Gusztáv Károly* erdélyi püspöknek, kívánsága szerint Balog József, az in-
zet első világi pap vallástanára újjászervezi. Azért

a csíksomlyói kongregánisták megtartották hagyományos öltözetüket (faciger-fáklyavivő) az ünnepi kivonulásokra. A Labarumot a pünkösdi nagy kivonuláskor mindig egy diák szokta vinni.

A pápai bulla értelmében a Társulat tagjai különböző cselekedetekért különböző búcsúban részesültek, ha gyóntak, áldoztak és pápa szándékára imádkoztak. Kiemelték azokat, akik résztvesznek a körmeneteken, temetéseken, akik kísérik a körmeneteken, vagy a betegekhez az Ol-táriszentséget. Akik egy Pater, Avet végeznek harangozáskor a betegért vagy a Társulat tagjaiért imádkoznak, a tudatlanokat tanítják stb.

A Mária Társulat megszervezésében a rend tagjai részéről fáradoztak P. Csató Elek a Szent István királyról elnevezett ferences rendtartomány első tartományfőnöke. Azután P. Szabó Benedek, aki az előkészítés munkáját végezte és korán elhunyt, Gáspár Ferenc házfőnök, továbbá Ács János rendtartomány-tanácsos.

Amíg a vezetés a ferencesek kezén volt, addig csak II. József alatt szünetelt és a szabadságharc idején három esztendeig (1849–1851). A Mária Társulat utolsó ferences vezetője P. Kopatz Pátrik a gimnázium hittanára 1900 szeptember 9-én végezte utoljára a felvétel bejegyzéseit.

A Mária Társulat piros bársonyba kötött hatalmas Albumát, melyben a felvételeket még ma is nyilvántartják, Bors Mihály, a klastrom fősyndikusa és felesége Mikó Judit készítették, nagy ezüst veretekkel díszítették 1732-ben.

Szent Antal Társulat.

A Mária Társulat a tanulóifjúságot gyűjtötte Mária lábai elé, a Mária Szive Társulat pedig a mindkét nemhez tartozó embereket. Ez a két társulat tartotta ébren a Mária-eszményeket azoknak a lelkében, akiket a csíksomlyói csodatevő Szűz istenanyasága megihletett és a szebb, tökéletesebb élet felé vonzott.

Szent Antal tisztelete az ifjúság révén mélyült el, fejlődött, terjedt az emberek között s így a Szent Antal Társulat nemre és korra való tekintet nélkül otthont biztosított mindazok számára, akik bizalmukat különösképpen helyezték Szent Antalba s az ő oltalmától reméltek különösebb isteni segítséget.

Szent Antal tiszteletét Erdélyben a csíksomlyói tanulóifjúság terjesztette el, amint az a kápolna történetéből ismeretes.

Az ifjúság lelkes buzgósága meghódította a szülők lelkét is és mikor már általánossá lett a szent tisztelete, akkor XIV. Kelemen „Cum sicut accepimus” kezdetű bullájának szellemében megalkotották a Szent Antal Társulatot.

A Szent Antal Társulat tagjainak részére az említett bullában kiemelt búcsúkegyelmeken kívül még kétszer is a Szentszékhez fordultak újabbnegedményekért. Azért 1772 december 22-én nyert engedmény alapján mindaz a katolikus hívő, aki Szent Antal ünnepe után közvetlenül nyolc napon át a csíksomlyói kegytemplomot meglátogatja, gyónik, áldozik és imádkozik, évenként egyszer teljes búcsúban részesül. Ez az engedmény hét

évre szólott. Ugyanazon napon kelt harmadik engedmény ugyancsak hét évi terjedelemmel, amelyeket azután mindig meg lehetett hosszabbítani, teljes búcsúban részesülhetett mindazon katolikus hívó, aki Szent Antal ünnepe előtt kilenc kedden a Kis-Somlyó hegyére a Szent Antal kápolnához vezetett körmeneten résztvesz, gyónik, áldozik s valamelyik templomban imádkozik, az utolsó kedden teljes búcsút nyerhet. Ezen kívül az első kedden hét évi és minden további kedden száz napi búcsúban részesülhet. Ezek az engedmények abban az időben ritkébbak és nagyobb jelentőségűek voltak az emberek szemében mint ma.

VI. Pius pápa 1779 december 3-án kiadott levelében elődjének engedélyét odamódosította, hogy a Szent Antal kilenced első és utolsó keddjén az ismert föltételek mellett teljes búcsút engedélyezett és a közbeeső keddek egyikén pedig, amelyet a megyés püspök határoz meg, hét évi és negyvennapos búcsút.¹²⁶

II. József rendelete ennek a Társulatnak működésére is vonatkozott. Azonban ezt később újra felélesztették, de már a régi lendületét nem tudta visszanyerni. Az utolsó tagokat 1913-ban írták be. Összesen hármat, kettőt Szépvíztől, egyet Korondról.

A Szent Antal Társulatnak 1773—1897 között 7287 tagja volt.

A Társulat a legnépesebb a megindulás kezdetén és a jozefinizmust követő időben volt. 1783-ban 473 jelentkezett, 1774-ben 175, 1775-ben 228, 1776-ban 144, 1777-ben 261, 1778-ban 214 volt a jelentkezők száma. 1793-ban egyszerre 581 jelentkezett. Azután az évi jelentkezésben a kétszázat 1806-ban, 1879-ben haladták meg.¹²⁷

Mária Szíve Társulat.

Kaysrugg gróf és P. Castulus a S. Venceslao 1733-ban azzal a kéréssel fordultak a rendtartomány tanácsához, hogy a boldogságos Szűz tiszteletének terjesztésére szervezzék meg a kármel-hegyi Szűzről nevezett Társaságot. Nem tudták azonban biztosítani a Társulat fejlődésképes fennállását s azért ez a kérés tárgytalanná vált.

Harminchat évvel később Tompos Imre csíksomlyói házfőnök látván a hívek buzgóságát s hogy több kegyelemforrást nyisson meg számukra, azért 1769-ben engedélyt nyert a rendtartomány tanácsától arra, hogy Mária Neve Társulatot a hívek részére megszervezze. Sőt XIV. Kelemen pápától megkapta az erre vonatkozó engedélyt 1770 január 9-én „Cum sicut accepimus” kezdetű levéllel, hogy megalakítsa a csíksomlyói klostrom templomában a Mária Szíve Társulatot és a Társulat tagjai részére teljes búcsút engedélyezett a belépés napjára, a halál órájában, pünkösöd vasárnapján az első vesperástól, tehát szombat délutántól, másnap napnyugtáig, ha a szokásos feltételeknek eleget tesznek: gyónnak, áldoznak és a pápa szándékára imádkoznak. Sőt a Társulatot megszervező atya kérésére ezt a pápai engedményt 1770 február 6-án kelt kérésre május 21-én kelt értesítésben odamódosította, hogy a Társulat mindkét nembeli tagjai részére az említett teljes búcsú kegyelmeinek elnyerési idejét pünkösöd egész nyolcadára kiterjesztette.

A Társulat főünnepei voltak: Sarlós Boldogasszony, Nagyboldogasszony, Kisasszony és Szepőtelen fogantatás ünnepe. Az ünnepségek keretei mind növekedtek, amíg II. József rendelete meg nem szüntette.¹²⁸

Az Ezer Székely Leány-nap.

A katolikus székely ifjúságnak a csíksomlyói tűztől eltávolodnia nem szabad. Ez a történelmi tudat és örökség rögzítette meg azt a gondolatot, hogyha már a tanulóifjúságot elvitték a segítő Szűzanya közvetlen közelségéből, akkor minden rendű és rangú katolikus székely ifjút évenként össze kell legalább egyszer gyűjteni és figyelmeztetni kell arra az örökségre, amelyet akkor nyertek, mikor István pappal Gyergyóból először idezarándokoltak, hogy hitüket megvédjék. Hitvédelem, fajvédelem gyakran találkoztak, vagy egymás mellett haladtak történelmünk folyamán.

A román megszállás nekünk, erdélyi magyaroknak, e kettő találkozását jelentette újra és mi megértettük az idők figyelmeztetését, amikor felkészültünk hitünk és nemzeti öntudatunk védelmére.

A megszállás első esztendejében a belső ellenállásnak külső megnyilvánulása volt a magyar ruhának kivonulása az utcára. Mennyi derék magyar asszony és leány szenvedett meg magyar ruhájáért az idegen uralom huszonkét esztendejében! A letiltott, üldözött magyar ruha alatt magyar szívek szakadoztak, szenvedtek.

A magyar ruhának magyar életünkbe való bevonulása éles tiltakozás volt a megszálló hatalommal szemben, amely nemzeti öntudatunkból akart kiforgatni; szegénnyé akart tenni és ősi hitünktől megfosztani.

A veszély közelfekvő volt és elindította a szöttek-mozgalmat. Kezdtük ősi népviseleteink

szépségeit felfedezni, meglátni, megszeretni, terjeszteni, csokorba gyűjteni és ekkor vettük észre, hogy népviseletünk a legszebb virágos réttel vetekedik szépségben, színben, pompában.

Megelevenítette ezt nekünk a Csíksomlyón megrendezett Ezer Székely Leány-nap.

Székely leányaink útja a kenyérért a Regát felé irányult. Bukarest, Galac, Braila és más nagyobb

Vegyes csoport az Ezer Székely Leány-napon 1940-ben

román városok egymásután nyelték el a székely ifjúságot. Félő volt, nehogy a ruhával az erkölcsök is megromoljanak. P. Takács Gábor csíksomlyói házfőnök, Stettner Andrea és Zakariás Flora a Szociális Testvérek Társaságának tagjai ez ellen a fenyegető szellem és törekvés ellen állították védővonalt gyanánt Csíksomlyót. Ezért gyűjtötték egybe legelőször 1931 július 7-én a székely leányifjúságot. A hívó szót megértették és az első alkalommal 1600 leány jött össze nemzeti viseleté-

ben, gyónt és áldozott, szavalt, játszott és táncolt, de fogadalmat tett, hogy ruhájához, hitéhez, szokásaihoz és erkölcséhez ragaszkodni fog. Erre figyelmeztette a gondolatot képviselő és életreható házfőnök az ifjúsághoz intézett beszédében: „Tudjátok, ez a ruha nemcsak rokojából, ujjasból és mellénykéből áll. Van annak még egy szükséges tartozéka is, ami nélkül nem teljes ez a ruha. Ez az imakönyv és a rózsafüzér s mindaz, amit ezek képviselnek: a finomlelkűség, a gyengédség és a vallásosság. Ezek nélkül nem ősi viselet a szóttos ruha csak csúfolkodás elődeinkkel, akik mélységesen vallásosak és finomlelkűek voltak.”

Az első összejeövetel után a következő években is összejöttek, hacsak a hivatalos hatóság meg nem akadályozta.

A gondolat életrevalóságát mi sem bizonyítja jobban, hogy szükségét látták ezen a napon a legényifjúság felvonultatását is.

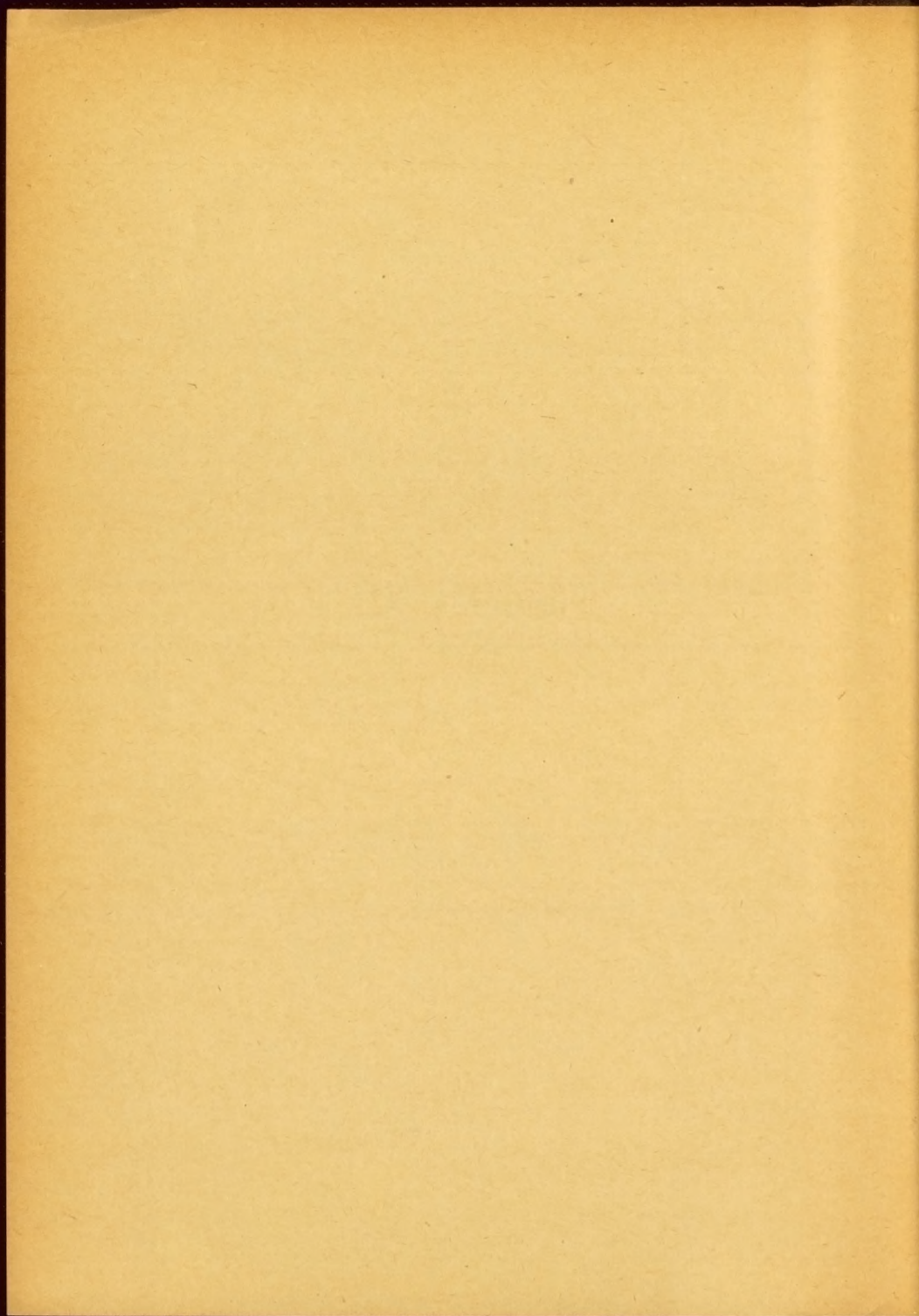
Az Ezer Székely Leány-nap kezdett kiszélesedni. Életrehívták azt vidékekint is, hogy annál tömörebbé tegyék a cél megvalósítását. Székelyudvarhely, Marosvásárhely, Kolozsvár, Budapest jelzik azokat az útvonalakat, amelyeken a székely ifjúságot keresik, hogy a csíksomlyói gondolat áramkörébe bekapcsolják. Akárhon is rendezik meg az Ezer Székely Leány-napot a központ mindig Csíksomlyó. Ide, a segítő Mária köré, gyűjtik össze legalább gondolatban Mária lelkes leventéit.

Akárkik rendezik, akárhová hívják össze ifjúságunkat, csak a csíksomlyói tűznél melegednek s ennek a tűznek kialudnia nem szabad; amint arról sem szabad elfeledkezni, hogy ezt a tüzet a csíksomlyói ferencesek gyújtották ki.¹²⁹

Függelék.

Színképek.

1. A nagy ünnep.

Női ajkokról katonai vezényszavak pattognak! Egy-kettő, egy-kettő. Benne vagyunk a katonavilágban s azért nem is tűnne fel, ha a katonazubbonyok helyett nem a székelyszőttesek négyes sora sorakozna fel s lepné el a Szék útját a csíksomlyói kegytemplom felé tartva.

Ütemes léptek kísérik a vezényszavakat és csend következik rövid szünettel.

Nemzeti színű lobogók alatt újabb és újabb csapatok érkeznek. A távolból jövő ének hangjait mindinkább közelebb hozza a szél. Éneket már igen sokszor és igen sokat hallgattam nagy áhítattal e helyről, de azt mindig a harangok ünnepi bűgása kísérte. Mi az, az öreg harangok elnémultak? Nincs, aki az énekesek zaját lesse és az öreg templom harangjait kongassa? Fülnek, szemnek szokatlan a nagy tér üressége, a harangok elnémult hangja, az ének világias dallama.

Magamban állok a nagy tér egyik sarkában. Nehány katona a fákról lekíváncozott, elsárgult leveleket gyűjtögeti.

A sárgult falevelek szomorúan zizegnek, sírnak, a katonák lassú erőltetéssel mozognak s csak akkor áll meg a gereblye a kezükben, mikor a lányok színes csapatának újabb változata tűnik fel a láthatáron. Én nem tudom, ők láttak-e még ilyeneket, de én ennyit egyszerre, egy tömegben ritkán.

Nemcsak a tömeg feltűnő, hanem a fegyelem is elismerésreméltó. Ha nem énekelnek, akkor zajtalanul hullámszanak.

Ez az útvonal csak az ájtatos templomi énekeket szokta meg s most tüzes népdalok, indulók változata veri fel a lakók csendjét és mindenki kíváncsian dugja ki a fejét az ablakon, vagy leskelődik a kis kapu nyílásain, mert ígész a leányok fiatal hamvassága és szemkápráztató ruhájuknak összevágó tarkasága.

Még érdekesebbek, akik messzünnen jönnek.

Nehéz katonaszekerek dübörögnek az úton. A lovakat hajtó katona keményen fogja a gyeplőt. A nemzeti zászlót lobogtatja a szél és a templom homlokzatában megütközik az ének, amely szünni nem akar, mert a szekérsorok egyre szaporodnak.

A kolostor udvarát szekértábor népesíti be éppen úgy, mint a legnagyobb búcsúalkalmakkor, pünkösdi vagy Mária nevenapján. A piactér szebb lesz, mint a májusi mezőnek legszebben feldíszített rétje. A tömeg hullámszik. A színkép változik, az ének összevegyül s a dunántúli és tiszaháti katonák bámuló sora zárja össze Csík, Gyergyó és Kászonszékek leányainak szakadatlan sorát, akik szabad magyar földön először fogják megtartani az Ezer Székely Leány tüntető felvonulását.

A mai nap tarkasága, egyvelege, lüktető élete, katonás fegyelmezettsége azt hiszem egészen székely különlegesség, amely akkor is kifejezésre jutott volna kisebb méreteiben, ha az Isten végtelen jósága még nem könyörül meg rajtunk, és pillanatok alatt nem seprí el az akadályokat. Igaz, a színképek akkor egészen mást mutatnak, a könnyek akkor befelé folynak, az érzelmeket látható és láthatatlan hangfogók szorítják le, az egész megmozdulás az élni akarást tükrözte volna vissza, most pedig mindennek az a megismétlődő visszhangja: élünk, mert hittünk; ünneplünk, mert reméltünk. Csak mi tudjuk azt, hogy ez mit jelent. Ha meg-

illetődött lelkünk nem tud betelni, azon senki se csodálkozzék, mert ami itt most a lelkek hurjait feszíti, az keresztény nemzeti öntudatunknak védelme, lerögzítése. Ez küzdelemben kristályosodott ki s ennek fejlődésében is történelmi múltja van.

Hegyeink, havasaink, szikláink, rétjeink, bérceink hozzászoktattak a küzdelemhez. Itt olcsó kenyeret soha senki sem evett. A hegyek között, a

Székely táncok a főméltóságú kormányzói pár jelenlétében 1940 október 8-án.

bércek ormain őrállók voltunk. A fegyverrel küzdő férfiak helyett az ekeszarvát mi fogtuk, s a kaszát mi forgattuk, mi tudjuk, hogy mi az élet, mi tudjuk, hogy mi a fajszeretet, mi ismerjük, mit jelent meghalni a hitért, mert ebben születünk, ebben nevelkedtünk s az elkövetkezendőkre örökségül ezt hagyjuk. Ez a székely nő hitvallomása.

A román történetírók azt hazudták rólunk és azt akarták elhitetni az egész világgal, hogy mi elmagyarosodott románok vagyunk. Ezen ha-

zugsággal szemben soha le nem írhattuk a tiltakozást és nyíltan ki nem mondhattuk, hogy ez politikai manőver, mert tudtuk, hogy bár igazunkat meg nem védjük, mégis a börtönbe kerülünk, ha nem hallgatunk. Mi tudjuk azt, hogy mikor a románok ősei valahol a Balkán hegyek déli részén legeltették nyájaikat, mi már a Kárpátok peremén védtük a magyar hazát s a dákoromán elmeletet a legvaskosabb ferdítések közé soroljuk, mert Erdélyben a románokról csak a XII. század közepén történik említés. Az igazságot szuronyhegyre vették, de leányaink voltak azok, akik felvonulásaikkal néma tiltakozást jelentettek minden történelmi hamisítással szemben, mert a ruhában, szokásban, vallásosságban, táncban kiütközött öröklött ősi jogunk, faji tisztaságunk és magyar mivoltunk.

Csík történelme tud még ilyen tiltakozó felvonulásokról.

A reformáció idején az ősi katolikus hitet veszélyeztette a hitújítás az Olt felső medencéjében. A dorongokkal, kaszákkal és puskákkal felfegyverzett hitújítókkal szemben a kibontott hajú leányok imája kísérte erről a helyről a Hargita láncában védekező apák ellenállását. A leányok imája győzött. A zöldágakkal visszatérő férfiakra azt hitték a templom körül állók, hogy megmozdult a Hargita. Csík mind mainapig megmaradt katolikusnak.

Katonaruhába öltöztetett csíki leányok futamították meg e helyről a duló tatáresordákat.

A népviselet győzött, mert a Székelyföld nem szenvedett semmit töretlen magyarságában.

Az öreg Hargita soha sem pihent. Megkövesedett csúcsairól nemcsak a fenyő szökkent a magasba csodaszépen, keményen, hanem annak erős szele belesüvített erdélyi városok hangulatkeltő levegőjébe is. Hányszor megcsodáltam a havasok ifjainak vasárnap délutáni szórakozásait a váro-

sok utcáin. Magyar szót, magyar színt vittek az elrománosító törekvések kereszteződéseibe, mert a magyar ruha s a magyar ének megmutatta a városok arculatát még akkor is, mikor leányainkat a mellékutcákba terelték. A magyar ruha s a magyar szó mellől nem tágitottak akkor sem, mikor ezért bottal fizettek. Ma ettől nem kell félni s ezt a szabadságot az ország miniszterelnökének kijelentése szerint is a nemzetiségek közé zárt székelyeknek köszönheti.

Az ünnepre tehát minden jogcíme megvan a felvonuló leányainknak. Az öröm sem marad értelmetlen azok előtt, kik tanui voltak a nemzeti érzés kitartó és fokozott védelmének. Megértjük az öröm fokozott lelkesedését is.

Hazatérő dunántuli katonák beszélgetéséből lestem el azt a csodálatot, amelyet belőlük a székelyek lelkesedése váltott ki, mikor elérték a végeket és folytatták tovább útjukat. Katonaarc szárazon nem maradt, akkora volt az öröm. Vajjon, ha hazatérnek, erről fognak-e beszélni, szégyenleni fogják-e azokat a könnyeket, amelyeket a felszabadult magyarság öröme, lelkesedése, érzelmeinek kirobbanása, virágerdeje, terített asztala csalt az arcukra? Megfogta-e lelküket az az elszántság, amellyel férfiak és nők a robogó autók elé vetették magukat, csakhogy feltartóztassák az újonnan, felszabadításra érkező katonákat csak egy szóra, egy kézszorításra, egy falat kalácsra és egy pohár borra?

Gondolataim ugyan elkalandoztak, de azért mind a mai nap jelentősége és színei körül rajzanak. Az Ezer Székely Leány napnak ezek képezik a háttérét, történelmi ízét, népi mozgalmának erejét és jelentőségét.

Kimondhatatlan várakozás előzte meg a kormányzói pár megérkezését az Ezer Székely Leány napra, melyre közvetve a figyelmet a csíksomlyói házfőnök hívta fel. Csík ezen nevezetes napon megmozdult. Sorfalat állott és várakozott.

A bemutatkozás minden várakozást felülmut.

A nép megérezte, hogy az erő és hatalom kapcsolódik bele a lelkesedő és tomboló szeretetbe és ragaszkodásba. Többet kapott, mint amit várhatott. Az ünnepséget nemcsak közvetlenebbé tette a főméltóságú Asszonynak székelyszóttasbe öltözött fejedelmi egyénisége, hanem igazolta azt az utat, amelyet a jövőbevetett hite szabott meg. Meddig az ember szeme eltekinthetett, csak székelyeket látott. A ruhán keresztül leomlott minden társadalmi megkülönböztetés s csak a nemes székelnyemzet viharbarázdálta arcán trónolt az önbizalom lenyűgöző hatalma.

Az uralkodó és alattvalói között a lelkipcsolatot elmélyítette, tökéletesítette a kormányzói pár látogatása a kegytemplomban.

A főméltóságú Asszony a templom szentélyében a bold. Szűz kegyszobra előtt térdel. Milyen fölséges látvány ez. A székelyek segítő Máriája, a Magyarok Nagyasszonya előtt térdel a magyar Nagyasszony. Festő ecsetjére kívánczik ez a történelmi jelenet. A két Nagyasszony lelki találkozás a ezen a történelmi helyen a legszebb napon, történelmi időben. A Nagyasszony hálát ad az égi Védőasszonynak, hogy palástját népe fölött tartotta a nehéz időkben és el nem hagyta reményeikben. Senki annyira át nem érezhette népe szenvedését, mint a főméltóságú Asszony, tehát a hála szavai a legérzőbb szívből törtek fel, hogy az anyai szívre hatoljanak.

A székelny nép képzelhetett-e el ennél szebb találkozást Magyarország kormányzónéjával, mint Csíksomlyón az égi Anya előtt, ahol az uralkodó és alattvaló gyermek lesz és mindenki imádságát a hála érzelmei fűtik át?

A pillanat egészen történelmi, magasztos és szent. S lehet, hogy jelentősége évszázadokra kiható.

A történelmi pillanat emelkedettségét nem zavarta meg semmi. A lelkek áhítatába profán ér-

zelmek, emberi értékek kiemelése nem tört be. Szónokok nem magasztalták a kormányzói pár emberi érdemeit. Egyetlen rövid üdvözlő beszédben fejezte ki gr. Bethlen Györgyné az örömet, amelyet a mai nap jelent s azután kezdődött a bemutatkozás; az igazi értékek felvonultatása, hogy a tiszta és helyes képet semmi se zavarja meg.

A főméltóságú kormányzói pár Julius Cézár római hadvezér tömör jelentésével távozhatott Csíksomlyóról: *jöttem, láttam, győztem*.

A székely nép a csíksomlyói Szűz Anya elé szokta vinni örömét és bánatát és évszázadokon át megvigasztalódva szokott távozni onnan. Ez a nemes megérzés végigrezsent minden jelenlevő lelkén és e látogatás után az uralkodó és nép között az évszázados hagyomány teljesedett be és csúcsosodott ki, mely egészen eggyéforrasztotta az uralkodót alattvalóival. A népi szokás és hit megbecsülése nemzetfentartó tényezők, amelyekkel ha okosan számolunk, a jövőnek nyert csatáját biztosítottuk.

Azon az ünnepségen, amelyet erre a napra terveztek, minden mellékes gondolatok és előkészületek nélkül, mindenki láthatta a nemzet igazi erejének elraktározott kincseit. Tánc és az ének épen annyira fontos egy nép életében, mint az ima és a kenyér. Vajjon jutott-e eszébe valakinek az ünnepségek izzó hangulatában ellentétet venni észre az öreg templom közvetlen szomszédságában felállított emelvény és az áhítatos hangulat között.

Olyan mélyen szántó benyomásai székely népünknek régen voltak, mint Magyarok Nagyszónyának ünnepén, mikor a nép gyermekei az áldoztató asztalok mellől kivonultak a térre, hogy nemzeti viseletben elénekeljék ősi énekeinket és eljárvák ősi táncainkat. Az igaz, hogy azt így megrendezni csak Csíksomlyón lehet, mert a katoli-

kus székelységnek ott a gyökere és ott a tüze. Oda mindig dalolva zárandokolnak az emberek s onnan mindig hittel, bizalommal felvértezve térnek otthonaikba.

Ezt jelenti Csíksomlyó.¹³⁰

2. Székelyudvarhelytől-Csíksomlyóig és vissza.

A sors rám esett s két rendtársammal útra kellett kelnem a pünkösdi búcsúra. Csíksomlyóra. Tizenkét éves koromban voltam legelőször ott s az akkori benyomásaim mind megújultak, amikor pünkösöd előtti csütörtök délután egy nyitott farcádi szekérre ültem. A lelkem amúgy is elfogódott volt, mert már előző este kezdetét vették azon jelenetek, amelyek kicsiny városunk egyhangúságát minden évben föl szokták kavarni. A mikháziak, mint mindig, úgy most is késő este jöttek s kora hajnalban indultak. A dobszó és csengő hangjaiba vegyült ének a legfásultabb lelkeket is gondolkodóba ejti és mindenki nagy kíváncsisággal várja. Reggel a szovátaiak vonultak a városon keresztül. Egy órakor a mi keresztünk indult.

A mi szekerünk is kirepült az udvarról. Egy halk fohász és kíváncsi tekintet szállott a Hargita felé, amely oly közel tűnt fel szemünk előtt.

A bethlenfalviak ünnepi hangulatban a kapuk előtt, vagy a tornácon ülve várták az érkező búcsúsokat. Alig hagytuk el a falut, nagy szalmakalaperdő tűnik fel a porfelleg mögött, a vágásiak voltak.

Alig hagytuk el s újabb keresztaljának hátul szállingó emberei tűnnek fel. Az udvarhelyiekre gondoltunk, de a farkaslakiakkal találkoztunk. Máréfalva előtt lenget a szél egy más, nagy piros zászlót. Valami fönséges érzés töltött el, amikor

Borvízkút.

Somlyó felé láttam lobogni. A lenge szellő szépen fodrozta az udvarhelyiek lobogóját, amely a keményfalviak után következett.

A Cekend-hágónak nekivágva, a nap hátba talált s hirtelen kerekedett szellő csapott szembe. A Hargita csúcsa alatt sűrű fekete fellegek gomolyogtak s erős zápor mosta a zetelaki határt. A jó homoródi borvíz szomszágunkat eloltotta, de félelmünket eloszlatni nem tudta.

Egy órai pihenő után a Vargyaspatakánál másodszor hagytuk el a szovátaiakat. Ami ezután történt, arra nem is szeretek visszaemlékezni. A nagy erdői út szép időben, tavasszal festői. Az ember lelke megpihen a természet ölén és mindig visszavágyik abba az őserdei, egyszerű bájba, mely a Hargitának valami csodaszép különlegessége. Az út porát az eső elverte. A levegő is egy kissé le volt hűlve. Nem tudom, bajnak nevezsem-e, hogy az erdőtől nem láttuk a fát, mert amikor az ember csúromvíz, nem nagy kedve van a nézelődéshez. Am megtért az idő és a kedv is. Somlyón,

este féltizenegy órakor a barátok nem hitték el, hogy minket két órán keresztül a hegyek között szüntelenül vert az eső.

Lezajlott a háromnapos ünnepség. Aki részt vett rajta, azt mondta a végén, hogy csak álom volt az egész. Nekünk kemény munka. Pünkösdi napján délután újból neki a Harótának. Az időnek újból szomorú képe tekintett felénk. Mindazonáltal a jelen alkalommal az egész búcsú alatt a legszebb benyomásokat az útaszháznál nyertem. Egyszerre szembeötlő volt a székely népnek a somlyói Máriához való ragaszkodása. A Hargita alól már alig látszik a kegytemplom. Az út közepén egy nagy locs-pocs. A kereszttek a vizes fűre vannak fektetve és a búcsúsok Somlyó felé fordulva, az út közepén a sárba térdelnek, hogy még egy utolsó istenhozzádót mondjanak a somlyói segítő Máriának, a székelyek védőasszonyának. A mélységes hit és bizalom megnyilatkozásának kell-e ennél szebb bizonyossága, mint amit a bethlenfalviaktól láttam?

A győzelemnek ez a legszebb diadalmámora. Igen-igen sok keresztaljával találkoztunk s a győzelmű énekből az emberek nem tudtak kifogni. Közükben a fenyőgalyakból készített somlyói emlék, szívükben a szünni nem akaró Mária-fohász. Az egész Hargita pünkösdi napján ezt visszhangozta.

A koci elég gyorsan haladt. Féltétre értünk Szentegyházsfaluba. Ragyogó szemű gyermekek szaladgáltak előnkbe egész a Vargyas patakig. A falú végén kereszttel várták a Csíkból jövő keresztet, amelyet Török Ferenc plébános vezetett vissza.

Itt az idő ránk sötétedett. Úgy látszik, hogy az éj sötétje az érdekes jelenetekre nem tudott leplet borítani. Most a zengő, felvirágzott, kivilágított kóboros szekerek vonták magukra a figyelmet. Az udvarhelyszékiek jórésze szekéren szokta megtenni ezt az utat, de azzal az áhítatos lélek-

kel, mint a gyalogosok. Ezért nem tudja a nehéz szekérrázás sem a szót, az éneket a jámbor lelkekben visszafojtani. Ilyen benyomások hatása alatt nagy későre nagy fáradtan érkeztünk haza házfőnökömmel P. Sándor Vitálissal az édes otthonba, hogy pihenőre hajtsuk fáradt tagjainkat, mert már hat nap óta folyton fülünkbe csengett a szép liliumsál, szűzek virága! Ez volt az utolsó dalunk és még pünkösdhétfőjén is költögető hangunk.¹³¹

3. Élmények.

Nagyon sokszor vettem részt abban a nagy népmegmozdulásban, amelyet a csíksomlyói búcsú jelent népünk életében. Voltam más összejövetelek alkalmával is Csíksomlyón és a templomtérről végignéztem a hullámozó tömegeket, felvonulásokat, amelyek mindig nemcsak érdekesek voltak, hanem értéket is jelentettek.

Eddig még nem jutott eszembe, hogy összehasonlítást tegyek a csíksomlyói felvonulások között, nem azért mintha ezek a különbségek mindig még nem lettek volna, vagy erre az alkalom hiányzott volna. Ez a hangulat dolga is, a megfigyelés munkája is szerepet játszik benne a szempontok kijelölése, előretolása. Minden ember más és más szempontból szokta ezt megfigyelés tárgyává tenni és talán ennek tulajdonítandó, hogy az előnkbe táruló kép soha megszokott, sablonszerű nem lesz, hanem a lelkeknek mindig új benyomásokat tartogat.

Pünkösd előtti pénteken, május 30-án reggel hét óra az idő. Éppen az oltárnál vagyok.

A nehéz tölgyfa ajtókon keresztül is jól ki-vehető a téren elhangzó éneknek ismeretes melódiája, mely mindinkább közelít és erősebb lesz. Gondolkodásra, elmélázásra nincs idő, mert hirtelen a tölgyfaajtók felnyílnak. Megérkezett az első

kéresztalja és az üres nagy templom visszhangzani kezd a diadalmasan betörő hangtól, amely öblösebb és erősebb lesz. Ó, milyen kimondhatatlanul szép a fáradt emberek diadalmas éneke, ha az a tiszta szívből, hívó lélekkel szakad fel a leg-egyszerűbb kórus hangján is. Csak az angyalok éneke lehet ennél szebb az égben.

*

A reggeli szellő hűvösen csapkod. Benne vagyunk a nyárelőben. Mégis amikor a tegnap végig jöttünk a Hargita lábánál, az fehér hátával kérkedett. Különben is Csíkban vagyunk, ahol az időjárás és hőmérséklet még nyáron is elég gyorsan változik.

A Szent János kápolna mögött, a kertben sétálok.

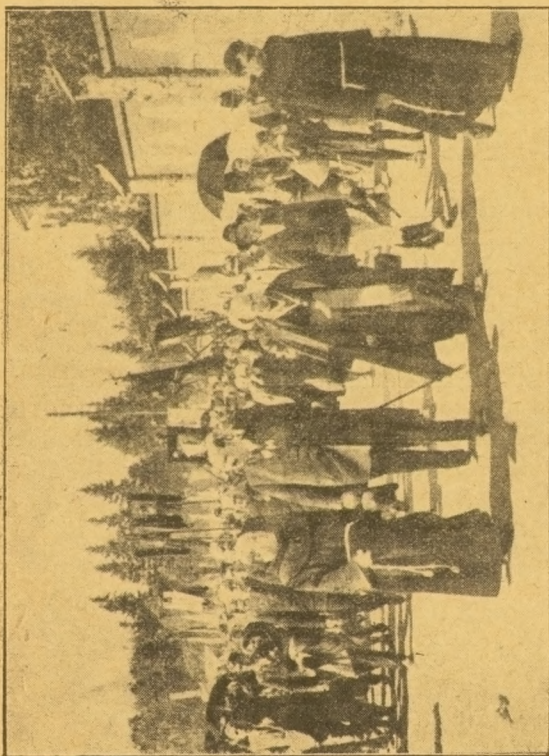
Sokszor megakad a szemem a hatalmas nemzeti zászlón és a pápai zászló színein, amelyeket a templom tornyából lengetett a szél.

Elgondolkodom. Ha most egy éve itt vagyok, megöl az izgalom és aggodalom, amelyek éppen eléggé ránehezedtek lelkemre, mikor beérkezett a Csíksomlyóról Kolozsvárra menesztett futár a maga kellemetlen híreivel. Azonnal a következőkére gondoltam, amint ez is egy előbbi kellemetlenség utórezgéseire vezethető vissza, mit a román hivatalos hatalom nem is igyekezett palástolni. Aggodalom és köd a lelkeken: mi jöhet most? Kellemetlenség. Az bizony. Jött is, mert a hadbíróság perbe fogott éppen a csíksomlyói kegyszobor története miatt.

Sok minden eszembe jut Csíksomlyóval kapcsolatban egy húsz perces, felüdítő séta alatt. Az ész tornája bámulatos. Az azurkék ég alatt, reggeli napsütésben. Nem történelmi korokat szaladok be, csak a közelmúlt emlékei kötnek le, mert az üde színekben játszó és diadalmasan lengő zászlók nagyon rögzítenek.

Elmélázásom közben érkezik meg valamelyik gyergyói községnek népe, melyet a fogadó páter, talán éppen most egy éve száműzetésben lévő házfőnök a Szent János kápolnához vezet. Hallgattam üdvözlő szavait. Új hang, amelyben a felszabadult lélek szárnyalása csattog. Hálára szólítja fel az újjonnan érkezőket és minden érkezőt. Minden okunk megvan arra, mert a Boldogságos Szűzanya megőrzött, megvédett az elmúlt évek nehéz napjaiban is, meg fog oltalmazni ezután is, ha őseink hitéhez, erkölcsihez hívek maradunk és az elnyomatás keserves szenvedéseinek emlékeit

Dr. Hóman Bálint m. kir. vallás és közoktatás-
ügyi miniszter a nagy körmeneten 1941-ben.

csak azért tartjuk fenn, hogy a hitben meg ne fogyatkozzunk.

Az áhítatos lelkek a magyar nemzeti imádsággal juttatják kifejezésre, hogy a buzdító szavakat megértették és szívükbe vésték.

Istenem, minő fordulat! A Mennynek Királynéasszonya után, a Szent János kápolna előtt a székely nép ajkán a magyar nemzeti Hymnusz akkordjai csendülnek fel.

A szenvedés nem volt hiábavaló. Él a magyarok Istene.

*

Az nagyon természetes, hogy a polgármester, mint a város első embere, mindig az élen van. Ezt sem elvitatni nem akarom, sem a gyanakvásnak helyet adni nem kívánok, mert egészen másképpen áll ő szemeim előtt. Ebben a nagy embertömegben ki tudja azt, hogy ki itt főispán, ki itten polgármester, még a miniszter is könnyen elvigyázkodhatna, ha előzetesen fel nem hívják rá a figyelmet, mert itt most csak emberek léteznek. Emberek, akik darócban járnak, emberek, akiknek vasalt nadrágjuk van. Emberek, akik imádkoznak vagy bámészkodnak. Emberek, akik csodálkozni jöttek, vagy gyermeki hódolatot akarnak bemutatni a Szent Szűznek, mert a tömeg áhítata elnyel minden külső megkülönböztetést, rangot. A buzgóságon kívül valami nagy ostobaságnak kellene jöjjön, hogy a nagy és szent egyenlőségből kiüssön mindnyájunk nagy megbotránkozására. Itt ilyesmi nem igen történik, mert jaj lenne annak a vakmerőnek: a szent felháborodás menten elsöpörné.

Apénteken délután beérkezett szekeresek örömmel újságolták, hogy az udvarhelyi kereszttel gyalog jön a polgármester is más udvarhelyi urakkal. Gyalog a tegnap délben indultak el és ma este 6 órára érkeznek be.

Az udvarhelyi polgármestert régen ismerem.

Hitét soha sem rejtette véka alá és soha sem félt attól sem, hogyha szolgálatot tesz az egyháznak, azt hátrányára fogják felírni és akadályá lesz előmenetelének. Erre talán soha nem is gondolt abban az ellenséges gyűrűben, amely időnkint körülötte fodrozott.

Évekkel ezelőtt fogadalmat tett, amint mondják, hogy az újvilágban gyalog fog a Szűzanyához menni Csíksomlyóra s íme most útban van. Nem is egyedül.

A templom előtt figyelem az udvarhelyiek bevonulását. A polgármester hatalmas alakja tényleg feltűnik a férfiak csoportjában. A szürke porálló ruhában bottal a kezében ütemesen lépked a zarándokok között, akik között különben sok az ismerős arc s akik számottevő polgárai voltak, vagy azok most is a kis székely városcsónak.

A búcsújáró udvarhelyiek mindig híresek voltak Csíksomlyón. A bányavidékről odakerült polgármester nem is gondolt arra, hogy ezzel az alázatos, bűnbánó és fogadalmi cselekedetével városa régi jóhírnevének tett szolgálatot. Büszkék is rá az udvarhelyiek.

*

Várákzó állásponton vagyunk. Nagy tömegfelvonulásra készülünk, hisz ez az első alkalom, mikor félelem nélkül tárhatjuk ki lelkünket. Más alkalmakkal ebben az időben már népes volt a nagytér. Most üres. Alig egy-két ember van a templomban is úgy tizenegy óra felé. Érthetetlen.

A templom kórusáról teszem ezeket a megjegyzéseket magamban.

Felejthetetlen kép tárul elé.

A kegyszobortól két festői szépségű fehér és színes ruhájában fiatal csángó asszony jön a hajó közepén a templomajtó feje.

Szemem hirtelen sok mindenen megakad. A ruha az, amely az első figyelmet felébreszti. A

csángó viselet közelről, távolról egyformán érdekes, szép és általános. Sokszor elnéztem és soha megunni nem lehet.

A két nő egykorú lehet. Fiatalok. Duzzadtak az erőtlől. A két nő két-két gyermeket vezet. Egymásután lépkednek. A legkisebb gyermek nem lehet több négyévesnél s az utána következő sem több nyolcnál.

A csángó népviseletben csak két nagy különbséget tehetünk: férfi és női viselet. Itt a kis leánygyermek is szakasztott úgy öltözködik mint a nagyanja s a tipegő pöttömnyi kis fiúcskára is éppen úgy szabják rá színben, formában a kis ruhácskát, mint a nagyapóra.

A legkisebb gyermeket az édesanyja és nagyobb testvére fogják közre és a két asszony így vezeti ki gyermekeit a templomból. Furesa, meglató érzés bizsergett végig rajtam s az öröm felújongott bennem, mert arra a pillanatra gondoltam, mikor bennem is először pattant föl a vágy a csíksomlyói Szűzanya után. De arra is gondoltam, hogy annak a népnek, mely ennyire közel érzi magát az Istenhez, jövője van és gonoszságainkért ezek miatt az igazak miatt kegyelmez meg nekünk az irgalmas Isten. Ime, ezek az igazak! Ime, a hős asszonyok, akik ilyen korán megmutatják gyermekeiknek a Szűzanya ragyogó arcát. Sok nélkülözés között is ezért olyan közmondásosan jó a csángó nép.

*

Már októberben, a Magyarok Nagyasszonyának ünnepén feltűnt, hogy a székely ifjúság nemzeti zászlók alatt vonult fel Csíksomlyóra. Akkor magyarázatra volt elegendő ok. Az első Ezer Székely Leánynap. A közeli bevonulás emléke, a kormányzói pár látogatásának nemzeti jelentősége. A ragyogó arcok és a kicsattanó jókedv.

Mikor az első kereszt bevonult a templomba, a két egyházi lobogó között a magyar nem-

zeti zászló is feltűnt s azután jött a száznegyven-százötven keresztaljának 50.000 népe. Mindenik kereszt alatt ott őrzik a nemzeti színű zászlónkat is.

Egyházi jellegű felvonulásunknál ez kezdetben így szokatlanul, de nem érthetetlenül, tűnt fel.

A zászlók elhelyezéséről azt olvastam ki, az volt az érzésem, hogy magyar népünk öntudatlanul is azt akarta kifejezésre juttatni azzal a szimbolikus elhelyezéssel, hogy a hitünk védte magyarságunk, mert akár a menet élén figyeltem meg, akár a tömegben fedeztem fel a nemzeti zászlót, mindig az egyházi lobogók között találtam. Ime, a hit megbecsüli, ápolja a nemzeti érzést és a nemzeti, faji érzés nagyranöveli a hit, a vallásosság virágait, hogy legyenek olyan szépek, mint a májusi csíki rétek, oly sudarak és erősek, mint a Hargita magasán szökkenő fenyői.

A nemzeti zászlónak külön jelentősége volt a mostani búcsún, azt velem a székely asszonynak hátra rakott dicséret értette meg minden további magyarázat nélkül.

A Szent Bonaventura könyves bódéiban húzódtam meg. A tömegben egy asszony furakodik előre kis fiával és válogat az imakönyvek között. Tíz-tizenkét évesnek kinéző fiától többször megkérdezi egy-egy könyvre rámutatva, tetszik-e? Csodálkozva néztem az asszonyra, aki büszke édesanya volt és úgy látszik nézésemből valamit észrevett, ami nem volt egészen helyes eljárásból és akkor a maga mentségére s az én felvilágosításomra a következő magyarázatot adta: a fiam megérdemli a búcsúfiát, mert fáradság nélkül nagyon szépen hozta ide a magyar zászlót.

Később sajnáltam, hogy nem kérdeztem meg az asszonytól azt, hogy hová való? De talán felesleges is lett volna, mert ez most minden magyar édes anyának büszkesége és öröme, melyet

nemcsak hordozni tudunk, de ha sor kerül rá, meg is védjük. Hisz katonanép voltunk.

*

Pünkösöd napján, mikor már minden lezajlóban volt, egy egyetemi tanárral jöttem össze. Csíkban Pünkösöd ünnepein nem kell keresni a beszéd fonalát, mert az mindig adva van. Tudomány ide, tudomány oda, most a népelet és szokások, vallásosság megnyilatkozása és jelentkezése kapcsolódik állandóan az emberek beszédébe.

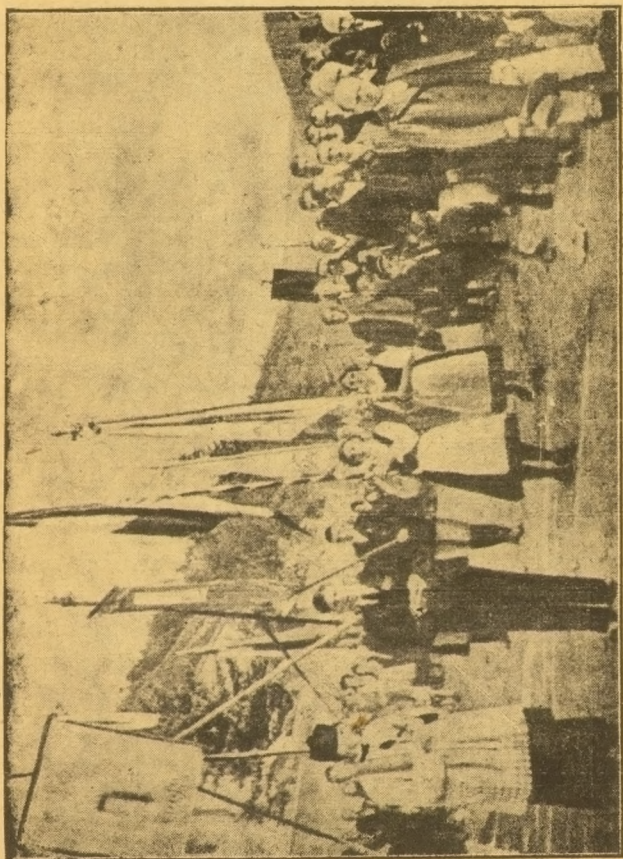
Az emberek elképzelése szerint az egyetemi tanároknak mindig van valami a tarsolyukban, ha egyéb nem is, de egy kis bogarasság, hogy csak az igaz és helyes és csak úgy helyes, ahogy ők fedeztek fel valamit, vagy állapítottak meg valamit.

Akivel én most összejöttem, nem ebből a fajtából való. Éppen úgy akart látni és tanulni, mint jómagam. A tanulmányi úton kívül részére is élmény volt, amit látott és tapasztalt. Sőt, nem mondotta, de én hiszem, hogy ő maga is az ősi buzgóság vársáncaiból lépett ki és a látottak gyermek életének eleven képeit színesítették, élénkítették. Beszélgetés közben nemcsak azt találgattuk, hogy hányan lehetnek itt és miért nincsenek többen?

Mivel a néppel közvetlen kapcsolata alig lehetett, megmagyaráztam neki, amit az úton halottam, és azután százan és százan megerősítettek, hogy nincs talp, elmaradtak nagyon a mezei munkával. Eddig rossz, kedvezőtlen volt az időjárás és most azt akarják utánpótolni az otthonmaradottak. Jó, jó, én ezt mind megértem, feleli a maga biztos tempójával, de nekem már az úton nagyon feltűnt, hogy kevés intelligens ember kapcsolódott bele ebbe az első megmozdulásba s bár itt vannak a környező vármegyék főispánjai, alispánjai, polgármesterei, itt van maga a vallásügy-miniszter, én többet vártam, többet reméltem.

Lehet, hogy igaza van, feleltem neki, de tulajdonképpen nem is igen tudjuk az intelligenciát nagyon kiválogatni, mert hála Istennek eljutottunk odáig, hogy férfiak és nők visszatértek az ősi viselethez és legalább ilyen nemes alkalmakkor egynek vallják magukat ruhában is a népnek azon rétegével, amelyből kisarjadzottak. Figyelje csak meg az arcokat, a vonásokat, a mozdulatot, a csint és íz-

Mária nevenapja 1940-ben.

lést és azonnal megállapíthatja, hogy itt van az egész székely nemzet.

Vitára nem került sor, mert egyhanguan szögeztük le, hogy ez a helyes, ez a szép, az életadó és életet jelentő vonás, megmozdulás és irányzat. A jövő alapja az egyszerű vallásos, becsületes néplélekbe, népéletbe van beágyazva. Innen sarjad az élet és ebből a vetésből fejlődnek, izmosodnak az erők, hogy vetekedjenek a Hargita rengetegeivel. Akkor is ezt vallottuk, mikor ez más-képpen volt és hisszük, hogy lesz még úgyabbul is.

*

A csíksomlyói zárándokéletben külön fogalom a Jézus hágója. Akár közelről, akár távolról figyelje meg az ember, nehézségeivel azonnal tisztában van és a székely népnek nem a fantáziájában született meg, hanem fizikailag rögzítette az Úr Jézus keresztútjának nehézségeit ahhoz a helyhez, mely a Kissomlyó hegy közepétől egyenesen visz a csúcshoz patakmosásokon, kavicsokon, törmelékeken keresztül. Aki ezt az utat megteszi, némi fogalmat nyerhet az Úr keresztútjának nehézségeiről.

A jámbor lelkek kegyelele nevezte el ezt a nehezen megközelíthető útszakaszt Jézus hágójának.

Az első nap alig láttam embert rajta. A második nap nem volt alkalmam megfigyeléseket tenni, de Pünkösöd hajnalán minden gondolatom és figyelmem odaösszpontosult.

Pünkösöd szombatján este éjfél után jóval jutottam álomhoz. Nemsokára már kezdett is pirkadni és félálomban egyre hallgatom a búcsúsok énekét, csengőjük szakadatlan jelzését és a kora reggeli órákban kitekintek ablakomon s hát a Jézus hágója tele van emberekkel. A kereszték egy-

másután sorakoztak fel, ezen az útszakaszon, amelyet nem nevezhetnék másnak, mint vízmosta vágásnak a fák között, melyet a jámbor emberek térde simított el valamennyire.

Eszembe jutott az esti nagy vihar, szél és eső, mely szétverte a szabadban tanyázó embereket. Visszagondoltam az esti jelenetekre, ahogy a fáradt és menekülő emberek nyomták be a klauzura ajtaját, hogy egy darabka száraz helyhez juthassanak. Magam előtt láttam a folyosókon hegyénhátán fekvő embereket, kiket az aléltság teljesen elerőtlenített. És íme, most vágnak neki annak a fárasztó útnak. Az egyik része már diadalmasan tér vissza, a másik a közepén tart, mások meg most kezdik el, hogy azután rátérjenek arra az útra, mely hazájukba vezet vissza. Ez az utolsó próba s nem is mondhatom azt, hogy a végkimerülésig.

Nagy dolog ez. Jézus keresztútjának átélése. Látom a napfényben pirosuló zászlók s alatta az emberek mennyire bizonytalanul, nehezen mozognak, milyen lassan haladnak, de azért egymásután sorakoznak.

Végzik a kereszt útját. Énekszóval kísérik Jézus szenvedése emlékeinek felújítását.

*

Nem az elfogultság, hanem a tapasztalat és meggyőződés mondatja velem, hogy nem minden nép képes erre az áldozatra, vállalkozási készségre. Jézus hágóját a székely nép lelke, bátorsága, buzgósága, szívóssága teremtette meg, az is tartja fenn s engedjük, bíztassuk, hogy csak folytassa, fejlessze magában az elvont fogalmaknak önmagában való megtestesítését.

Amíg a Jézus hágója el nem kopik, addig senki se féltse a székely népet. Mást úgysem láttam ott.

*

A három napig Csíksomlyón táborozó nép egy pillanatig sem pihen. Az a kevés idő, mit pihenésre szánnak, nem nevezhető pihenésnek, mert erre hiányzik a hely, a csend és az idő. Az emberek folyton jönnek-mennek, mint akiknek sürgős dolguk van.

Ebben a mozgalmasságban nem kis szerepe van azoknak a közös ájtatossági gyakorlatoknak, amelyet az egy községhez, tehát egy kereszt aljához tartozók közösen szoktak végezni. Ez előre beosztott és közölt rend szerint történik, amelyért a keresztvezető bárkit számonkérhet.

A harangok zúgásába belevegyül Somlyón a csengők csilingelése, rázása. Láttam egész idegeket, kik szájtátva állottak a csengetyűsök mellett, figyelték őket, hol ide, hol oda tekintettek, fényképeztek, tanulmányozták a csengők rázását és figyelték a kiváltott hatást.

Ugyanabban a pillanatban öt-hat helyen szólott a csengő hívó hangja, mely az embereket nem zavarta, de mindenkit ügyesen összetartott és sorbaállított.

A *búcsúsok csengője* ritkán egy, hanem mindig több kezelőből áll, nemcsak a lépések ütemét, az énekek rendjét szabja meg, hanem hívó, figyelmeztető szó is, amelynek mindenki készséggel engedelmeskedik.

A legszebb hangfelvételt lehetne erről készíteni.

Nemcsak a csengők összevisszasága érdekes, hanem a jövő-menő tömegnek zavartalansága is. Mindenki végzi a maga dolgát, mintha kivüle senki sem létezne a világon, de mint a hangyabolyban nincs rendetlenség, esztelen futkosás, tervszerűtlenség, úgy itt is minden zavartalanul foly és a rendezett tömegbe verődött emberek folytonosan hullámszerűen s énektől, harangzúgástól és csilingeléstől hangos hegy és völgy.

Tökéletes egység és megállapított sorrend

csak a nagy körmenet idejére kötelező. Máskor ki-ki akkor végezhet kikerülést, amikor neki a legcélszerűbb, vagy a szokás már idejét régen beállította.

A nagy körmenetben való részvétel, vagy annak végigtekintése külön lelki élmény akkor is, ha nem a turista szemével, hanem a hívő ember lelkével kíséri végig a nagy demonstráló megmozdulást.

Nem azt akarom ezzel mondani, mintha a turistának nem volna itt mit látnia, mert eljön az idő, vagy már benne is vagyunk, amikor a világhíradók az egész világgal meg fogják ismertetni a csíksomlyói búcsú népi jellegét, de mi most a kegyelmeket kereső emberek áhítatos lelkével kapcsolódunk bele abba a nagy emberkoszorúba, mely a Kissomlyó hegyet körülveszi.

Csodálatos kép. Távolról nézem és utánozhatatlan színvegyület gyönyörködtet. Közelről hallgatom és a más ének, a más dallam, az egyiknek kezdete, a másiknak befejező része egymást nem zavarják. Imádság és ének, nyugodt arcok és örvendező szemek, öntudat és büszkeség. Az alázatosság árnyékában diadalmas lelkek fürödnek az Isten szabad ege alatt, a tűző napsugár hevében és az Úrnak bőséges áldásában.

A körmenetben énekelők és imádkozók már nem is emberek, hanem ég és föld között lebegő lények, akik hangos bizonysgot tesznek a lélek halhatatlansága, az Isten nagy szeretete mellett és az örökéletbe vetett hitükről.

A nagy körmenet beláthatatlan sora egy nagy vallomás az Isten és ember között lévő bensőséges viszonyról.

Csak az angyalok körmenete lehet ennél szebb.

Ne higye senki, hogy itt mesterséges rendezésről van szó. Rendezők és rendőrök sem szaladgálnak jobbra-balra, nem kiabál itt senki, lo-

vas rendőrök híre helye nincs, a csendőrök is csak a zsebmetszőkre figyelnek és őrzik ellen.

Valamikor megpróbálták karhatalommal szervezni meg a nagy kikerülést, akkor szakadatlan verekedések félénkítették a gyengeszívűeket. Most megy minden a maga módján. Elegendő a házfőnök által megállapított rend és útmutatás a székelő becsületességre és öntudatra való hivatkozás.

Közelről is szemügyre veszem, hogy kik vesznek részt ebben a hitvalló felvonulásban? Három szóval foglalhatom össze, amit látok: hívek a pap-sággal.

Akik messzünnen idefáradtak, azok lemaradni nem akarnak, akik a kereszttel jöttek, azoknak itt a helyük, akik szekérrel, autóval vagy vonattal jöttek, azoknak itt kell megmutatniuk, hogy hova tartoznak s a lelkesedés még azokat is elfogja, akik közömbösségre számítottak és csak bámulók akartak maradni.

A tömeg között felvonul a miniszter, a tömegben figyelem meg a felsőház és képviselőház tagjait, vármegyei és városvezetőket és általában mindazokat, akiket valami szál a székelőkhez fűzött vagy fűz és mindazokat, akik ebből a népből nőttek ki és most arra vannak hivatva, hogy vezessenek, irányítsanak. A legnagyobbyszerű együttes, amit látni lehet. Nem hiába a búcsú fénypontja a nagy körmenet. Mindenki erre gondol, ha Csíksomlyóról van szó és mindenki ezért kémleli az eget, amíg Csíksomlyón tartózkodik és a körmenet le nem zajlik.

Amit még erről mondhatnék, az a filmezők munkája körébe tartozik.

*

Az első csíksomlyói búcsúra nagyon sokan kíváncsiak voltak. Mi lesz most? A székelő népmiképen fogja kifejezni háláját a Szűzanyával szemben? Miképen fognak felvonulni, mennyien

lesznek, kik jönnek el? Mind kérdések voltak ezek, amelyre a feleletet a helyszínen akarták megkapni. Hányan maradtak le kényszerűségből a test erőtlensége miatt.

Erre a nagy érdeklődésre számítottam magam is, de egyúttal kíváncsi voltam arra is, hogy a mi szűkkörű megmozdulásunk milyen benyomásokat fog kelteni a kívülállókban, mert mi a legtöbbször meg voltunk elégedve önmagunkkal.

Az idegen arcokat én is figyelemmel kísértem, hogy ne legyen egyoldalú a vizsgálódás. A legtöbbször az volt az önkéntelen sóhajtozása, hogy ő még ilyet nem látott, nem tapasztalt. Senki sem bánta meg, hogy a nagy és a mostani közlekedési viszonyok között kellemetlen útat megtette, mert egy életre való emléket raktározott el magában.

Beszéltek, áradoztak is bőven és állandóan résen voltak, hogy semmit el ne szalasszanak.

Amikor már minden lezajlott, egy világot járt, diplomáciai szolgálatot teljesített lengyel páter véleményére voltam kíváncsi annál is inkább, mert a csensztochovai búcsújáró helynek tömegeit, lelektanát is nagyon jól ismeri.

Vendégünk, különben a lengyel arisztokráciának tagja, nemcsak a felvonuló apró csoportokat nézte, nem a turista szemüvegét tette fel, megfigyeléseit nemcsak a templomra korlátozta vagy a fő isteni tiszteletek idejére szorítkozott, hanem késő estig folytonosan tanulmányúton volt, a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott és észleleteit ebben a rövid jellemzésben foglalta össze: firmissima fides! (Erős hit).

Az idegen így látta a mi összejövetelünket, ezt a benyomást tette rá a tömeg magatartása: osztályozása, élete, éneke, bőjtje, imádsága, körmenete lelkesedése, fáradsága.

Valóban ez volt!

Ezelőtt két esztendővel Cassuló András pá-

pai nuncius is ezt könnyezte végig, amikor zuhogó esőben indult el a nagy körmenet és a síkos hegyoldalon senki sem tágitott, senki sem állott ki a helyéről.

Ezt láthatta Hóman Bálint vallásügyi miniszter, aki végignézte ennek a katolikus népnek tiszteletkifejezését a kegytemplomban, hódolatát a szakadatlan tömegű jelentkezésben a kegyszobor előtt.

Aki a hit jelentőségének mélységeit át akarja tekinteni, az jőjjön Csíksomlyóra, mert a tapasztaltakon meg nem indulni, el nem gondolkodni és Isten előtt meg nem alázódni, lehetetlen.¹³²

Jegyzetek.

¹ *Wadding Lukács: Annales Minorum seu trium Ordinum a S. Francisco Institutorum, Ad Claras Aquas 1932. Tom. IX. 311 l. Losteiner Leonárd: Historia Chronologia Topographica Provinciae Seraphico Transsylvaniae etc. Annis 1786—1789. Kézirat 70—71 old.*

² *P. György József: A ferencrendiek élete és működése Erdélyben, Cluj—Kolozsvár 1930, 653. l.*

²¹ *P. György József i. m. 653—654 old. közölt oklevél.*

⁴ *Wadding i. m. 296, 298. l.*

⁵ *U. o. 299. l.*

⁶ *U. o. 293. l.*

⁷ *Chronologia etc. 100 p.*

⁸ *Veszely Károly: Erdélyi egyháztörténelmi adatok. Kolozsvár. 1860. I. k. 302. l.*

⁹ *Chronologia etc. 100 p.*

¹⁰ *Veszely i. m. 188—189. l.*

¹² *Chronologia 258—259 p.*

¹³ *Losteiner Annales Provinciae Pars. I. 226. l.*

¹⁴ *Losteiner i. m. 233—234. l.*

¹⁵ *Losteiner Annales Pars I. 226 l. 310—312 p.*

¹⁶ *Losteiner: Chronologia 338. p.*

¹⁷ *Losteiner: Chronologia 367. p.*

¹⁸ *Losteiner: Chronologia 406 p.*

¹⁹ *Losteiner: Chronologia 488. p.*

²⁰ *Losteiner: Chronologia 514. p.*

²¹ *P. György József: i. m. 653—654 old. közölt oklevél.*

²² *Karácsonyi János a Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig című könyvének I. k. 26. lapjain tévedés az az állítás, hogy a ferencrendiek Csíksomlyón ebben az időben telepedtek volna le; hogy csak ekkor fogtak volna templomépítéshez és a templomot Magyarok Nagyszonyja tiszteletének ajánlották volna fel.*

²³ *Losteiner: Chronologia etc. 110. p.*

²⁴ *Losteiner: Chronologia pervetusti Monasterii etc. 372—373. p.*

²⁵ *Losteiner: Chronologia etc. 374. p.*

²⁶ *Losteiner: Chronologia pervetusti monasterii Csik-somlyoviensi* 369. p.

²⁷ *Losteiner: Chronologia* 495. p.

²⁸ *Losteiner: Chronologia* 558. p.

²⁹ *Losteiner kézirat* 58. pontja.

³⁰ Ht. II. k. 34. l.

³¹ Ht. II. k. 42. l.

³² Ht. II. k. 52. l.

³³ Ht. II. k. 56. l.

³⁴ u. 56.

³⁵ Ht. II. k. 78. l.

³⁶ *Historia Domus* 111. k. 227—234. l.

³⁷ *Losteiner* az erdélyi kolostorokról írott művének első részében, amelyet a csíksomlyói klostrom ismertetésével kezd (Sect. I. Art. IV.) megemlékezik arról, hogy a XVIII. században az atyák különösképpen megkísérelték, hogy főképpen a szobor eredetéről, idejéről és a szobrász személyéről valami bizonyosat megtudjanak. A kutatások eredményét azonban összegezi, hogy ez kevésbé sikerült.

³⁸ Ezzel a kérdéssel részletesen foglalkozik *Kőpeczi Sebestyén József: A középkori, nyugati műveltség legkeletibb határai* cím alatt az Emlékkönyv a székely nemzeti múzeum ötvenéves jubileumára Kolozsvár 1929. c. kötetben 371—401. lapokon.

³⁹ Ungarn (Zeitschrift) 1941. Ungarische Kunstdenkmäler im Heimgekehrten Siebenbürgen cím alatt a 6—7 oldal.

⁴⁰ Erről Balog Jolán, aki a magyar szakirodalomban a legjobb ismerője a székelyföldi festészetnek és szobrászatnak, a csíkszentimrei szárnyasoltárról írt tanulmányában önálló csiki festészet és szobrászat mellett foglal állást. *Erdélyi Tudósító* 1943. évf. 40. l.

⁴¹ Lásd A Hirnök 1942. évf. megjelent tanulmányt, amelyben Balog Jolán előtt megörögzítettem ezen véleményemet.

⁴² Idézett Emlékkönyv 406. l.

⁴³ *Losteiner: Chronologia* 110 p.

⁴⁴ *Facies vetus et nova Trassyvaniae franciscanae* 1753. P. III. Cap. S § 17.

⁴⁵ *Rados Jenő: Magyar oltárok*, Budapest, 60. l.

⁴⁶ Az iparművészet könyve II. k. 246. l., Daun B.: Veit Stoss und seiner Schule, Leipzig 1903, 1141. l.

⁴⁷ Balog Jolán 1510—1515-re teszi és ez a legvalószínűbb, a legelfogadhatóbb. *Karácsonyi János dr.: Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig c. művében* II. k. 26 l. szintén azt állítja, hogy 1520 táján elkészítették a híres Mária-szobrot. „Ide vándoroltak azután évről-évre a széke-lyek vigasztalást, lelki erőt keresni és ettől nem tudta semmi csábítás, semmi erőszak elválasztani”.

⁴⁸ i. m. 8. pont.

⁴⁹ Guellen zur Geschichte Stadt Brassó I. 56. l.
⁵⁰ 305. l. Gyárfás Tihámér: Batthyaneum I. k. 56. l.

⁵¹ U. o.
⁵² Magyar Barát 1942. 5—6 oldalon a pécsi ferencesek Betlehemje c. alatt.

⁵³ Ezt a kérdést 1941-ben vetettem fel és jutottam arra a megállapításra, hogy ferences iskolából kerülhetett ki. Rá két évvel dr. Balog Jolán a csíkszentimrei szárnyasoltár képeiről írott beszámolójában (Erdélyi Tudósító 1943 (márc.) 39—41. l.) kimutatja a hasonlóságot a többi csiki templomok e korból származó szobrai és képei között. „Éppen mert a formai összefüggések, szellemi kapcsolatok többszörös, sűrű hálózata fűzi a későbbi csiki oltárokhoz, nem lehet kívülről behozott, idegenben vásárolt vagy rendelt munka. Import-termékek ilyen erős hatást nem válthattak ki, csak élő, tevékeny személyiség. A szentimrei oltár csak Csíkban készülhetett. Festőjének Csíkban kellett dolgoznia, ahol bizonyára műhelye volt, talán Csíksomlyón, az akkori szellemi központban. Itt nevelkedett tanítványa, a szentdomokosi oltár festője, itten sugárzott ki stílusának hatása, mely anynyiszor tükröződik a csiki festményeken.”

⁵⁴ Ugyanezt vallja ma is Papp Szilveszter sekrestyéstestvér, aki tizenhárom éve a kegytemplom gondozója, állítása szerint a Mária arcát még soha sem kellett, hogy letörölje.

⁵⁵ Losteiner: Chronologia 556. p.

⁵⁶ Losteiner: Chronologia 401. o. Magyarázatképpen szolgáljon, hogy míg a kegyszobor a régi, tehát 1804 előtt épült templom főoltárán volt, két angyal tartotta a koronát Mária feje fölött.

⁵⁷ Losteiner: Chronologia 559. p.

⁵⁸ Boldizsár Dénes 1930-ban Désen egy 18 oldal (16 od.) füzetet adott ki ezen a címen: *A csíksomlyói pünkösdszombati búcsú eredete*, amelyben P. Fabritius Izabella királynő udvari papjának 1562-ből származó irata alapján ismerteti a búcsú eredetét.

⁵⁹ Historia Domus III. k. 108. l.

⁶⁰ Annotationes Rerum Antiquarum et Novarum Pro legentium illuminatione ad M. D. G. B. V. M. W. SS. H. In Conocutu Csikiensi Ad B. M. Virginem Visitantem 1723.

⁶¹ Annotationes i. k.

⁶² Boldizsár Dénes i. m. 16—17 l.

⁶³ Historia Domus III. k. 9. l.

⁶⁴ Historia Domus III. k. 11. l.

⁶⁵ Historia Domus III. k. 17—18. l.

⁶⁶ Historia Domus III. k. 30. l.

⁶⁷ Historia Domus III. k. 16—20. l.

⁶⁸ Historia Domus III. k. 23. l.

⁶⁹ Historia Domus III. k. 29. l.

- ⁶⁹ *Historia Domus* III. k. 46—47, 71. l.
⁷⁰ *Historia Domus* III. k. 222. l.
⁷¹ *Historia Domus* III. k. 162. l.
⁷² *A Hirnök* 1926, 318. l.
⁷³ *Historia Domus* III. k. 208. l.
⁷⁴ *Historia Domus* III. k. 221—222. l.
⁷⁵ *Historia Domus* III. k. 222—223. l.
⁷⁶ *Katolikus Világ*, 1942. évf. 133—134. l.
⁷⁷ *Historia Domus* II. k. 256. l.
⁷⁸ *Historia Domus* II. k. 237. l.
⁷⁹ *Historia Domus* II. k. 237. l.
⁸⁰ *Historia Domus* III. k. 156. l.
⁸¹ *Historia Domus* III. k. 161. l.
⁸² Vágó Gábor munkája és Szopos Lajos ügyvéd aján-
 déka 1938-ban, *Historia Domus* III. k. 195. l.
⁸³ Dr. Hegyi Jenőné (Budapest) ajándéka 1933-ban. *Histo-*
ria Domus III. k. 165. l.
⁸⁴ *Historia Domus* III. k. 163, 173—174. l.
⁸⁵ *Historia Domus* III. k. 23. l.
⁸⁶ *Historia Domus* III. k. 49—50. l.
⁸⁷ *Chronologia* 400. p.
⁸⁸ *Losteiner* i. m. 441. p.
⁸⁹ *Losteiner* i. m. 583. p.
⁹⁰ *Losteiner: Chronologia* 591. p. Nagyon téves és hely-
 telen átirással közli. Az eredeti szöveg egy téglalakú fa-
 táblára ragasztott papírra van írva. Az írás olvasható. A
 védőbőrök felszakadoztak.
⁹¹ Még érdekesebb az, hogy Domokos Pál Péter a Mold-
 vai magyarság című könyvének második kiadásában úgy be-
 szél erről a leírásról, mint az általa felfedezett fontos Ka-
 joni relikviáról. Való az, hogy bárki megtekinthette a csík-
 somlyói kolostor értékei között. Sőt Simon Jukundian kiadta,
 amint az a hátlapon tett feljegyzésből megállapítható.
 Eredetileg kovácsolt vaskarikára volt felszerelve s úgy a vas-
 karika, mint a két szeggel odacövesített zsinag rajta van.
⁹² Függelék a *Losteiner Chronológiában*.
⁹³ *Historia Domus* II. k. 80—81. l.
⁹⁴ *Historia Domus* III. k. 159—160. l.
⁹⁵ *A Hirnök* 1931, 335. l.
⁹⁶ *Historia Domus* III. k. 172. l.
⁹⁷ *Bándi Vazul: A csíksomlyói róm. kat. főgymnasium*
értésítője, 1896, 12—14. l.
⁹⁸ *Bándi* i. m. 80. l.
⁹⁹ *Losteiner: Chronologia* 555. p.
¹⁰⁰ *Bándi* i. m. 63—64. l.
¹⁰¹ *Losteiner* i. m. 566. p.
¹⁰² *Losteiner* i. m. 515. p.
¹⁰³ *Bándi* i. m. 14. l.

- ¹⁰⁴ Karácsony József: A csíksomlyói róma. kat. tanító-képzőintézet története, Csíkszereda 1909. 4. l.
- ¹⁰⁵ Karácsony J. i. m. 7. l.
- ¹⁰⁶ Historia Domus III. k. 41. l.
- ¹⁰⁷ Losteiner: Annales Provinciae Pars IV. Sect. 1. Art. IX.
- ¹⁰⁸ Losteiner: Annales Provinciae Pars II. 301. l.
- ¹⁰⁹ A levelek közölve P. Boros Fortunát: Az erdélyi ferencrendiek, Kolozsvár 1926, 283. l.
- ¹¹⁰ 75/b.
- ¹¹¹ Ferencrendiek kolozsvári levéltára.
- ¹¹² Historia Domus III. k. 63. l.
- ¹¹³ Losteiner: Chronologia 685. p.
- ¹¹⁴ Háztörténet II. 1. 46, 47.
- ¹¹⁵ Historia Domus III. k. 34, 73. l.
- ¹¹⁶ Losteiner: Chronologia 368. p. a nevet nem említi.
- ¹¹⁷ Losteiner i. h.
- ¹¹⁸ Losteiner: Annales Provinciae Transylvanicae Pars IV. Sect. 1. Art. VII. p. 7.
- ¹¹⁹ Kovács Gergely: Páduai Szent Antal Társulatának története és ájtatossági kalauza Csíksomlyón, Csíkszereda 1897. 22—23. l.
- ¹²⁰ Losteiner i. m. 742. p.
- ¹²¹ Keopeczí Sebestyén i. m. 376—377. l.
- ¹²² Historia Domus III. k. 11. l.
- ¹²³ Historia Domus III. k. 184—185. l.
- ¹²⁴ Losteiner: Annales Provinciae Pars. IV. Sect. 1. Art. VII. p. 5.
- ¹²⁵ Losteiner: Annales Provinciae Transylvanicae Pars IV. Sect. 1. Art. VII. p. 1.
- ¹²⁶ Losteiner: Annales etc. i. h. 6—9. p.
- ¹²⁷ Kovács Gergely i. m. 40—41. l. Liber Capellae sancti Antonii Padua. — Album Archi Confraternitatis Seraphici Sancti Thaumaturgi Divi Antonii de Padua in Conventu Csík Fratrum Minorum Stret. Observantiae ad B. V. Visitantem erectae Anno MDCCLXXIII die IV. Aprilis.
- ¹²⁸ Losteiner: Annales Provinciae Transylvanicae Pars. IV. Sect. 1. Art. VII. p. 4.
- ¹²⁹ Historia Domus II. k. 157, 162, 164, 167, 233. l.
- ¹³⁰ A Hírnök 1940. okt. 15.
- ¹³¹ Katolikus Naptár 1924, Kolozsvár.
- ¹³² Katolikus Világ 1941. jul.

Tartalom.

<i>Előszó</i>	5
A letelepedés és első küzdelmek	7
A klastromépület története	14
A gótikus templom	23
A barokk templom	30
A kegytemplom újjavítása	47
A segítő Szűz Mária	52
A csodákkal jeleskedő szobor	67
Csiksomlyó központ lesz	80
Küzdelem a viharban	86
A nemzet hódolata Mária lábainál	92
A templom belseje	95
A harangok	103
A kriptá	106
Az orgona	109
Iskolák	116
A Kajoni könyvsajtó	126
A könyvtár	131
A küldetés zsoldjában	134
Értékek a klastromban	137
A Szent János kápolna	139
A Szent Antal kápolna	142
A Szálvátor kápolna	146
A szenvedő Jézus kápolnája	151
A plébánia templom	153
A kálvária	156
A Harmadik Rend	160
A Kordaviselők Társulata	164
A Mária Társulat	165
Szent Antal Társulat	169
Mária Szíve Társulat	171
Az Ezerszéki Lány-nap	172

Szinképek.

1. A nagy ünnep	177
2. Székelyudvarhelytől-Csiksomlyóig és vissza	184
3. Élmények	187
Jegyzetek	203

